

T.C
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AMERİKAN EKONOMİK HEGEMONYASI VE DOLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eljan AYYUBOV
(Y1412.040042)

İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Yönetimi Programı

Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Beyhan Hilal YASLIDAĞ

NİSAN, 2017

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Y1412.040042 numaralı öğrencisi **Eljan AYYUBOV**'un "**AMERİKAN EKONOMİK HEGEMONYASI VE DOLAR**" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.03.2017 tarih ve 2017/05 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **Özgenç** ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak **Onay** edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :10/04/2017

1)Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Beyhan Hilal YASLIDAĞ

2) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Salih GÜNEY

3) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Sinan ALÇIN

[Handwritten signatures of Beyhan Hilal Yaslıdağ, Salih Güney, and Sinan Alçın]

Not: Öğrencinin tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Amerikan Ekonomik Hegemonyası ve Dolar” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (2017).

Eljan AYYUBOV

ÖNSÖZ

Amerikan Ekonomik Hegemonyası ve Dolar hakkında hazırladığım bu çalışmada bana hep yön veren, tez çalışmamın başlangıcından sonuna kadar her bir aşamasında yardımlarını, görüşlerini ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Beyhan Hilal Yaslıdağ'a sonsuz teşekkür ve minnettarlığı bir borç bilirim.

Subat, 2017

Eljan AYYUBOV

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR	XI
ÇİZELGE LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XV
ÖZET.....	XVII
ABSTRACT	XIX
1. GİRİŞ	1
2. ABD EKONOMİSİ, AMERİKAN MERKEZ BANKASI (FED) VE DOLAR 5	5
2.1. ABD EKONOMİSİ KISA BİR TARİHÇE	5
2.1.1. Savaş sonrası ekonomisi 1945-1960.....	6
2.1.2. ABD ekonomisi 1960'ler ve 1970'ler	6
2.1.3. 1980'lerde ekonomi	8
2.1.4. 1990'lar ve sonrası.....	9
2.2. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MERKEZ BANKASI.....	11
2.2.1. ABD Merkez bankası'nın tarihçesi.....	11
2.2.2. ABD Merkez Bankası'nın sahip olduğu para politikası araçları	13
2.2.3. ABD Merkez Bankası'nın görevleri ve sermaye yapısı	14
2.2.4. Amerikan doları'nın tarihi	15
3. AMERİKAN HEGEMONYASI VE EKONOMİK KURAMLAR	17
3.1. LIBERAL GÖRÜŞ	17
3.2. MİLLİYETÇİ GÖRÜŞ	18
3.3. MARKSİST GÖRÜŞ	19
3.4. HEGEMONİK İSTİKRAR TEORİSİ	20
3.5. BÜYÜK KRİZ 1929	23
3.6. BRETTON WOODS SİSTEMİ VE AMERİKAN HEGEMONYASININ YÜKSELİŞİ.....	30
3.6.1. Bretton Woods Sistemi, ABD ve dolar.....	33
3.6.2. Marshall Planı	34
3.6.3. GATT Sistemi.....	36
3.6.4. Bretton Woods Sisteminin sonu ve Eurodolar piyasası.....	38
3.7. AMERİKAN HEGEMONYASININ DÜŞÜŞÜ VE REAGAN YÖNETİMİ.....	44
3.8. ABD, PETRO-DOLAR.....	54
3.9. ABD GÜÇ UNSURLARI	63
3.9.1. Ajansı(USAID) Ulusal Demokrasi Vakfı(NED) ve ABD Uluslararası Kalkınma.....	63
3.9.2. ABD ve çokuluslu şirketler.....	63

3.9.3. Medya ve vakıflar	64
3.9.4. ABD Think- Thank Merkezleri ve üniversiteler.....	64
3.9.5. Etki ajanları, sivil toplum kuruluşları ve lobiler	65
4. ABD VE 2008 KRİZİ, KÜRESEL GÜÇ DENGESİ, KÜRESEL EKONOMİ	67
4.1. ABD VE 2008 KRİZİ	67
4.2. KÜRESEL GÜÇ DENGESİ.....	71
4.2.1. ABD ekonomisi	73
4.2.2. Euro bölgesi ekonomisi.....	75
4.2.3. Dolar ve euro karşılaştırılması	76
4.2.4. Japonya ekonomisi.....	78
4.2.5. Çin ekonomisi	79
4.2.6. Gelişmekte olan ülkeler ekonomisi.....	80
4.3. KÜRESEL EKONOMİ, ABD, FED VE DOLAR	81
5. SONUÇ	93
KAYNAKLAR.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	105

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BM	:Birleşmiş Milletler
CIA	:Merkezi İstihbarat Teşkilatı
ÇUŞ	:Çokuluslu Şirketler
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
ECA	:Export Credit Agency
FDIC	:Federal Deposit Insurance Corporation
FED	:Federal Rezerv Sistemi
FOMC	:Federal Açık Piyasa İşlemleri Komitesi
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	:Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	:Uluslararası Para Fonu
IRI	:International Republican Institute
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NDI	:National Democratic Institute
NED	:National Endowment For Democracy
OPEC	:Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	:Rusya Federasyonu
SAMA	:Suudi Arabistan Merkez Bankası
USAID	:Birleşik Devletler İstihbarat Ajansı
QE	:Parasal Genişleme (Quantitative Easing)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: ABD Merkez Bankası'nın yıllara göre oluşması	12
Çizelge 3.1: Tarihsel Süreçte Hegemonik Döngüler	21
Çizelge 3.2: Kondratieff (Business Cycle) Dalgalanma Dönemleri.....	23
Çizelge 3.3: ABD İhracat ve İthalat (1929-1939)	27
Çizelge 3.4: Marshall Planı ile ülkelere verilen yardımlar (milyon dolar).....	36
Çizelge 3.5: Petrol üretimi (Dünya ve Amerika).....	55
Çizelge 3.6: OPEC Petrol fiyatları Varil başına ABD doları (1971-1980)	57
Çizelge 4.1: OPEC Ortalama Petrol Fiyatları Varil Başına ABD Doları (2011-2016).	84

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1: ABD GSYH (1929-2004).....	28
Şekil 4.1: Dünya Ekonomik Büyüme Hızı (%) (1980-2008)	69
Şekil 4.2: ABD Ekonomisi	73
Şekil 4.3: Euro Bölgesi Ekonomisi.....	75
Şekil 4.4: Euro Öncesi Doların Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%).....	76
Şekil 4.5: Euro Sonrası Dolar'ın Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%).....	76
Şekil 4.6:ABD ve Euro Bölgesi GSYH'leri (2000 yılının ilk çeyreği 100 kabul edilmiştir.	77
Şekil 4.7: Japonya Ekonomisi.....	79
Şekil 4.8: Çin Ekonomisi	80
Şekil 4.9: Gelişmekte Olan Ülkeler Ekonomisi	81
Şekil 4.10: FED Bilanço Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	82
Şekil 4.11: Dolar Endeksinin Değişimi (Şubat 2015-Mays 2015)	87
Şekil 4.12: Dolar Endeksinin Değişimi (Eylül 2015-Kasım 2016)	88
Şekil 4.14: 2014-2016 Euro/USD paritesi	91

AMERİKAN EKONOMİK HEGEMONYASI VE DOLAR

ÖZET

ABD 1930'ların ortasında liderlik sorumluluğunu üstlenmeye başlamıştır. Ancak ABD hegemonyası 2. Dünya savaşıdan sonra yükseliş döneminde olmuştur. Amerikan hegemonyası altında da Bretton Woods anlaşması, tarife ve ticaret düzenlemeleri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü kurumları yaratılmıştır. IMF'nin kurulması ile Amerikan para politikası dünya para politikası haline gelmiştir ve dolar küresel sistemde önemli bir para olmuştur. ABD dünya para sisteminin yönetiminde birincil sorumlulukları üstlenmiştir. Ancak Bretton Woods sistemi 1973 yılında yıkılmıştır ve 1975'lerde ABD liderliğinin zayıflaması belli olmuştur. 1980'lerde ise dünyada ekonomik liderliği zayıflamıştır. Reagan Yönetimi ile ekonomi alanında stratejiler ile yeniden toparlanma sürecinde olmuştur.

2008 yılında ABD ekonomisinde kriz yaşanmıştır. Dünya piyasaları, başta Avrupa olmak üzere 2008 Ekim ayından itibaren ekonomik kriz baş göstermiştir. ABD'de "Mortgage Krizi" (İpotekli Kredi Krizi) sonunda çöken piyasaları canlandırmak için FED 2008-2010 yılının ortasına kadar Parasal genişleme politikaları uygulamıştır. Ancak FED 2014 yılında Parasal Genişlemeyi durdurmuştur. FED'in Parasal Genişlemeyi durdurması ise doların değerinin artmasına, para akımlarının yol değiştirmesine, gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışına, faiz oranının yükselmesine, küresel piyasalarda paranın ve emtianın yeniden fiyatlanması ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD Ekonomisi, FED ve Dolar'ın Kısa Tarihçesi, Amerikan Hegemonyasının Yükselişi ve Düşüşü. ABD Petro- Dolar, Küresel Ekonomi

AMERICAN ECENOMIC HEGEMONY AND DOLLAR

ABSTRACT

The USA began to undertake the responsibility of leadership of the world in 1930s. Yet, the domination of the USA (in the world political system) became reality following the World War II, in the rising era of the country. Under the American domination of the world, Bretton Woods system, tariff and commerce regulations and Organizations for Economic Co-operation and Development were established. By the establishment of IMF, American monetary policy became the worldwide monetary policy and the US dollar has become an important currency globally. The US had the initial responsibility in the management of the global monetary system. However, the Bretton Woods system was terminated in 1973 and around 1975 it was about to become apparent that the US leadership was weakening. Besides, the economic leadership of the world by the US was declining in the 1980s. There was a process of regaining power in economy during the Reagan administration.

The US economy faced a crisis in 2008. World economies, European ones being in the first place began to have economic crisis from 2008 October on. In the US, as a result of the Mortgage Crisis, FED maintained monetary easing policy until mid 2008-2010 to revive the descended market. However, FED stopped monetary easing in 2014. The fact that FED stopped monetary easing led to increase in dollar value, change in the money flow, capital outflow in developing countries, increase in interest rate and repricing of money and goods in the global market.

Keywords: *US Economy, Brief History of Dollar and FED, Rise and Fall of American Domination, US petro-dollar, Global Economy*

1. GİRİŞ

Dünyada uluslararası sistemi ve güç dengelerini kendi çıkarlarına göre yapılandıran ve biçimlendiren güce sahip olan aktörler çıkmıştır. ABD hegemonya yarışına dahil olması ise 1898 yılındaki İspanya Savaşından sonra başlamıştır. Hegemonya yarışındaki ilk mücadelesi 2. Dünya Savaşında Almanya'ya karşı olmuştur ve bu mücadeleyi ABD kazanmıştır.

İmparatorlukların amacı hükmetmek, hegemon ülkelerin amacı ise kontrol etmektir. Bu bağlamda ABD gelişmiş bir imparatorluk değil hegemon bir ülkedir. Bir ülkenin hegemon ülke olabilmesi için diğer ülkelerin hegemon devletin düzenine gönüllü olarak uyması gerekmektedir.

Amerikan ekonomik hegemonyasının temeli 1920'lerde kurulmaya başlamıştır. Ekonomik hegemonyasını oluşturmak için 1944 yılında Bretton Woods sistemi kurulmuştur ve dünya ekonomisinin bugünkü çerçevesi şekillenmiştir. Bu sistem ile ülkelerin ekonomilerini geliştirmelerine ve kalkınmalarına izin verilmiştir. Toplantıda Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) yapılmıştır. Dünya ekonomik düzenini geliştirmek amacı ile bu üç kurum kurulmuştur.

IMF ülke ekonomilerine kriz döneminde ödemeler dengesinde destek sağlamıştır ve sabit değişim oranı oluşturmuştur. Avrupa'nın yeniden inşası için Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) özel yatırımlar sağlamıştır. Diğer kurum GATT'ın temel amacı ise gümrük tarifelerinin indirilmesi ve serbest ticaretin sağlanması olmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki sermaye güçleri ticaret, üretim, hizmet ve finans sektörlerine hakim olmuştur ve serbest ticaret ve dışa açık sermaye piyasaları bu sermaye güçlerinin çıkarına hizmet etmiştir. Tüm dünya piyasalarını dışa açılmaya zorlayan IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi örgütler piyasalarını dışa açmayan ülkelerin kendi pazarını kapamaya zorlamıştır.

IMF üyeleri olan ülkeler paralarının değerini Amerikan doları cinsinden tanımlamışlardı. Bu durum doların ABD'nin önemli anahtar paraya sahip olması demektir. Amerikan'ın uyguladığı para politikaları dünya para politikası olmuştur ve doların akışı ekonomide likiditeyi temin etmiştir. Amerika'nın ulusal ekonomisi

büyüdüğünde dünyada büyümüştür, Amerikan ekonomisi yavaşladığında, dünya da yavaşlamıştır. ABD kısmen IMF görünüşü altında dünya para sisteminin yönetiminde birincil olmuştur. Amerika Merkez Bankası, Dünya'da Merkez Bankası haline gelmiştir ve dolar ise küresel sistemde önemli para birimi olmuştur. Dolar uluslararası ekonomik ve mali alanda ödeme aracı, rezerv aracı ve müdahale aracı olmuştur.

1971 yılında uluslararası para sistemi değişmiştir, yani Bretton Wood's anlaşmasında 1 altın onsu 35 dolardan işlem görmemiştir. ABD'nin amacı doların değerini artırmak ve ithal malların aşırılığını önlemek olmuştur. ABD'nin bu değişiklikleri sonucunda Bretton Woods sistemini yıkmış ve Amerikan liderliği zayıflamıştır. Sistemin yıkılması yüksek enflasyon dönemlerini başlatmıştır ve 1973'lerde petrol krizleri ile dünya ekonomisinde ekonomik durgunluk yaşanmıştır. IMF'nin üstlendiği para sistemindeki rolü çökmüştür ve ülkeler para kurallarını IMF kurallarının dışında yönetmeye başlamışlar. IMF'nin para sistemi rolünde çöküş yaşamasına rağmen yüksek enflasyon nedeni ile Amerikan Merkez Bankası 1979 yılında faiz oranlarını artırması ile rolü artmıştır. Yani yüksek faiz oranlarına bağlı olarak çoğu Amerikan bankaları olan kredi kuruluşlarının borçlarını ödenmesini harekete geçirmiştir ve IMF'nin borçların ödenmesinde yapacak düzenlemelerde rolü artmıştır. IMF borç krizi nedeni ile borçlu ülkelerin ekonomilerini ayarlama da önemli role sahip olmuştur. Yapısal ayarlamalar ise enflasyonun, hükümet harcamalarının ve devletin ekonomideki rolünün, ticari liberalizasyon, özelleştirme ve yeni düzenlemeler anlamına gelmiştir.

ABD ekonomisi 2000'li yılların başında güçlü bir ekonomiye sahip olmuştur. Ancak 2008 kriz nedeni ile ülke ekonomisinde sıkıntılı bir dönem ortaya çıkmıştır. ABD'de ortaya çıkan bu kriz küresel sistemde krize neden olmuştur. Krizin nedeni ise mortgage kredileri olmuştur. Bu krediler yüksek kaliteli müşterilere verilmiş ama daha sonra düşük kaliteli müşterilere vermeye başlamıştır. 2008 yılının ortasında bu kredinin hacmi 1.5 trilyon dolar olmuştur. Ancak FED'in faizleri artırması sonucunda konut fiyatlarında düşüş yaşanmıştır ve bu kredileri alanlar geri ödeyememe sorunlarıyla karşılaşmışlar. Borcunu ödeyemeyen kesim artmıştır ve bu kredileri halka veren bankalar ise zor duruma düşmüştür. FED Amerikan ekonomisini canlandırmak için parasal genişleme programları uygulamıştır. Çünkü krizle beraber ABD finans sisteminde çöküş ortaya çıkmıştır. Ancak FED 2014 yılında Parasal Genişleme

programını durdurmuş ve doların değeri artmıştır. Küresel ekonomik sistemde sorunlar ortaya çıkmıştır.

Bu tez çalışmasında Amerikan'ın ekonomik hegemonyası ele alınmıştır. ABD'nin hegemonyası 2. Dünya Savaş sonrası yükseliş döneminde olmuştur. Ancak 1970'lerde ABD hegemonyası düşüş döneminde olmuştur. Tez projesi 5 bölüm üzerinden anlatılmaktadır. İkinci bölümde Amerikan ekonomisinin, Amerikan Merkez Bankasının ve doların tarihi hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde Amerikan ekonomik hegemonyasının yükseliş dönemi ve düşüş dönemleri yer almaktadır. Dördüncü bölümde Amerika ekonomisinde ortaya çıkan 2008 krizi ve 2014-2016 yıllarında FED'in politikaları, Amerikan ekonomisi ve küresel sistemin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son bölümde tez projesi dahilindeki tüm çalışmaların sonuçları değerlendirilmiştir.

2. ABD EKONOMİSİ, AMERİKAN MERKEZ BANKASI (FED) VE DOLAR

Bu bölümde Amerikan ekonomisinin, dünya ekonomisinin en önemli aktörü sayılan ABD Merkez Bankası'nın kısa tarihçesi ve doların ilk ortaya çıkması incelenecektir. Ayrıca FED'in para politikaları, sermaye yapısı ve ulusal ekonomide görevleri detaylı olarak açıklanacaktır. ABD'nin ekonomik hegemonyası ikinci dünya savaşından sonra yükseliş döneminde olmuştur. Bu nedenle savaş sonrası ekonomisi incelenecektir.

2.1. ABD Ekonomisi Kısa Bir Tarihçe

ABD ekonomisinin kökleri Avrupalı yerleşimcilerin ekonomik kazanım elde etmeye çabaladıkları 16. 17. ve 18. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. ABD'de ortak Pazar hükmünün ortaya çıkması 1787 yılında Anayasa kabul edilmesi ile olmuştur. Yani eyaletler arası Ticaret'te gümrük ve vergi kaldırılmıştır. Ayrıca Federal hükümet yabancı ülkelerle hem de eyaletler arası ticareti düzenleyebilmiştir, para basa bilmiştir ve paranın değerini ayarlayabilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Bankası ise 1791 yılında kurulmuş fakat 1811 yılına kadar çalışmıştır.

ABD'nin 1860 yılında ulusal geliri üçte biri imalattan sağlanmıştır. 1861-1865 yıllarında ABD'de iç savaşında Kuzey'in kazanması ile ülke politikası ve ekonomi politikası değişmiştir. Köle işgücüne dayalı sistem kaldırılmıştır. Güney'deki köle işgücü kaldırılması nedeni ile büyük pamuk çiftlikleri daha az kar elde etmişler. Fakat hızla gelişmiş olan Kuzey endüstrisi ilerlemesini sürdürmüştür. Kuzey Doğu'da Kentleşmiş endüstri toplanmıştır ve Kuzey Doğu'nun en önemli endüstri sektörü pamuklu bez üretimi olmuştur. Ayrıca Kuzey Doğu'da yünlü giysi, ayakkabı ve makine üretimi de yayılmıştır. Kuzey Doğu'da çalışanların çoğunluğunu göçmenler oluşturmuştur ve Kuzey Doğu tarım bölgesi olmuştur

2.1.1. Savaş sonrası ekonomisi 1945-1960

İkinci Dünya savaşından sonra büyük askeri harcamalar azalmıştır ve insanlar Büyük Bunalım döneminin geri geleceğinden korkmuşlardır. Fakat tüketici talebinde artış yaşanması nedeni ile ekonomik büyüme yaşanmıştır. Amerika'nın reel GSYH'si 1940'ta 1,266 (trilyon) dolar, 1950 yılında 2,184 dolar olmuş ve 1960 yılında ise 3,109 dolar rakamlarına yükselmiştir (<https://www.thebalance.com/us-gdp-by-year-3305543>. Erişim tarihi 17.10.2015). Ekonomik büyüme nedeni ile endüstri sektörlerinde gelişme ortaya çıkmıştır yani otomotiv endüstrisi yeniden araç üretmeye başlamıştır, havacılık ve elektronik gibi endüstriler gelişmiştir. İnşaat sektöründe de gelişme olmuştur. Çünkü askerden dönenlere ipotek kolaylıkları yaratılmıştır.

1946 yılında İstihdam Yasası kabul edilmiştir. İstihdam Yasasının amacı Amerika'da en yüksek istihdamı yaratarak üretimi ve satın alma gücünü artırmak olmuştur. Hizmet sektörü de gelişmiştir ve 1956 yılında çalışanların sayısı imalat sektöründe çalışanlardan daha fazla olmuştur. Çiftçilik büyük işletmelere dönüşmüştür, tarımda aşırı üretim olmuştur. Fakat bu durumda da çiftçiler sıkıntılı günler yaşamışlar. Durum böyle olunca küçük aile çiftlikleri rekabet edememiştir ve fazla çiftçi toprağından ayrılmıştır. 1947 yılında tarım sektöründe çalışanların sayısı 7,9 milyon, 1998 yılında ise bu sayı 3,4 milyon olmuştur.

Amerika savaş sonrası dönemde uluslararası parasal düzenlemeler uygulamıştır. ABD küresel sistemde uluslararası kapitalist ekonomi kurulması için IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yaratılmasında öncülük yapmıştır. Aynı zamanda Amerika Marshall Planı ile Avrupa ülkelerinin ekonomisine yardım etmiştir.

2.1.2. ABD ekonomisi 1960'ler ve 1970'ler

Amerika ekonomisinde 1960'larda ve 70'lerde büyük değişiklik olmuştur. Dünyada Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Kıbrıs Cumhuriyeti, Senegal, Somali, Afganistan Cumhuriyeti, Angola, Mozambik, Katalonya, Cezayir, Uganda, Jamaika, Malezya ve yeni ülkeler kurulmuştur, daha önce kurulmuş ülkelerin ekonomileri büyümüştür ve Amerika ekonomisine rakip ekonomi haline gelmişler. Ulusal ekonomisinde değişiklikler ise Başkan F. Kennedy (1961-1963) tarafından uygulanmıştır. Başkan Amerika'nın Vietnam savaşındaki asker sayısı artığı için askeri harcamaları artmıştır ve vergilerde kısıntı yapmıştır. Yoksulluğa ve Vietnam savaşı için yapılan harcamalar

kısa vadede refahı artırmıştır. Kent merkezlerine para yardımı etmiştir ve eğitime önem vermiştir. Başkan F. Kennedy döneminden sonra Başkan Lyndon Baines Johnson (1963-1969) döneminde yaşlılara sağlık yardımı, yoksullara besin yardımı ve öğrencilere yardımın edilmesi ile federal harcamalar çoğalmıştır. Fakat 1960 yıllarının sonunda hükümet bu harcamaları karşılamak için vergi oranlarında artış yapmıştır ama başarısız olmuştur. Vergi oranları toplam talep ve toplam arzı etkilediği için sonuçta enflasyon yaratmıştır.

1973-1974 yıllarında OPEC Üyeleri'nin petrol ambargosu yapması ile petrol fiyatları 1973 yılında varili 2,7 dolar olan Arap petrolü, 1974 yılında 11 dolara yükselmiştir (<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> Erişim tarihi 20.10.2015). Ayrıca bu dönemde ABD'de menkul kıymetler borsasında yabancı rekabet yoğunlaşmıştır, menkul kıymetler borsasında gerilemeler yaşanmıştır ve federal bütçe açıkları artmıştır. Ekonomik sorunlar ekonomide enflasyon durumunu ortaya çıkarmıştır ve fiyatlar artmıştır. Bu durumda da halk fiyatların daha da artacağı beklentisi ile daha fazla mal almışlar. Talebin artması sonucunda fiyatlar daha da yükselmiştir, hükümetin gelirleri artmıştır ve bütçe açığı büyümüştür. Bu durum hükümetin daha da borçlanmasına yol açmıştır. Borçlanma ile faizler yükselmiştir ki, bu durum tüketicilerin ve iş çevrelerinin yükünü ağırlaştırmıştır. Faizler ve enerji maliyeti yükselmesine bağlı olarak yatırımlar da azalmıştır. ABD'nin bu dönemde yaşadığı ekonomik sorunlar ile doların değerinin 1976-1978 yıllarında düşmesine ve bu dünya ekonomisinde enflasyon oranının artması ile sonuçlanmıştır. 1976-1978 yıllarında doların önemli para birimlerine karşı değeri; Alman Markı 2.518-2.0, Japon Yeni 296.553-210.442, İngiliz Poundu 0.55651-0.52150, Fransız Frangı 4.8029-4.5131, Kanada Doları 0.9860-1.1407, İsviçre Frangı 2.49964-1.78802, İtalyan Lirası 832.34- 848.66, Avustralya Doları 0.81828-0.87366 oranında olmuştur (<http://fx.sauder.ubc.ca/etc/USDpages.pdf>. Erişim tarihi 20.10.2015).

Başkan Jimmy Carter (1977-1981) ABD ekonomisini bu durumdan kurtarmak için hükümet harcamalarını artırmıştır ve işsizlikle mücadele etmiştir. Başkan fiyat kontrolü ve gönüllü ücret yöntemleri geliştirmiştir, enflasyon oranlarını durdurmak için yaptığı uygulamalarda başarısız olmuştur. Ancak 1979'dan başlayarak para arzı denetim altına alınmıştır. Sonuç olarak tüketici harcamaları azalmıştır ve ticari kredi

taleplerinde düşüş yaşanmıştır. Amerika ekonomisinde 1960'lar ve 1970'ler dönemlerinde daralma yaşanmıştır.

2.1.3. 1980'lerde ekonomi

1981 yılında Ronald Reagan (1981-1989) başkan seçilmiştir ve Başkan arza yönelik ekonomi politikası uygulamıştır. Ekonomideki sorunların giderilmesini daha çok vergi indirimlerine dayandırması dolayısıyla arz yönlü vergi politikası veya maliye politikası olarak da bilinir. Evans (1987)'a göre arz yönlü iktisat, ekonominin yüz yüze olduğu verimlilik, enflasyon, reel büyüme gibi pek çok sorunla ilgili kompleks bir disiplindir. Bunların yanında tasarruf, yatırım, çalışma gayreti, teşvikler, iş verimi, hükümetin büyüklüğü ve etkinlik alanı, regülasyonlar ve piyasaların etkinliği ve hatta uluslararası karşılıklı etkileşim gibi konular da arz yönlü iktisadın ilgilendiği alanlar içerisinde yer alır. Vergi oranları düşürülmüştür ve bu sebeple halkın elinde daha fazla para kalmıştır. Daha uzun süreli çalışma olduğu için ekonomide tasarrufların artması ile daha çok yatırımların artmasına neden olmuştur. Yatırımların artması üretimin artması ile sonuçlanmıştır ve ekonomide üretimin artması ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Ayrıca Başkan sosyal içerikli programlarda kesintiler yapmıştır. Hükümet düzenlemeleri işyerini, çevreyi ve tüketiciyi etkilediği için kaldırmak istemiştir. Ancak ABD ile Vietnam arasında savaş bittikten sonra savaşın etkisi ile Amerika ekonomisinde daralma yaşanmıştır ve iflaslar 1982 yılında %50 oranında artmıştır. Tarım ürünlerinde ihracat azalmıştır, fiyatlar düşmüştür ve faiz oranları yükselmiştir. Ekonomik daralma yaşamasına rağmen 1983 yılında enflasyon yavaşlamıştır ve ekonomi canlanmıştır. Yani 1983 yılında ABD ekonomisi büyüme dönemine başlamıştır. 1983 yılında reel GSYH'si 6,792 (trilyon) dolar, 1984 yılında 7,285 dolara yükselmiştir (<https://www.thebalance.com/us-gdp-by-year-3305543>. Erişim tarihi 27.10.2015). Enflasyon 1980 yılında %12,5, 1981'de %8,9, 1982'de %3,8, 1983 yılında %3,8 oranında olmuştur (<https://www.thebalance.com/us-gdp-by-year-3305543>. Erişim tarihi 27. 10.2015). 1980'de ABD'nin bütçe açığı 73,8 milyar olmuş ve 1986'da 221,2 milyar dolara yükselmiştir (<https://www.thebalance.com/us-gdp-by-year-3305543> Erişim tarihi 27. 10.2015). 1987'de ise bütçe açığı 150 milyar dolara düşmüştür, ancak yeniden yükselmiştir. Federal Rezerv Kurulu fiyat artışlarını denetlemek için faiz oranlarını yükseltmiştir. Bazı tasarruf ve kredi kuruluşlu bankalar sorumsuz borç verme kampanyası sürdürmüşler ancak bu kampanya bu kurumlara

sıkıntı yaşatmıştır. Hükümet bu kuruluşları kapattığı için bu kurumlarda olan mevduat sahiplerinin alacaklarını ödemek zorunda kalmıştır.

2.1.4. 1990'lar ve sonrası

1990'larda ABD ekonomisinde sağlıklı gelişme sağlanmıştır ve Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliğin 'de komünist rejimler çökmesinden sonra ticaret imkanları artmıştır. 1993 yılında başkan olan Başkan Bill Clinton (1993-2000) ticaret engellerinin ortadan kaldırılması için Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) imzalamıştır. Başkan belirli kesimlerde piyasa güçlerinin devreye sokulmasına çalışmıştır. 1990'larda Başkan yerel telefon hizmetlerinin rekabete açılmasını sağlamıştır ve Cumhuriyetçilerle işbirliği yaparak sosyal yardım ödemelerini azaltmıştır. Başkan kamu çalışanlarının sayının azaltmasına rağmen hükümet ekonomide önemli bir yer almıştır. Ekonomide yaşanan bu gelişmeler teknoloji sektöründe yeni elektronik ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD ekonomisi büyümüştür ve işletmelerin gelirleri artmıştır. Ekonomi büyümesi ile 1999 yılında Dow Jones Endüstri Endeksi 1970'li yıllardan farklı olarak sıçrama yapmıştır ve endeks 1.000'den 11.000 düzeyine yükselmiştir (Conte ve Kart,2001:36). Ayrıca endüstri sektöründe çalışanların küçük bir kesimi bu sektörde çalışmaya devam etmesi ABD'nin işgücünü değiştirmiştir. Diğer çalışan işçi sınıfı ise hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Amerikan endüstrisinin de temeli değiştirmiştir yani ayakkabı ve çelik gibi ürünlerin yerini bilgisayarlar almıştır. ABD ekonomisinde bu gelişmeler 1999 sonunda ekonomisi 1991 yılından beri büyüme göstermiştir. 1999 yılında ABD'de işsizlik Kasım ayında en düşük düzeyine inmiştir ve %4,1 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 1997 yılında %2,3, 1998'de %1,6 ve 1999 yılında %2,2 olmuştur (<https://www.statista.com/statistics/191077/inflation-rate-in-the-usa-since-1990/>. Erişim tarihi 24. 11.2015).

2000'li yılların başında ABD'de gayrimenkulün prim yapma olasılığının yüksekliği ve güvenilir olması nedeni ile Amerikan halkı bu sektöre yönelmiştir. Prim beklentisi 2004 yılına kadar devam etmiştir. Konut yatırımlarına yönelik yoğun ilgi ipotekli konut finansmanına dayalı kredilerde (mortgage) artışına neden olmuştur. Ancak FED'in faizleri artırması ile konut talebinde azalma olmuştur. Bu nedenle yüksek konut fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. FED'in faizleri artırması ile konut kredisi

kullanıp borcunu ödemeyen kesim artmıştır. Durum böyle olunca kredi veren banka ve finans kurumları zor durum yaşamıştır. Kısa vadeli istikrarsız ekonomik büyüme ile kriz ortaya çıkmıştır. ABD’de ortaya çıkan kriz küresel sistemde krize neden olmuştur.

2000-2010 yılı aralığında kamu borçlarında artış ABD’de ortaya çıkan ekonomik kriz sürecini tetikleyen önemli faktörlerden olmuştur. 2003 yılından 2008 yılına kadar kamu borçları her yıl ortalama 500 milyar ABD Doları artmıştır, 2008 yılında 1 trilyon dolar, 2009’da 1,9 trilyon dolar, 2010’da ise 1,7 trilyon dolar artış göstermiştir.

ABD’de "Mortgage Krizi" (İpotekli Kredi Krizi) sonunda çöken piyasaları canlandırmak için FED 2008-2010 yılının ortasına kadar Parasal genişleme politikaları uygulamıştır. Parasal Genişleme FED’in piyasaya para akıtması demektir.

FED’in Parasal Genişleme uygulamasının nedeni aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Öncelikle ABD finans sistemindeki çöküşü önlemek.
- 2) Piyasanın kurumaması için piyasayı paraya boğarak tüketimi ve üretimi canlandırmak.
- 3) Para bolluğu sayesinde faizlerin ucuzlaşmasının önünü açmak arayışında, değişik uygulamalarla piyasaya para akıtmıştır.
- 4) Parasal genişleme programları ile ABD ekonomisini canlandırmak ve işsizliği azaltmak istemiştir.

İkinci Parasal Genişleme (QE) Kasım 2010 ile 30 Haziran 2011 arasında gerçekleşmiştir. QE 2’de 600 milyar dolarlık tahvil alım programı, üçüncü ise Eylül 2012 de başlamış ve 2014 arasında gerçekleşmiştir.

FED’in Parasal Genişlemeyi durdurması ise ABD dolar değerinin artmasına, para akımlarının yol değiştirmesine, gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışına, faiz oranının yükselmesine, küresel piyasalarda paranın ve emtianın yeniden fiyatlanmasına neden olmuştur.

2.2. Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası

2.2.1. ABD Merkez bankası'nın tarihçesi

ABD Merkez bankasının kurulmasına karşı kamuoyunu mevcut olduğu için kurulması 18. yy. kadar uzansa da 20. yy. başlarında gerçekleşebilmiştir. Merkez Bankının kurulmasına ABD başkanı Thomas Jefferson ve çiftçiler karşı çıkmışlar. Çiftçiler bankaların tüccarları zengin edeceğini ileri sürmüşler ve banknot ihracatına karşı çıkmışlar.

1781 yılında ABD Kongresi ilk ulusal banka olan The Bank of North America'yı ilan etmiştir. ABD'nin Hazine Bakanı Alexander Hamilton (1789 – 1795) merkez bankasının devlet için önemli olduğunu ileri sürmüştür ve First Bank of the United States 1791 yılında kurulmuştur. Ülkenin ilk Merkez Bankası kurulmuştur ve faaliyete başlamıştır. ABD Kongresi The Bank of North America'yı yeni hükümetin mali operasyonlarına bu banka ile destek olmayı amaçlamıştır. ABD Hazinesinin ABD Kongresi tarafından The Bank of the United States'i 20 yıllık bir süre için mali temsilcisi ilan etmiştir. 1913 yılına kadar görev yapmasına rağmen bu banka ilk banka olarak hükümet adına merkez bankası görevine üstlenmiştir. Banka Amerika'ya yarar sağlamasına rağmen imtiyazları yenilenmemiştir ve 1811 yılında dağıtılmıştır. Alexander Hamilton yine Amerika'nın merkez bankasına ihtiyaç olduğunu savunmuştur ve onun çalışmaları ile Kongre Second Bank of the United States 1816 yılında kurulmasına karar verilmiştir. Fakat yine 'de merkez bankasının kurulmasına karşı kamuoyunu devam etmiştir. Başkan Jackson 'un fikrine göre merkez bankası ülkede bir monopol oluşturacağını ve bunun Anayasaya uygun olmadığını ileri sürmüştür. Başkanın imtiyazlarını veto etmiştir ve 1836 yılında banka ortadan kaldırılmıştır. Bu bankanın kaldırılmasıyla Amerika'da mali sistemde problemler yaşanmıştır ve bankaların ihtiyaçlarını karşılayacak kurum olmaması mali sistemde sorunlar yaşatmıştır.

1863 yılında "Ulusal Bankalar" kanunu çıkarılma ve federal para düzenine geçilmiştir. Bankalar Ulusal Bankalar kanunu ile ABD'nin belirlediği para kurallarına göre uygulama yapmak zorunda kalmışlar. Ayrıca bu bankalara zorunlu olarak paraları karşılığı gümüş, altın veya devlet tahvilinin karşılık olarak tutulması ABD tarafından kabul edilmiştir. Ancak eyalet bankaları emisyon imtiyazlarından vazgeçmemişler ve

bu uygulama başarısız olmuştur. Bu durumla karşılaştıkları için merkez bankasının önemli olduğu anlaşılmıştır ve 12 tane merkez bankası görevini sürdüren FED kurulmuştur.

1907 yılında Amerika ekonomisinde mali kriz yaşanmıştır ve bu nedenle mali sisteme düzen getirilmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Amerikan Merkez bankasının devlete ait olması ya da özel bir merkez bankası olması tartışılmıştır. 1912 yılında “Ulusal Para Komisyonu” kurulmuş ve ülkede ekonomik incelemeler yapmıştır. Ekonomik incelemeler sonunda Kongre’ye rapor vermiştir. Rapora göre ülkede merkez bankası kurulmasının gerekli olduğu sonucuna varmışlar. Kongre merkez bankası kurulması için yasa hazırlamıştır ve 1913 yılında Başkan Woodrow Wilson bu yasanı imzalaması ile ABD’nin ulusal merkez bankası FED kurulmuştur. 1917 yılında Overman Yasası ile Merkez Bankası hazineyi finanse eden kurum olmuştur. 1913 yılına kadar Amerika’da merkez bankası bulunmamıştır. Fakat merkez bankası yerine bankalar kendi paralarını basmıştır ve bu paraların değeri ise belirli bir altın miktarına denk gelmiştir. Çizelge 2.1’de ABD Merkez Bankası’nın yıllara göre oluşması verilmiştir.

Çizelge 2.1: ABD Merkez Bankası’nın yıllara göre oluşması

1791-1811	Amerika Birleşik Devletleri Birinci Bankası
1816-1836	Amerika Birleşik Devletleri İkinci Bankası
1837-1862	Serbest Bankası Dönemi
1846-1921	Bağımsız Hazine Sistemi
1863-1913	Milli Bankalar
1913-Günümüz	Federal Rezerv Sistemi

Kaynak: <http://hayyamaslan.blogspot.com.tr/2011/10/amerika-birlesik-devletleri-merkez.html>. Erişim tarihi 24. 11. 2015

Birinci dünya savaşında ABD’ye Avrupa’dan akan altınlar Merkez Bankası FED ’in ülkede fiyat istikrarı sağlamasını zor duruma getirmiştir. Merkez Bankası yeni kurulduğu için açık piyasa işlemini gerçekleştirecek paraya yani portföye sahip

olmadığı için piyasada olan fazla altını çekememiştir. Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerin gerçekleştiremediği için para stoku %46, fiyatlar genel düzeyi %65 olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Overman Yasasına düzenleme yapılmıştır yani FED ve Hazine arasında bağımlılık hafiflemiştir ama bu fonksiyonel bağımsızlık olmuştur, politik bağımsızlık olmamıştır. 1980 yılında yine düzenlemede değişiklikler yapılması ile FED şimdiki statüsüne sahip olmuştur. Fakat FED Başkan'a değil Kongre'ye hesap vermektedir.

2.2.2. ABD Merkez Bankası'nın sahip olduğu para politikası araçları

ABD Merkez Bankası'nın ilk sorumluluğu ekonomide para ve kredi akışını etkilemektir. Ayrıca Merkez Bankası her zaman para politikası uyguladığı zaman, fiyat istikrarını gerçekleştirmek, en üst düzeyde istihdamı temin etmek ve uzun dönemli faizlerin bir düzeyde bulunmasını kendisine amaç olarak kabul etmiştir (Aslan, 2011, <http://hayyamaslan.blogspot.com.tr/2011/10/amerika-birlesik-devletleri-merkez.html>. Erişim tarihi 28.11.2015). FED' in para politikaları kanuni karşılık oranı, selektif kredi kontrolü, iskonto oranı, açık piyasa işlemleri ve ikna yolu politikalarıdır. Fakat bunlardan en önemlisi açık piyasa işlemleridir. Açık piyasa işlemlerini FED iki şekilde gerçekleştirir; “dinamik ve savunmaya yönelik”. Dinamik şekilde parasal tabanda ve bankaların rezervlerinde değişiklik yapılarak likiditeyi denetlemektedir. Savunmaya yönelik açık piyasa işlemi parasal taban hedeflerinde FED'in isteğinin dışında herhangi bir değişme olduğu zaman değişmeyi uyumlu hale getirmek için işlem yapmaktadır. Bu işlemler FED görevindedir yani FED istediği zaman açık piyasa işlemlerini gerçekleştire bilmektedir. FED'in diğer para politikalarından olan iskonto para politikası ile ekonomik mali paniklerde diğer bankalara fon sağlamaktadır. Bu krediler; uyum kredisi, mevsimlik kredi ve genişletilmiş kredilerdir. Eğer bankaların geçici nakit sıkıntıları varsa FED uyum kredileri ile bu bankaların nakit sıkıntılarını karşılamaktadır. Mevsimle bağlı nakit sıkıntıları varsa örneğin yaz aylarında fazla turist geldiği için nakit sıkıntısını karşılamak için mevsimlik krediler verilmektedir. Bankalar çok ciddi nakit sıkıntısı ile karşı karşıya kaldıklarında bu zaman FED genişletilmiş kredi ile bankaların nakit sıkıntılarını karşılamaktadır. Fakat iskonto politikasının piyasaya etkisi çok küçüktür ama FED' in geleceğe bağlı para politikaları hakkında sinyal verebilmektedir.

FED'e üye olan ülkelere 1980 yılından önce kanuni karşılık oranı olan diğer para politikası uygulamıştır. Kanuni karşılık oranı "Parasal Kontrol Yasası" ile tüm bankalar için geçerli olmuştur. Ancak iskonto oranından farklı olarak kanuni karşılık oranı ekonomi üzerinde etkisi fazla olduğu için daha az değiştirilmektedir. Diğer para politika araçları ise artık önemini kaybetmiştir.

FED ekonomide likiditeyi ayarlamak için piyasaya hazine bonosu ve tahvilleri alıp satmaktadır. Bunun ne şekilde uygulanacağına FOMC (The Federal Open Market Committee) karar vermektedir. FOMC Washington DC'de periyodik toplanır ve açık piyasa, devlet tahvili alım satışı, sırayla ekonomideki para ve kredi kullanılabilirliğini etkileyen eylemleri ile ilgili politikasını belirlemektedir.

2.2.3. ABD Merkez Bankası'nın görevleri ve sermaye yapısı

FED'in sermayesi, üye bankalara aittir ve bu nedenle sermaye yapısı bakımından FED dünyada tek örnektir. FED'e üye olan bankalar Federal Rezerv Bank hissesi almaları gerekmektedir. Bu hisse sermayelerinin %6 oranında olması gerekiyor ve üye oldukları zaman %3'nü ödemeleri zorunludur. Diğer %3'ü ise Güvernörler Kurulu tarafından belirleniyor (Akyazı, 2001:9). Ticari Bankaların sermayesinden oluşan FED'in sermayesi aslında FED'in uyguladığı politikalarına etkisi var anlamında anlaşılmalıdır. Ticari bankalar bu yatırımdan %6 oranında kar payı alırlar. FED ulusal ekonominin ihtiyacına göre para arzını ve kredi arzını ayarlamaktadır. Ayrıca bankaların sorunsuz ve güvenli çalışmalarını sağlamaktadır.

FED, dört temel görevi yerine getirmektedir (Akyazı, 2001: 9).

- Para arzı ve kredi hacmini düzenlemek,
- Mali kurumların düzenlenmesi ve denetlenmesi,
- Hükümet için mali ajanlık yapmak,
- Mevduat kurumlar aracılığıyla, kamuya ödeme hizmetleri sunmak.

FED bu dört temeli uygularken, dış ticaret, fiyat istikrarı, yüksek istihdam ve ekonomik büyümeyi yani ekonomik amaçları dikkate almak zorundadır. Ayrıca Merkez Bankası bu ekonomik amaçları uyguladığı zaman kendi kendine gerçekleştirme özelliğine sahip değildir. Kendi para ve kredi sorumluluklarına ek olarak, Fed yabancı faaliyetleri ve kenar şirketler, Amerika Birleşik Devletleri'nde

faaliyet gösteren yabancı bankalar da dâhil olmak üzere banka holding şirketleri, faaliyetleri üzerinde geniş denetim ve düzenleyici yetkisine sahiptir.

2.2.4. Amerikan doları'nın tarihi

Dolar'ın ilk olarak kullanılması 1500'lü yıllarda olmuştur. İlk olarak St. Joachimsthal kasabasında gümüş sikkeler olarak ve Joachimsthaler kısaltması olan "thaler" ismi ile kullanılmıştır. Prusya'da ve diğer Alman Devletleri'nin 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar "Thaler" isimli para birimi olmuştur. Ancak her ülkede "thaler" gibi telaffuz edilmemiştir, yani her ülkede farklı telaffuz edilmiştir. "Thaler" ismine İngilizler "dollar", Slovenler "tolar", Hollandalılar "daaler", Eritreliler "tallero" ismini vermişler. Doların yeni bir para birimi olarak Koloniler tarafından kullanılmıştır ve Amerikan doları adı altında ortaya çıkmıştır. Resmi olarak kullanılması ise Coinage Antlaşması ile 1792 yılında gerçekleşmiştir.

Dünyada en çok kullanılan para birimi Amerikan dolarıdır ve \$ sembolü ile gösterilir. Uluslararası para kodu ise "USD"dir.

ABD Kongresi ilk ulusal banka olan The Bank of North America'yı ilan etmiştir ve 1785 yılında ABD Kongresi ulusal para birimi olan doların kullanılmasını kabul etmiştir. Bu Merkez Bankası'nın faaliyete başlamasından sonra, 1792 yılında Tedavüle Para Çıkarma Kanunu ile değerleri farklı olan madeni paraların basımı ABD Darphanesin 'de gerçekleşmiştir. Madeni paralardan farklı olarak ülkede ilk kağıt para Federal Hükümet tarafından dolaşıma çıkarılmıştır ama bu ülke genelinde olmuştur. Hükümet ülkede İç Savaş'ı finanse etmek için ABD Hazinesi "yeşil" adlı faiz getirisi olmayan vadesiz banknot ihraç etmiştir. 100 dolarlık banknot 22 Aralık 1862 yılında Amerika Konfedere Devletleri tarafından çıkarılmıştır. Tedavülde olan banknotlar 1862 Ağustos ayından 1863 Ocak ayına kadar olan zamanda 670.000'den fazla çıkarılmıştır. Tedavülde olan bu banknotların ilk kez tasarımının değiştirilmesi ise 1996 yılında yani 67 yıl sonra olmuştur. 1996'da 100 dolarlık banknot tedavüle çıkarılmıştır. 1997 yılında 50 dolarlık banknot, 1998 yılında 20 dolarlık banknot ve 2000 yılında ise 10 ve 5 dolarlık banknot tedavüle çıkarılmıştır. Dolaşımda az bulunan banknot 2 dolar'dır ve dünyada sınırlı sayıda üretilmiştir. Bu banknotların dolaşıma çıkarmasından önce banknot sistemi olmamıştır yani çoğu parasal işlemler, özel

bankalar aracılığıyla veya “madenî” üzerinden yürütülmüştür ABD’de dolaşımda olan banknotlar 1861 yılından günümüze kadar olan zamanda geçerliliğini korumaktadır.

3. AMERİKAN HEGEMONYASI VE EKONOMİK KURAMLAR

Bu bölümde ekonomi politığının üç ideolojisi ve hegemonik istikrar teorisi incelenecektir. Küresel sistemde ortaya çıkan Büyük Krizin nedenleri tartışılacaktır. Büyük Krizden sonra ABD hegemonyasının yükseliş ve düşüş dönemleri ele alınacaktır.

3.1. Liberal Görüş

Küresel ekonomik-politik düzen ile hegemonya ve güç ilişkileri yakından ilgilidir. Ekonomik politik düzene ilişkin görüşler Liberal, Merkantilist ve Marksist görüşleri içermektedir.

Gilpin (2013) belirtmiştir ki liberalizm toplumun kıt kaynaklardan getirisini maksimize etmesini sağlayan bir dizi analitik araç ve siyasi reçeteyi somutlaştırır. Gücünün çoğunu verimliliğe ve toplam zenginliğin maksimizasyonuna bağlılığından almaktadır. Adam Smith'ten günümüze liberaller ulusların zenginliğini yöneten yasaları keşfetmeye çalışmalarıdır.

Ekonomi politığe liberal bakış açısı Büyük Britanya, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde gelişmiştir. Liberalizm klasik, neo-klasik, Keynesyen, monetarist, Austrian, rasyonel beklentiler isimlerini almıştır. Liberalizm piyasa ekonomisinde maksimum verimlilik, ekonomik büyüme ve bireysel refahı gerçekleştirmek için düzenleme ve yönetme amaçlı olarak tanımlanır. Piyasanın temeli ise ekonomik verimliliği artırması, ekonomik büyümeyi maksimize etmesi ve insan refahını artırmasıdır. Liberaller ekonomik faaliyetlerin, devletin gücünü ve güvenliğini artırdığına inanmaktadırlar. Liberalizme göre toplumun temeli bireysel tüketici, firma ve hane halkıdır. Ayrıca bireyler kendilerine daha yararlı olanı seçebildikleri için piyasa varsayımıyla hareket eder. Davis ve North (1971)'a göre bireysel üreticiler ve tüketiciler fiyat işaretlerine son derece duyarlı olacaklar ve bu durum, görece fiyatlardaki herhangi bir değişimin,

Üretim-tüketim örneklerinde ve ekonomik kurumlarda benzer değişiklikler doğuracağı esnek bir ekonomi oluşturacaktır; ekonomik kurumlar en nihayetinde ekonomik davranışın sebebi yerine sonucu olmaktadır. Yani rekabetçi piyasa yalnızca arz ve talep düşüncesiyle belirlenir.

Piyasa ekonomisinin işlemesi temel olarak talep yasasına göredir. Talep yasasına göre fiyatlar düştüğünde insanlar daha çok alacak, fiyatlar arttığında ise daha az alma eğiliminde olacaklar. Ayrıca insanların gelirleri arttığında da fazla mal alacaklar, gelirleri azaldığında ise daha az mal alma eğiliminde olacaklar. Liberal ekonomide araz tarafında ise bireylerin kaynakları kısıtlı olduğu için kendi çıkarlarının peşinde koştuklarını kabul ederler. Bireylerin piyasada kendi çıkarlarını takip etmesi, verimlilik maksimizasyonuna yol açacağı ve buda ekonomik büyüme ile sonuçlanacağından sosyal refahı artıracaktır. Liberal ekonomide bir Şey elde etmek için başka bir Őeyden vazgeçilmelidir. Liberal ekonomide eğer bir malın arz veya talebinde değişiklik olmuşsa o malın fiyatında da değişim olacaktır. Siyasetin gerileyici olduğuna ama ekonominin ilerlemeci olduğuna inanmaktadırlar. Yani ekonomi insanları birleştirir, siyaset ise insanlar arasında fark yaratmaktadır.

3.2. Milliyetçi Görüş

Milliyetçi farklı Őekiller almıştır ki bunlar merkantilizm, devletçilik, korumacılık, Tarihsel Alman Ekolü ve Yeni Korumacılıktır. Milliyetçilerin temel fikri devletin ekonomik faaliyetlerinin devletin çıkarlarına tabi olması gerektiğini savunmaktadırlar. Milliyetçi yazarlar g ve zenginliğin ilişkisi konusunda bazı görüşleri paylaşmaktadırlar (Gilpin, 2013:49): 1. Zenginlik gerek güvenlik gerekse saldırganlık açısından gücün mutlak gerekli aracıdır. 2. G, zenginliğin hem elde edilmesinde hem de korunmasında araç olarak gerekli veya değerlidir. 3. Hem zenginlik hem de g ulusal siyasetin nihai hedefleridir. 4. Bazı zel Őartlar altında bir zaman için askeri güvenlik uğruna ekonomik fedakrlık yapmak gerekebilse de bu hedefler arasında uzun vadede bir uyum ve refah vardır. Milliyetçiler g ve zenginliğin birbirini tamamlayıcı olarak görmektedirler.

Milliyetçilerin hedefleri sanayileşmedir ki bunun ekonomik kalkınmaya götüreceğine inanmaktadırlar. İkinci olarak, sanayi varlıklarına sahip olmak hem ekonomik acıdan kendi kendine yeterlilik hem de siyasi acıdan kendi kendini yönetmek olarak kabul

ederler. En önemlisi ise dünyada sanayi askeri gücün temeli ve milli güvenliğin merkezi olarak kabul ederler.

Milliyetçi görüş iyi huylu ve kötü huylu olarak iki sınıfa ayrılmaktadır ki, iyi huylu kendi ekonomisini diğer dış ekonomik ve siyasi güçlere karşı korumaya çalışır ama kötü huylu milliyetçilik ekonomik savaş hali yönetimidir.

Milliyetçiler karşılıklı kazanca değil nispi kazanca önem vermektedirler ve bu nedenle diğer ekonomik güçlere nazaran daha fazla faydalanmak isterler. Bu daha fazla faydalanmak amacıyla uluslararası ekonomik ilişkileri yöneten kuralları sürekli değiştirmeye çalışmaktadırlar.

3.3. Marksist Görüş

Marksizm 19'cu yüzyılın ortalarında Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından ortaya konulmuştur ama günümüze kadar gelişmiştir. Resmi ideolojileri Sovyetler Birliği ve Çin olmuştur. Marksizm'de iki temel fikir var; İlki sosyal demokrasinin gelişimidir, diğeri ise Sovyetler Birliğinin devrimci Marksizm'i yer alır.

Marksist literatürde dört temel unsur görülebilir (Gilpin, 2013: 53);

- 1) İlk unsur, gerçekliğin doğasını dinamik ve çatışmaya dayalı, sosyal eşitsizliği ve buna bağlı değişimleri, elbette sosyal ve siyasi fenomenlere zıt çalışma şartlarına bağlı olarak tanımlayan, bilgiye ve topluma diyalektik yaklaşımdır.
- 2) İkinci unsur tarihe materyalist yaklaşımdır; üretim güçlerinin gelişimi ve ekonomik faaliyetler tarihsel değişimlerin merkezinde yer alır ve sosyal üretimin dağıtılmasında sınıf çatışması yoluyla işler.
- 3) Üçüncüsü, kapitalist gelişimin genel görüşüdür.
- 4) Dördüncüsü sosyalizme normatif bağlılıktır.

Marks'a göre kapitalist üretim şeklinin kökeni ve ölümü oransızlık yasası, sermaye birikimi yasası ve azalan kar oranı yasası ile olacaktır. Oransızlık yasası ile Say yasasının yani her arz kendi talebini yaratır yasasının reddini gerektirir. İkinci yasa sermaye birikimi yasasıdır ve rekabet kapitalistleri verimliliklerini ve sermaye yatırımlarını artırmaya zorlar. Sonuç olarak ise zenginlik azalacak fakirlik ise artacaktır. Üçüncü yasa azalan kar oranı yasasıdır ki sermaye birikip daha verimli hale geldikçe, getiri oranı azalacaktır.

3.4. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik istikrar teorisi ilk olarak Charles Kindleberger tarafından, liderlik ve sorumluluk kavramlarını kullanmış ve bu teoriye göre açık ve liberal bir dünya ekonomisi hegemonik ya da hakim bir gücün varlığını gerektirmektedir (Çomak ve Sancaktar,2013:400). 1930'larda küresel sistemde ortaya çıkan "Büyük Krizi" açıklamak için Kindleberger tarafından geliştirilmiştir. Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası sistemin ve dünya ekonomisinin, tek bir devletin hegemonyası altında iktisadi istikrara kavuşacağı düşüncesi üzerine geliştirilmiş realist, liberal ve tarihsel yapısalcı perspektifleri kullanan teorik bir çerçevedir. Realist uluslararası ekonomi politik yaklaşım içinde sayılan bu kuram, uluslararası sistemin sürdürebilmesi için kural koyan ve bu kuralların işlenmesini sağlayan bir hegemonun varlığına ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir (Çomak ve Sancaktar,2013:403). Dünya ekonomisinde bir düzenden bahsedebilmek için hegemon gücün sistemi düzenlemesi ve yönlendirmesi gerekmektedir. Teoriye göre, malların, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının serbest olduğu açık bir uluslararası ekonomi, tek bir başat güç ya da hegemonik gücün sistemi istikrara kavuşturduğu ve güçlü bir rejim oluşturduğu durumda işleyebilmektedir. Hegemon ya da lider güç, sabit para biriminin gerçekleşmesi ve açık bir ticari sistemde ortak malların sağlanmasının temininden sorumludur.

Sotan (2002) hegemon gücün özellikleri ile ilgili bazı genel belirlemeleri ele almıştır;

- Para biriminin uluslararası alanda geçerli olması
- Dünyanın her yerinde üsler ve müttefikler bulundurması
- Bölgesel kriz ve çatışmalara rehberlik etmesi
- Nükleer silahlara sahip olması
- Diğer ülkeler üzerinde ikna gücünün olması
- Kültürel olarak kendi yaşam biçimini ve değerlerini tüm dünyaya yayarak konumunu meşrulaştırması

Gramsci'ye göre hegemonya, kapitalizmin kurumları ve kapitalist bazı gruplar tarafından uygulanmaktadır. "Başat Güç anlamına gelen hegemonya, askeri, siyasi ve ekonomik yönden güçlü olan bir devletin, uluslararası ilişkiler sisteminde yönlendirici ve sistemin kurallarını belirleyici bir noktada bulunması anlamına gelmektedir.

Koşak (2012) hegemonik bir devlete ait yetenek kavramını üç başlık altında sıralamıştır (Çomak ve Sancaktar,2013:404);

- 1) Büyük ve giderek daha da büyüme özelliğine sahip bir ekonomik yapı
- 2) Öncü niteliğine sahip teknolojik ve iktisadi sektörlerde hakimiyet
- 3) Askeri güçle desteklenen politik güç

Yılmaz (2008) bir ülkenin ekonomik gücünün ölçülmesinde aşağıdakileri ele almıştır (Yılmaz,2008:57);

- Sahip olduğu doğal kaynaklar, ekonomik düzeninin genel yapısı, sektörlerin (tarım, sanayi) dağılımı ve kapasitesi
- İşgücü, dışarıdan hammaddelere olan bağımlılığı, kendi kendine yeterliliği, parasının değeri, uluslararası ekonomik finans ve finans örgütleri ile ilişkisi, kredi notu, şirketleri, uluslararası tanınmış markaları
- GSMH, teknolojik kapasitesi, ulaştırma ve haberleşme ağı gibi faktörler göz önüne alınabilir.

Tarihsel süreçte hegemonik ülkeler olmuştur ki bunlar Çizelge 3.1’de verilmiştir.

Çizelge 3.1: Tarihsel Süreçte Hegemonik Döngüler

	Hollanda	Büyük Britanya	ABD
Döngü Tarzı	Dönem	Dönem	Dönem
Yükselen Hegemonya	1575-1590	1798-1815	1897-1913/1920
Hegemonik Zafer	1590-1620	1815-1850	1913/1920-1945
Hegemonik Zirve	1620-1650	1850-1873	1945-1967
Hegemonik Çöküş	1650-1700	1873-1897	1967-?

Kaynak: Taha Özhan, Dünya Sisteminin Dinamikleri, Türkiye ve Dünyada Yarın Dergisi, <http://yarin1ist.tripod.com/4/16.htm>. Erişim tarihi 5.10.2016

Hollanda (1550-1688) para ve kredi piyasalarında hakimiyeti elde ettikten sonra hegemonik devlet konumuna gelmiştir. Avrupa’da en güçlü donanma ve deniz ticaretine sahip olan ülke Hollanda olmuştur. Bu dönemde İngiltere tehdit eden ülke konumunda olmuştur.

İngiltere tekstil ve açık denizlerdeki üstünlüğü ile 1688-1792 yıllarında hegemonik güç olmuştur. İkinci dönem ise 1815-1914 yıllarında olmuştur. Bu dönemde sanayi ve demiryollarında üstünlüğü ile hegemon güç konumuna gelmiştir. Ayrıca 1870-1914 yıllarında klasik altın standardı ile küresel mal, para ve sermaye piyasalarında hegemon güç konumuna gelmiştir. Cohen (1977) belirtmiştir ki altın standardı sistemini düzenleyen ve yönlendiren Büyük Britanya olmuştur. Yani İngiltere Bankası iskonto oranlarını azaltıp artırarak, uluslararası altın akışını yönlendirmiştir ve bunun etkisiyle dünya parasal politikasını yönetmiştir. Gilpin (2013)'e göre Almanya, Fransa ve ABD dünya parasal önderliğinin İngilizlere bahsettiği özel faydalardan rahatsız olmalarına rağmen, bu önderliğe meydan okumaya ne istekliyidiler ne de etkili bir kapasiteye sahiptiler.

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ile altın standardı ülkeler tarafından terk edilmiştir. 1925 yılında Büyük Britanya altın standardına geri dönmüş ve ulusal parasını sterlinin değerini altın karşısında yeniden değerlendirmiştir. Ancak sterlinin değeri çok yüksek olmuştur ve İngiliz ekonomik büyümesi engellenmiştir. Büyük Britanya uluslararası para sistemini daha fazla yönetecek güçte olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde ABD hem ekonomik hem de siyasi güç rolünü kazanmıştır. Yılmaz (2008)'a göre 2. Dünya Savaş sonunda İngiltere hegemonyayı ABD'ye devretmiştir (Yılmaz, 2008:61). Liberal uluslararası ekonominin canlanması için Savaş sonrası ABD'ye hem siyasi hem ekonomik teklifler önerilmiştir. Küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi için ABD önderliği ve müttefik yapısı sistemin güvenli ve istikrarlı olmasını sağlamıştır. Kapitalist ekonomiler ilk kez olarak siyasi müttefik olmuşlardır. Amerikan dış yardımı, doğrudan yatırımı teknolojisi gelişmiştir ve nispeten gelişmiş ülke ekonomilerinin kalkınmasına yardımcı olmuştur.

Wallerstein (2012)'e göre ABD 1873'ten itibaren yükselen bir hegemonya mücadelesi içindeydi. 1945'te tam bir ekonomik üstünlüğü elde ederek hegemonyasının zirvesine ulaşmıştır (Çomak ve Sancaktar, 2013:366). Fakat dramatik bir şekilde 1970'lerden itibaren yavaş yavaş düşüşe geçmiştir. O'na göre Dünya Kondratieff B devresinden 1945'te çıkmıştır ve modern dünya sisteminde A evresinde hızlı giriş yapmıştır. 1967-1973 periyodunda en yükseğe ulaşmıştır ve düşmeye başlamıştır. Halen içinde olduğumuz B evresi önceki B evrelerine göre oldukça uzun sürmüştür. Kondratieff

dalgalar kapitalist dünya ekonominin en önemli hegemonik çevrimleridir. Buna göre dünya ekonomisini tarihsel süreçte inceleyerek kapitalist sistemin yaşadığı Kondratieff dalgalanmaları kronolojik olarak (çizelge 3.2) sıralamıştır;

Çizelge 3.2: Kondratieff (Business Cycle) Dalgalanma Dönemleri.

Evreler	Başlangıç Yılı	Bitiş Yılı
A Evresi	1850	1873
B Evresi	1873	1897
A Evresi	1897	1920
B Evresi	1920	1945
A Evresi	1945	1967
B Evresi	1967	Devam

Kaynak: Hasret Çomak, Caner Sancaktar. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar. 2013. S. 362

Brien (2003)'e göre Britanya'nın baskın gücünün daha çok diplomasi, güç kullanımı ve ikna metoduna dayandığını, buna karşın ABD'nin hegemonyasının ideoloji, kültür ve ABD Dolarının üstünlüğünü ile bağlantılı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Britanya'nın hegemonya döneminde rolünü realist anlamda üstünlük olarak nitelendirirken, ABD'nin rolünü hegemonya olarak değerlendirmektedir.

3.5. Büyük Kriz 1929

Birinci dünya savaşında ülkelerin çoğu altın standardına sahip olmuşlar ve kâğıt para altın karşılığı olarak basılmıştır. Cohen (1977)'e tarafından özetlendiği gibi, fiyat-altın para akımı mekanizmasının kendiliğinden akıcı işleyişini sistemin iki temel özelliği güvence altına alınmıştır. Birinci altın standardındaki devletlerin merkez bankası altın alım- satımını sabit bir fiyat üzerinden gerçekleştirmiştir. İkinci ise Vatandaşlar serbestçe altın ihraç ve ithal edebilmişler.

Dünya savaşında ülkelerin paraya ihtiyacı olduğu için karşılıksız para basmışlar ve Avrupa ülkeleri altın standardını terk etmiştir. Altın standardının terk edilmesi karşılıksız para basılması durumunu ortaya çıkarmıştır. Yani para arzının yükselmesi

tüketim harcamalarının artışına neden olmuştur ve buda ekonomide enflasyon yaratmıştır.

Altın standardı sistemi Avrupa ülkeleri tarafından terk edilmesine rağmen Amerika'da altın standardı devam etmiştir. Amerika'da altın standardı devam ettiği için yatırımcılar paralarını ve altınlarını Avrupa'da enflasyonun hızlanması nedeni ile Amerikan bankalarına yatırmışlar. Bu gelişme ile New York dünyanın finans merkezi olmuştur ve Amerika'da bu dönemde dünyada altın servetinin %40 toplanmıştır. Yani ABD'de ekonomik sıçrama yaşamıştır. Sonuç olarak borsada değerler yükselmiştir ve insanlar bu alanlara yatırım yapmışlar. Diğer ülke hükümetleri bu nedenle altın girişini teşvik etmek için altın standardını sürdürmüşler ancak ülke paralarının satın alma gücü yükseldiği için fiyatlar genel düzeyde sürekli düşüş halinde olmuştur. Yani ülke ekonomilerinde deflasyonist politikaların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Ülke ekonomilerinde deflasyonist politikalar yaşanması ile ekonomide gerileme olmuştur.

Ay ve Uçar (2015)'a göre ABD Başkanı Herbert Clark Hoover (4 Mart 1928 – 4 Mart 1933), borçlu ülkelerin altın rezervlerin yetersizliğini bildiği halde alacağını altın olarak tahsil etmedeki tutumu dünya ticaretinin %60 oranında gerilemesine neden olmuştur. Başkan paranın değerini altın sistemi uygulamasında düşürmemiştir ve buda para arzının piyasada daralması ile sonuçlanmıştır. Sıkı para politikasının uygulanması ve faizlerin artması ile reel sektörde daralma ortaya çıkmıştır. Para arzının piyasada az olması durumunda tüketim daralır buna bağlı olarak üretimde azalma eğilimi içinde olur ve bunun sonucunda işsizlik artıyor.

24 Ekim 1929 yılında Kara Perşembe adı ile tanınan kriz ortaya çıkmıştır ve borsa çökmüştür. Bir günde 4 milyar dolardan fazla kayıp yaşanmıştır ve kriz zamanı 400'e kadar banka batmıştır. 1929 yılında ABD'nin GSYH 315 milyar dolar, 1933 yılında ise krizin etkisi ile bu rakam 216 milyar dolara inmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2013:271). Enflasyon 1929 yılında 0,58%, 1930'da -6,4%, 1931'de -9,3% ve 1932 yılında ise -10,27% oranında olmuştur (<http://inflationdata.com/articles/inflation-cpi-consumer-price-index-1930-1939/> Erişim tarihi 16.02.2016).

Amerika'da 1929 yılında otomobil ve beyaz eşya talebi artışı yaşanması ile üretim artmıştır. Ayrıca turizm ve emlak sektöründe canlanma yaşanmıştır. Günde iki banka kapanmasına rağmen insanlar borsanın kazanç getirmesine inanmıştır ve buda finans

sektöründe canlanmaya neden olmuştur. Ayrıca insanlar bankaya faizle yatırdıkları paralarını geri çekmişler ve evlerini ipotek ettirmişler. Belli bir zamanlarda ödeme yapmak karşılığı ile menkul kıymet almak için önceden %10 ödeme yapmışlar ve teminat olarak gösterilen menkul kıymetlerle tekrar borçlanmışlar. Hisse senetlerinde de en fazla ağırlığı emlak piyasası oluşturmuştur. Gelecekteki karlar üzerinden borçlanan bireyler 1929 yılında arazi fiyatlarının değeri düştüğü için bunları zor durumda bırakmıştır ve bu nedenle finans sektöründe kırılma yaşanmıştır. 1929 yılında finans sektörün 'de gerekli kuralların ve kanunların olmaması bu sektörde kırılmaların asıl nedeni olmuştur. Yani gerekli kuralların olmaması bankalara kurum tarafından ne kadar sermaye ile açılacağı ve ne kadar kredi verebileceğini denetleyen kurallar olmamıştır. Bankalar kriz döneminde New York borsasında mevduatları ile işlem yapmaları borsanın batması ve buda bankaların batması ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Amerika hükümeti ekonomiye çok az müdahale etmiştir ve ekonomiye az müdahale ettiği için tekel şirketler oluşmuştur. Bu şirketler finans sektörünü de etkilemiştir. Sonuçta rekabet azaldığı için fiyat ve üretim de değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Galbraith (2013) kriz üzerinde etkisi olmuş beş önemli faktörü ele almıştır (Galbraith, 2013:185-186);

1. Gelirin kötü dağılımı. 1929 yılında zenginler çok zengin olmuştur ve aynı yılda gelirleri en yüksek olan bireyleri nüfusla karşılaştırıldığında bu oran %5 olmuştur. Kişisel gelir İkinci Dünya Savaşı'ndaki rakamlardan iki kat daha büyük olmuştur.
2. Kötü Şirket Yapısı. Holding şirketler demiryolu, eğlence ve kamu hizmeti sektörlerini kontrol etmişler. Holding şirketler grup şirketlerine borç vermişler ve bu borcun faizi ile kazanç elde etmişler. Kazançların kesilmesi durumunda faizlerin ödenmeme durumu yaşanmıştır. Faizleri geri vermek için yatırımı kısma eğiliminde olmuşlar ve buda fiyatların düşmesine neden olmuştur. Daha sonran gelirler düşmüş şirket holdinglerin zayıflaması ile sonuçlanmıştır. Gelir borçları geri ödenmek için kullanılmıştır ve yeni yatırımlar için borç almak imkânsız olmuştur.
3. Kötü banka yapısı. Aslında banka yapısı zayıf olmuştur. Bir banka battığında diğer bankaların varlıkları durdurulmuştur ve bankaya para yatıranlar paralarını istemişler. Bu nedenle iflas diğerlerine yol açmıştır ve 1929 yılın

Temmuz ayına kadar olan zamanda 115 milyon dolarlık hesaplarla 246 banka iflas nedeni ile batmıştır.

4. Dış ticaret bilançosunun kötü yapısı. Birinci dünya savaşından sonra Amerika uluslararası pozisyonda borç veren ülke olmuştur. Borçların faiz ve anaparası Avrupa'dan ödenen ithalat üstündeki ihracat artıları ile devam etmiştir. İthalat üzerinde büyüyen ihracat 1923 ve 1926 yılında, sadece 375.000.000 dolar olmuştur (http://www.census.gov/library/publications/time-series/statistical_abstracts.html. Erişim tarihi 17.02.2016). Sattıklarından daha fazlasını alan ülkeler ve borçlu olan ülkeler ABD ile ilişkilerinde açığı kapatmak için para bulmak zorunda olmuşlar. Fark nakit ABD'nin diğer ülkelere verdikleri borçlarla kapatılmıştır. Borçların büyük kısmı Almanya'ya, Merkez ve Güney Afrika'ya verilmiştir. Ülkeler ABD ile olan ticari dengelerini uzun süre kapata bilmemişler ve ülkelerin bu durumda iki seçimi olmuştur. Birinci seçim ABD'ye ülkeler ihracatlarını artırmalı ya da ikinci seçim olarak ülkeler ithalatı düşürüp borçlarını ödeyememe durumuna düşmek zorunda kalmışlar. Başkan Hoover ülkelerin ABD'ye ihracatlarını artırma durumunun karşısın almak için tarifeleri artırmıştır. Bu nedenle bütün borçlar ödenmemiş ve Amerikan ihracatında düşüş yaşanmıştır.
5. Ekonomi bilgisinin zayıf olması. 1929 Kasım'da Başkan Hoover vergide kesinti yapılacağını bildirmiştir. Ayrıca firmaların sermaye yatırımlarına ve ücretlerin devam ettirmelerini istemiştir. Bu politikalarda harcanabilir geliri artırmıştır. Hükümet bütçenin dengelenmesi gerektiğini söylemiştir. Yani alım gücünü artırmak ve darboğazı rahatlatmak için devlet harcamalarında artış olmaması gerekir. Artık vergi kesintisi de olmamıştır. 1930 yılında devlet bütçesi çok dengesiz olmuştur. Devlet harcamaları azaltmıştır ve vergilerde ise artış yaşanmıştır.

Kindleberger (1973) belirtmiştir ki "Büyük Bunalım"ın nedeni, hegemonya olarak adlandırılabilir bir önder gücün eksikliği olmuştur (Çomak ve Sancaktar, 2013:400). Kindleberger' in Hegemonik istikrar teorisine göre Büyük Bunalım'ın uzun sürmesinin nedenini uluslararası sistemde önde gelen hiçbir ülkenin sistemi istikrara kavuşturacak yetenekte ve istekte olmaması olarak açıklanmaktadır. Bu dönemde hegemon olmaya Birleşik Krallığı'n gücü yetmemiştir, ABD'de yeterli gücü

olmasına rağmen bu rolü üstlenmek istememiştir. ABD'nin kriz yönetimini sergilemekteki yetersizliği ve banka başarısızlıklarının giderilmesinde bu merkez bankası görevini üstlenmedeki isteksizliği uluslararası finans sisteminin çökmesinde ve Büyük Buhran'ın yaşanmasında temel nedenlerden biri olmuştur. Büyük Bunalım döneminde istikrara kavuşturacak devletin sorumluluklarını şöyle sıralamıştır (Çomak ve Sancaktar, 2013:400);

- Normal mallar için bir piyasa sağlamak
- Sermaye akışını sağlamak
- Finans sistemi tıkanıldığında likidite sağlamak
- Kur oranlarını düzenlemek ve ulusal mali politikaları koordine etmek

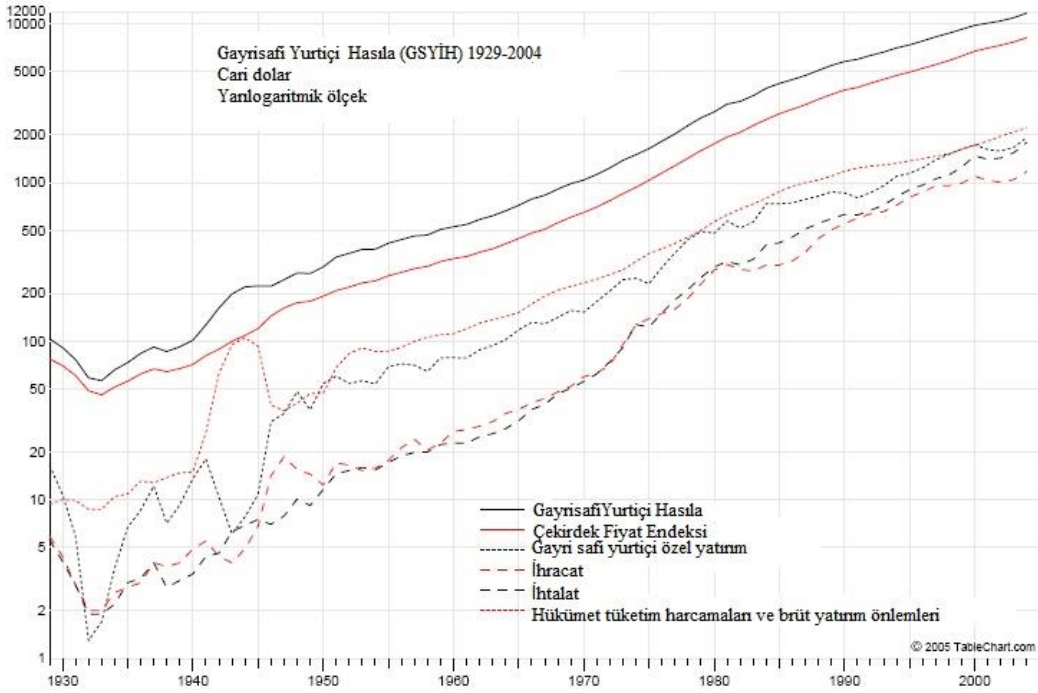
1929-1933 döneminde krizin etkisi ile ABD'nin GSYH'si 1/3 oranında azalmıştır ve krizle beraber dış ticaretinde de daralmalar yaşanmıştır. Şekil 3.1'de 1929-2004 yıllarında ABD'nin GSYH verilmiştir. ABD Dış ticaretinde daralmaların nedeni ülkeler krizin ulusal ekonomilerini etkilememesi için gümrük tarife oranlarını artırmıştır. Bu ulusal ekonomi korumacılık ülkelerde iç piyasanın küresel sisteme yani dış piyasaya açılmasını engellemiştir ve krizin etkisi daha da derinleşmiştir. 1929-1939 döneminde ABD'nin ihracatı ve ithalatı %70 oranında gerilemiştir. Çizelge 3.3'de ABD'nin 1929-1939 yıllarında ihracatı ve ithalatı verilmiştir. 1929- 1939 tarihlerinde ABD'de olan kriz uluslararası ticaret ile diğer ülkeleri krize salmıştır. Kriz nedeni ile Fransa ve İngiltere ekonomisinde yüksek enflasyon yaşanmıştır. Krizin en büyük etkisi kitlesel işsizlik olmuştur.

Çizelge 3.3: ABD İhracat ve İthalat (1929-1939)

	İhracat	İthalat
1929	5.9	5.6
1930	4.4	4.1
1931	2.9	2.9
1932	2.0	1.9
1933	2.0	1.9
1934	2.6	2.2

1935	2.8	3.0
1936	3.0	3.2
1937	4.0	4.0
1938	3.8	2.8
1939	4.0	3.1

Kaynak: <http://www.economics-charts.com/gdp/gdp-1929-2004.html>. Erişim tarihi 19.02.2016

Şekil 3.1: ABD GSYH (1929-2004)

Kaynak: <http://www.economics-charts.com/gdp/gdp-1929-2004.html>. Erişim tarihi 25.02.2016

Büyük Bunalımın birçok nedeni olmuştur:

- Belli bir sayılı holding tarafından üretimin yapılması ABD için sorun yaratmıştır ve bu holdinglerin birçoğunun buhran yaşaması ABD’de krizin önünü açabilecek kapasiteye sahip olmuşlar.
- Bankalarla alakalı geniş kurallar, bankaların işleyişini kontrol edecek bankalara yatırılan paraları sigorta edecek bir sistem olmamıştır.

- Ekonomiye devlet müdahalesi edilmemiştir yani klasik ekonomi politikası uygulanmıştır. Ekonomide herhangi bir bozulma olduğunda para basılmamıştır ve altın standardına dayalı politika uygulanmıştır.

Kriz döneminde kamu harcamaları artırılmıştır. Hükümet kriz döneminde işgücünün artırılması, endüstriyel ve tarımsal reformlar ve bankacılık sisteminin düzenlenmesine yönelik çalışmalar uygulamıştır. Banka sektörünü denetleye bilmek için Hükümet Acil Banka Yasası kabul etmiştir. Mevduat Sigorta Şirketi kurulmuştur ve bu kuruluş ile devlet 5000 dolara kadar olan mevduatları güvencesi altına almıştır. Ayrıca hükümet borsayı düzenlemek için Federal Menkul Kıymetler Yasası uygulamıştır. Hükümet uygulamalarında tarım sektörüne de ağırlık vermiştir ve tarım sektörünü canlandırmak amacı ile Tarım Yeniden Ayarlama Kanunu kabul edilmiştir. Tarım sektöründe ürünleri devlet sigortalamıştır. Yasa çiftçilerin tarlada kalan ürünlerinden doğan zararların karşılanması amaçlı olmasına rağmen bu yasa başarısız olmuştur.

ABD hükümeti işçilerin çalışma koşullarını da iyileştirmeye ağırlık vermiştir. ABD 1938’de Adil Emek Standartları Kanunu kabul etmiştir ve bu kanuna göre ABD’de çalışanlar haftada 40 saatten fazla çalışamazlar. Her bir çalışanın günlük ücreti ise 40 cent olarak belirlenmiştir. Düşük gelirli işçilerin durumlarını iyileştirmeye ağırlık verilmiştir ve yüksek gelirli gurupların gelirleri ise vergilerle düşürülmüştür

ABD savaştan sonra borç veren ülke olarak çıkmıştır ve dünya ekonomisinde önemini anlamıştır. Ayrıca Amerika finans sektörü Alman savaş tazminatı ile önemli hale gelmiştir. Gilpin (2013)’e göre Amerikan kaynaklı nakit akışı 1920’li yıllarda yaşanan ekonomik canlanmanın temel faktörü ve onun kesilmesi ise 1929’da Büyük Bunalımın vahametini arttıran bir rol oynamıştır.

Dünya altın rezervinin önemli kısmı Amerika’da olduğu için ülkeler yeniden yapılanma için Amerika’dan borçlanmışlar ve faizi ile birlikte ABD’ye borcu 11,563 milyon Dolar olmuştur. Amerika bu pozisyonu ile dünyada önemli güç haline gelmiştir.

1932 yılında İngiltere Ottawa Konferansı ile “Sterlin Bloku”nu kurmuştur. “Sterlin Bloku”nun kurulmasından sonra ABD “Dolar Bloku”nu ve Fransa ise “Altın Bloku”nu kurmuştur. Bu “Blok”ların kurulması ile dünya ekonomisinde rekabetçi devalüasyonlara ve dalgalı kurlarla ekonomik savaş dönemi yaşanmıştır. 1936 yılında

ABD, Büyük Britanya ve Fransa üç büyük parasal merkezin arasındaki anlaşmazlıkların izole edilmesi için Üçlü Anlaşmayı imzalamışlar.

Gilpin (2013)'e göre ekonomik anarşiye bir tepki olarak ABD 1930'ların ortasında liderlik sorumluluğunu üstlenmeye başlamıştır. Bu önlemler, ABD'nin düzgün işleyen liberal dünya ekonomisini ticaret ve para konularına uygun yeniden düzenlemeye ilgisinin giderek büyüyen farkındalığının bir işareti olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine ve Amerika'nın dünyanın tartışmasız hegemon gücü olarak ortaya çıkmasına kadar beklemiştir. Amerika liderlik sorumluluğunu üstlenmeye başlamıştır ve savaştan sonra ekonomisi daha da güçlenmiştir. Bu nedenle dünya ticaretinde kısıtlamaların kaldırılmasını ve sabit kur sisteminin kurulmasını istemiştir

3.6. Bretton Woods Sistemi ve Amerikan Hegemonyasının Yükselişi

Kindleberger (1981)'e göre küresel ekonomik yönetimde bedavacılık probleminin varlığından dolayı kamu mallarının sağlanması için hegemonik gücün gerekli olacağına dayanmaktadır (Çomak ve Sancaktar,2013:401). Liberal kurumsalcılar, rejim olarak adlandırılan uluslararası iş birliği alışkanlığını harekete geçiren ve dünya ekonomisinde belli dönemlerde ortaya çıkan hegemonik liderleri kabul etmektedirler. Tarihte serbest ticaret rejimi ve altın standardının İngiltere hegemonyası altında bir ölçüde geliştiği söylenebilir. Benzer biçimde, Amerikan hegemonyası altında da Bretton Woods anlaşması, tarife ve ticaret düzenlemeleri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü kurumlarının yaratılmasının bilinçli bir süreçte gerçekleştiği görülmektedir.

1944 yılında 2.Dünya savaşı devam ettiği zaman Birleşmiş Milletler ABD'nin Bretton Woods kentinde Para ve Finans Konferansında toplanmıştır. Konferansta 45 ülkenin temsilcileri bir araya gelmiştir. Ülkeler bu konferansta küresel sistemde dünya ekonomisini nasıl düzenli ve uyumlu hale getirilebileceğini görüşmüşler. Bretton Woods toplantısında uluslararası ticareti canlandırmak için hangi politikaların uygulanacağı tartışılmıştır. Konferansta rekabetçi devalüasyonların karşısın almak için sabit kur sistemi düşünülmüştür. Uygulamaya geçilen diğer ilke ise genel hesap işlemlerinin paraya çevrilebilirliği olmuştur. Altına güven olduğu için sistemin temeli altına göre kurulmuştur ve iki ekonomik önceliğe ağırlık vermeye karar vermişler. Birincisi tam istihdam, ikincisi ise ekonomik kalkınma olmuştur.

Cooper (1968)'e göre Bretton Wood's sistemi Amerikan- İngiliz birlikteliği olarak birçok temel özelliğe sahip olmuştur. Sistem, hükümetlerin ulusal ekonomik hedeflerini izleme konusunda hatırı sayılır bir özelliğe sahip olmasını planlanmıştır. 1930'ların politikalarının ve parasal değerın yıkıcı rekabetçi şekilde azaltılmasının önüne geçmek için sabit kur oranları üzerine kurulmuştur.

Bretton Woods toplantısında iki plan; Keynes planı ve White planı tartışılmıştır. Keynes'in ileri sürdüğü plan White'in planından 3 özelliği ile farkı olmuştur. Birinci farkı IMF'ye üye olan ulusal merkez bankaları IMF'ye bağlı olmalı, yani IMF'nin dünyada bir merkez bankası görevine üstlenmesi önerilmiştir. İkinci farkı Keynes bancor adında bir dünya rezervi oluşturulmasını ileri sürmüştür. Üçüncü farkı ise ticaret örgütü kurularak küresel sistemde uluslararası ticareti düzenlenmesi fikrini önermiştir. Keynes planında dünyada uluslararası banka konumunda bir Merkez Bankası yaratılmasını düşünmüştür. Ayrıca Dünya Bankası'nın İMF, Uluslararası Para Fonu'n ise Dünya Bankası olarak düşünmüştür. Fakat White'in planı geçerli olmuştur ve İMF Uluslararası Para Fonu günümüzdeki hali ile kurulmuştur. Keynesyen planında dünyada ticareti düzenleyen bir örgüt kurulmamıştır. Yani Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) uygulanmıştır.

IMF, Dünya Bankası ve GATT'ın uygulamaya geçmesi uluslararası ticarete büyüme yaratmıştır ve küresel ekonomik karşılıklı-bağımlılığı içeren bir devr olmuştur. Sistemin diğer özelliği üye ülke parasının parite etrafında %1 olarak dalgalanmalara izin verilmiştir. Ulusal paraların değerinin bu sınırlar dışına çıkmamasına engel olmak için Merkez Bankaları döviz piyasalarına müdahale etmiştir ve müdahale aracı olarak dolar kullanmışlar. Üye ülkeler kur değişiklikleri olduğu zaman devalüasyon ve revalüasyon yapabilmışler ama bu son başvurulacak bir yol olmuştur. Gilpin (2013)'e göre ABD İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde liberal bir uluslararası düzenin teşvik edilmesinde liderliği üstlenmiştir. Liberal ilkeleri temsil eden GATT ve IMF, ABD ve müttefikleri tarafından kurulmuştur. Ticaret engellerinin azaltılmasında ABD liderliği tatbik edilmiştir

Seyidoğlu (1982) Bretton Woods Anlaşmasına göre sistemin başlıca amaçlarını ele almıştır:

1. Döviz kurlarında istikrar sağlanması, farklı ulusal paralar arasındaki kurların birbiri ile uyumlu hale getirilmesi ve rekabetçi devalüasyonların önlenmesi.
2. Çok-yanlı ödeme sistemini gerçekleştirebilmek için ulusal paraların tam konvertibilitesinin sağlanması ve kambiyo kısıtlamaların kaldırılması.
3. Dünya ticaretinin dengeli bir şekilde büyümesini sağlayacak yüksek bir ulusal çalışma düzeyinin gerçekleştirilmesi.
4. Üye ülkelerin dış denge sorunlarının çözümüne katkıda bulunacak dış kaynaklar sağlanması.
5. Uluslararası parasal konularda üyeler arasında sıkı bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi.

Bretton Woods toplantısı ile kurulan IMF'nin görevi ülkeler geçici ödemeler dengesi zorlukları yaşadığı zaman bu ülkelere orta vadeli kredi sağlamak ve dengeyi sağlamak. Aynı zamanda Uluslararası Para Fonu dünya ekonomisinde para sisteminin işleyişini denetlemek için kurulmuştur. IMF ülkelerin ödemeler dengesinde zorluklar yaşadığı halde ülkelerin bütçe açıklarını finanse edebilir ve kambiyo oranları düzenlemelerini denetleyebilmiştir. Her bir ülke tam istihdam ve diğer hedeflere ulaşmak amacıyla ekonomide önemli rol üstlenmiştir ve ancak uluslararası kurallara göre hareket etmek zorunda kalmışlar.

IMF ana sözleşmesinin 1. Maddesi kuruluş amaçlarını altı grupta toplamaktadır (Fonds Monetaire International, 1993.).

- Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak,
- Uluslararası ticaretin uyumlu bir biçimde gelişmesi ve ticaret hacminin artmasını kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerde istihdam genişlemesine, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artırılmasına katkıda bulunmak,
- Döviz kurunun istikrarını korumak,
- Üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,
- Garanti karşılığında üyelerin Fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek ve böylece üyelerin ulusal ve uluslararası

plandaki refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizliklerini gidermek,

- Bir önceki amaca uygun biçimde üye ülkelerin cari ödemelerdeki dengesizlik süresini kısaltmak ve yoğunluğunu azaltmak.

Bretton Woods sisteminin önemli tarafı Amerika'dan başka diğer IMF üyeleri olan ülkeler paralarının değerini Amerikan doları cinsinden tanımlamışlardı. IMF'ye üye olan ülke parsının dolar karşılığına dolar paritesi adı verilmiştir ve en önemlisi ise ABD dolar altın kurunu ons başına 35 dolar tutmuştur. Yani Amerikan yabancı merkez bankalarına arz edecekleri dolar karşılığında bu sabit fiyattan altın satmasını resmi olarak söz vermiştir.

3.6.1. Bretton Woods Sistemi, ABD ve dolar

IMF'nin kurulması ABD için önemli anahtar paraya sahip olmayı sağlamıştır. Yani buda emisyon kazancı elde etmek demektir. Diğer ülkelerin likidite sağlayabilmeleri için mal ve hizmet ihraç etmeleri gerekmiştir fakat Amerika diğer ülkelere farklı olarak para basarak ithalatını finanse etmiştir. Yani bu sistem ile Amerikan para politikası dünya para politikası haline gelmiştir ve doların akışı ekonomide likiditeyi temin etmiştir. Amerika ekonomisi büyüdüğünde dünyada büyümüştür, Amerika yavaşladığında, dünya da yavaşlamıştır. ABD kısmen IMF görünüşü altında dünya para sisteminin yönetiminde birincil olmuştur. Amerika Merkez Bankası, Dünya'da Merkez Bankası haline gelmiştir, dolar ise küresel sistemde önemli para birimi olmuştur.

Bretton Woods sisteminde dolar uluslararası ekonomik ve mali alanda ödeme aracı, değer standardı, rezerv aracı ve müdahale aracı fonksiyonlarını üstlenmiştir. Uluslararası ödemelerde dolar daha çok kullanılmıştır ve bu durum doları uluslararası ödeme aracı statüsü kazandırmıştır. Doların uluslararası ödeme aracı olması, dünya ticaretinin gereklerine göre kolayca artırılabilmesi ve güven duyulan özelliklerine üstlenmiştir. İkinci olarak doların değerinin değişmemesi mali değerler olan ödemeler, borçlar, bütçe ve alacakların değerinin dolar ile ölçülmesine sebep olmuştur. Yani bütün diğer paraların bağlandığı değer standardı olmuştur ve dış ödeme rezervleri dolar ile tutulmuştur. Yani dolar uluslararası rezerv para statüsünü kazanmıştır ve doların bu avantajı Amerikan'ı dünya Merkez Bankası durumuna getirmiştir.

Ülkelerin rezerv para olarak doları biriktirmesi ülkelerin dış ödemelerde doları kullanmalarına bağlı olmuştur. Bu da dolara uluslararası ödeme aracı fonksiyonunu kazandırmıştır. Dördüncü fonksiyonu ise müdahale aracı olarak ülkelerin ulusal merkez bankaları piyasaya müdahale ettikleri zaman dolar kullanmışlar. Yani ülkelerin ulusal para birimlerinin değeri dolar ile tanımlanmıştır.

Ülkelerin Merkez Bankaları ulusal paralarının dış değerini sabit tutmak ve dolar cinsinden belirlenen değeri piyasada korumaları için döviz alınmasında ve satılmasında dolar kullanmışlar. Doların müdahale aracı olması anahtar para statüsüne getirmiştir. Doların bu önemi Amerikan ekonomisinin dünyada taşıdığı ağırlıktan ileri gelmiştir.

Savaşın sonra ABD, “Komünist Blok”u dışında dünya üretiminin üçte ikisine tek başına sahip olmuştur (Seyidoğlu, 1982:508). Doların anahtar para olması Amerikan devletine bazı sorunlar da getirmiştir. ABD’nin hem ulusal parası dolar kullanılmıştır ve hem de uluslararası ödemelerde dolarla işlem yapılmıştır. Böyle olunca, Amerika Merkez Bankasının (FED) piyasaya sürdüğü paralarla kendi ulusal ithalatını finanse edebilmiştir. Ülkelerin dolar kazanması için mal ve hizmet ihracı yapmışlar. Yalnız Amerika’ya sağladığı kazançlara seignorage kazançları adı verilmiştir. Bu avantajla Amerikan uluslararası siyasal ilişkilerde üstünlük kazanmıştır. Ancak Amerika diğer ülkelerden daha fazla dış denge durumuna dikkat etmiştir ve ödemeler bilançosunda açık doğuracak politikalardan kaçınmıştır.

Mali merkez olarak New York’un ABD için yararlı olmayan tarafları olmuştur. Bu olumsuz tarafları doların para arzını ve faizleri ABD piyasasından borçlanan diğer ülke ve şirketler etkileyebilmişler. ABD’nin dış ödemeler bilançosunu ülke ve şirketler tarafından diğer ülkelere ihraç olunan fonlar etkiledikleri için ABD’ni zor durumda bırakmışlar.

3.6.2. Marshall Planı

27 Haziran 1947 yılında Paris’te AB ülkelerine ekonomik kalkınma yardımı edilmesi toplantısı yapılmıştır ve bu toplantıda Marshall Planı ile yardım edilmesi kabul edilmiştir. 11 Eylül 1947 de ABD Kongresi Marshall Planını onaylamıştır. Amerika yaklaşık iki ay süren Çalışma Plana katılan ülkelerin raporları doğrultusunda çalışma yapmıştır. Bu plan ile Avrupalılar Amerika’nın 22 milyar dolar yardım etmesini

istemişler ama Amerika buna rağmen 17 milyar dolar yardım etmeyi karara almıştır. ABD'nin yardım planı Kongre'ye Başkan Truman tarafından sunulmuştur ancak 17 milyar doların çok pahalı olmasına karşı çıkanlar olmuştur. Amerikan ekonomisi zor durumda olduğu için bu yeni yardım paketi ABD için yük getireceği ve yeni yardım paketi gereksiz olduğu düşünülmüştür. Avrupa'ya yardım paketine karşı çıkanlardan biri olan Senatör Bernard Brauch asıl sorun olan ulusal enflasyonu engellemeyi ön planda tutmayı savunmuştur. Yani ABD'de ekonomik istikrar olmazsa Avrupa'ya yardım etmek ABD'ye hiçbir şey kazandırmayacaktır. Karşı çıkanlara rağmen plan Amerikan hükümetinde büyük desteğe sahip olmuştur ve 20 Mart 1948 yılında ABD tarafından yardım planı kabul edilmiştir. 1948 Nisan ayının 3'de Başkan Truman yasayı onaylamıştır ve bu Plan ile ABD 16 ülkeye 13 milyar dolar ekonomik kalkınma yardımı etmiştir. Çizelge 3.4'de Marshal Planı ile ülkelere verilen yardımlar (milyon dolar) verilmiştir.

Ayrıca Yardımların dağıtımını için ABD Economic Cooperation Administration adında örgüt kurmuştur ve yardımların gönderilmesi, kullanılması bu örgütün onayına bağlı olmuştur. ECA kamu kuruluşu örgüt olmamıştır ve bunun nedeni ise ABD Kurulu şirketlerin Avrupa ülkelerinin pazarlarına hiçbir engel olmadan girebilmelerini sağlamak amaçlı olmuştur. Yardımlar sonucunda, Amerikan şirketlerinin, 1929-1940 döneminde %1,5 artan Avrupa yatırımları 1947-1950 yılları arasında, madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58, petrol ürünlerinde %143 artmıştır (Erhan, 1996:284). Ayrıca Sistem Amerika ekonomisine de büyük yarar sağlamıştır. Marshall Planı başarılı olmuştur yani enflasyon düşmüştür, ticaret canlanmıştır ve üretim yeniden başlamıştır. Ayrıca üretime engel olan nedenler kalktığı için üretimde artış yaşanmıştır.

Soğuk Savaşın şiddetlenmesi ile Amerika yardımlarının Avrupa'ya aktarılması azalmıştır. Güney Kore'nin Kuzey Kore tarafından 1950 yılında işgali ve Kore savaşının sona ermesinden sonra Amerikan'ın savunma harcamaları artmıştır. Avrupa'ya yapılan yardımda bu durumla sona ermiştir. 1949'da NATO kurulmuştur ve Batı Avrupa'da Amerikan liderliğine karşı askeri blok oluşturulmuştur. Marshall Planı da 1953 yılında resmen bitmiştir.

Çizelge 3.4: Marshall Planı ile ülkelere verilen yardımlar (milyon dolar).

Ülke	Toplam	%	Hibe	%
Toplam	12.992,5	100,0	9.290,2	100,0
İngiltere	3.165,8	24,4	1.956,9	21,0
Fransa	2.629,8	20,2	2.212,1	23,8
İtalya	1.434,6	11,0	1.174,4	12,6
B. Almanya	1.317,3	10,1	1.078,7	11,6
Hollanda	1.078,7	8,3	796,4	8,6
Avusturya	653,8	5,0	556,1	6,0
Yunanistan	628,0	4,8	34,4	5,5
Belçika	546,6	4,2	217,3	0,3
Danimarka	266,4	2,1	196,0	2,3
Norveç	241,9	1,9	62,4	2,1
Türkiye	184,5	1,4	18,0	0,7
İrlanda	146,2	1,1	-	0,2
İsveç	107,1	0,8	-5,5	-
Portekiz	50,5	0,4	15,9	0,1
İspanya	26,8	0,2	-	0,2

Kaynak: Çağrı Erhan. Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5519.pdf>. S. 287

3.6.3. GATT Sistemi

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1948 yılında ticaret müzakereleri ile başlatılmıştır. Temel amacı daha serbest ticareti sağlamak için gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve diğer ticaret engellerinin kaldırılması olmuştur. GATT sistemi üç temel ilkeyle hareket etmiştir (Gilpin, 2013:236);

- 1) İmzalayan tüm ülkelere çok taraflılık, ayırım gözetmeme ve En çok kayırlan ülke ilkelerinin uygulanması.
- 2) Ticaret engellerinin azaltılarak ticaretin genişletilmesi.
- 3) Tüm imzalayan ülkeler arasında koşulsuz karşılıklılık.

GATT sistemi ile gümrük tarifeleri düşmüştür ve dünya ticareti artmıştır. Cline (1983)'a göre erken savaş sonrası dönemde yapılan bir dizi GATT müzakeresinin (1960-62'deki Dillon ve en önemlisi olarak 1962-67'deki Kennedy Görüşmeleri) sonucu olarak endüstriyel ülkelerin mal ticareti 1950'den 1975'e kadar yıllık ortalama, gayri safi milli hasıllarının (%4) iki katı kadar, %8 oranında büyümüştür.

Krasner (2000)'a göre, uluslararası ticaret ulusal hedeflerini maksimize etmeye çalışan devletlerin çıkarları ve güçleri tarafından belirlenir (Çomak ve Sancaktar, 2013:397-398). Bu yaklaşıma göre, potansiyel ekonomik gücün hegemonik dağılımı, açık bir ticaret sistemini doğurmakta ve bu sistemin işleyişini mümkün kılmaktadır. Buna örnek olarak Büyük Britanya ve ABD'nin hegemonik liderlik dönemleri, uluslararası ticaretin düzenleyicileri olduğu iddia edilerek gösterilir. Hegemonik bir sistemde ekonominin açık bir sistem şeklinde işlemesinin hegemon devlet tarafından tercih edileceğini; çünkü bu durumda hegemon devletin ulusal gelirinin, büyüme oranlarının ve siyasi gücünün artacağını; uluslararası ekonomiye daha az müdahale edeceğini ve sosyal istikrarsızlığın engelleneceğini öne sürmektedir. Bu varsayımını doğrulamak için uluslararası ticaretin yapısını incelemiştir ve bu incelemeye göre.

- 1820-1879 arası dönem, uluslararası ticarete serbestliğin arttığı ve İngiliz hegemonyasının yükselişte olduğu dönemdir.
- 1880-1900 yıllarında ticaret, önceki döneme göre daha sınırlıdır ve İngiliz gücünde görece bir düşüşe sahne olmuştur.
- 1900-1913 arası dönemde uluslararası ticarete ticaret payları artmıştır, gümrük tarifeleri sabit kalmıştır. Ancak bu dönemde İngiltere halen en büyük ekonomik güç olmakla birlikte, hegemon konumunu yitirmektedir. Artan ticaret payları ise olağanüstü savaş ekonomileriyle açıklamıştır.
- 1919-1939 arası dönemde kapalı bir ekonomik sistemin yanında ticaret bölgeselleşmiştir, tarife seviyeleri dengesiz olmuştur. İngiltere bu yıllarda hegemonik konumunu sürdürmeye çalışmıştır, ancak yetersiz kalmıştır. Amerika ise hegemon olmaya hazırlanmıştır, ancak bu konuma savaş sonrasına gelmiştir.
- 1945-1960 arası, düşük tarife seviyelerinin olduğu, ticaret paylarının arttığı, tam serbestlik olan bir dönem olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda Amerikan hegemonyasının en güçlü dönemi olarak değerlendirilmiştir.

GATT sistemi ile Uluslararası ticaret ağı genişlediği için ulusal ekonomiler ekonomik bağımlılık haline gelmişler. Ancak ekonomik korumacılığın hareketlilik kazanması, dünya ticaretinin büyümesinin ve azalmasının sebepleri ilk olarak dünya ekonomisinde dalgalı kur uygulanmasından sonra değişken kurlar ortaya çıkmıştır. Diğer ise OPEC petrol fiyatlarını artırması sonucu dünyada enerji piyasasında petrol fiyatları artmıştır ve bu fiyat artışları dünya ticaretini etkilemiştir. Enerji fiyatlarındaki bu artış petrol ithal eden ülkelerin rekabetini artırmıştır. Ayrıca fiyat artışlarında yaşanan bu değişimde birçok ekonomi enerji ithalatlarını karşılamak için borçlanmışlar. Petrol dünyada merkezi rolü oynadığı için enflasyona sebep olmuştur. Corden ve Oppenheimer (1974)'e göre ikinci olarak fiyat artışı dünya ekonomisine, tüm finansal kaynakları sömüren ve ekonomik faaliyetleri azaltan yüksek vergiler olarak yansıtılmıştır. Ayrıca çok küçük oranlarda ABD ekonomisi zayıflamıştır, AET'e (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üye olan ülkelerin içine kapanması ve küresel ekonomide stagflasyonun yaşanması sebepleri olmuştur. Sonuç olarak dünya ticaretinde düşüş yaşanmıştır ve ticarete korumacılığın yayılmasını hızlandırmıştır.

3.6.4. Bretton Woods Sisteminin sonu ve Eurodolar piyasası

1950 yılında dünyada “dollar shortage” yani dolar kıtlığı yaşanmıştır ve Amerika'nın ödemeler bilançosu açık verdiği için dolar ülke dışına çıkmıştır. Doların ülke dışına çıkması Avro-dolar (Eurodolar piyasası) piyasasını oluşturmuştur. Yani Eurodolar piyasası adını Avrupa bankalarında emanet olarak bulunan Amerikan dolarlarından almıştır. Halihazırda iç parasal sistemin ve ulusal para otoritelerinin sıkı kontrolünün dışında bulunduğu anlamındadır. Euro dolarların altın stokunu aşması ile sonuçlanmıştır ve bunun karşısını almak için Roosa Bono'ları tedbirini almışlar. Roosa Bono'ları faiz getiren ve kısa vadeli devredilmez özellikte tahviller olmuştur. Altın rezervlerinde azalma olmadığı için bu tedbir yarar sağlamamıştır.

1950 yılından sonra Kore Savaşı, Batı Avrupa ülkelerinde kur değişimleri, ABD'nin kredileri ve dış yardımları ödemeler bilançosunun açıklarının büyümeye başlamasını meydana getirmiştir. 1958 yılında doların değerinin artması “dolar bolluğunu” ortaya çıkarmıştır. Dolar'ın değer kazanmasını engellemek için devalüasyon yapılması gerekiyordu ama dolar anahtar para statüsü olduğu için devalüe etmesini engellemiştir. Yani Amerika'nın bunu uygulaması mümkün olmamıştır.

1960’larda Batı Avrupa ve Japonya savaş sırasında altın rezervlerini büyötmek için biriktirdikleri doları Amerikan Merkez Bankası’nda altına çevirmişler. Küresel sistemde 1960 yılında altın alımı artmıştır ve ilk kez dünya ekonomisinin mali alanında kriz yaşanmıştır. ABD’nin altın stokları karşısında doların altına göre devalüe edileceği tahmin edilmiştir ve bunun etkisi ile altın alımı artmıştır. Altın alımını önlemek ve küresel sistemde resmi fiyatı korumak için Almanya, İngiltere, Fransa, ABD, Hollanda, Belçika ve İsviçre “Gold Pool” adlı “Londra Altın Fonu” fonu kurmuşlar. “Londra Altın Fonu” altın satışlarında İngiliz Bankasına destek olmuştur ve altın fiyatlarını sabit tutmuştur. Altın satışlarının büyük bölümünü ise ABD karşılamıştır.

1967’den sonra, doların korunmasını sağlayan Pound’un devalüasyonu ile durum değişmeye başlamıştır. Yani Amerikan’ın ödemeler dengesinde ciddi kötüleşme olması ile durum değişmiştir ve dünyada enflasyon oranları yükselmiştir. Artan parasal istikrarsızlığa ve dolar üzerine spekülasyon tepki olarak uluslararası çözüm yolları aranmıştır. Ekonomik güçlerin önderliğinde, dolara olan güveni artırmak ve para spekülasyonunun etkisini azaltmak için önlemler düşünülmüştür. Kindleberger (1977)’e göre bu önlemler; Genel Kredi Sözleşmeleri, Uluslararası Ödemeler Bankası tarafından organize edilen döviz takasları ve “altın havuzu”nun kurulmasını içermiştir. İkinci olarak IMF doları rezerv para olarak tanımlamayı ve likit oluşturma sorununun çözümü için rezerv varlığı olarak Özel Çekme Hakları (SDR)’ni bulmuştur, ancak bu o kadarda başarılı olmamıştır. Buna rağmen Bretton Woods sistemi birçok sene topallamaya devam etmiştir. Yani sabit oranlar bir müddet yaşamayı sürdürmüştür, çünkü sistem sağlam siyasal temele dayanmıştır.

Cohen (1977), uluslararası ekonominin üç dominant kutbu arasında- Birleşik Devletler, Batı Avrupa ve nispeten Japonya “örtülü bir pazarlık etkiliydi” olarak tanımlamıştır. Batı Avrupa (Başta Almanya) ve Japonya Amerika’nın ödemeler dengesi açığına finanse etmişler. Bu dönemde ABD dış politikasını krediler üzerine kurmuştur ve İngilizlerin uyguladığı “sterlin dengesi” taktiğin kullanarak ekonomik pozisyonunu korumak için para basmıştır. Birçok Avrupalı ve Japon, ABD’nin doların üstünlüğünü kullanarak siyasal ve ekonomik ayrıcalıklarını suiistimal ettiğine inanmışlar. Charles de Gaulle’e göre Amerikalılar, yabancı şirketleri tamamen satın

almak, Avrupa ve dünyanın geri kalan yerlerinde Amerikan siyasi hegemonyasını finanse etmek için karşılıksız para basmıştır.

1960'ların sonlarında uluslararası mali alanda istikrarsızlıklar durumu yaşanmıştır. 1960'ların sonları ve 1970'lerin başında artan aşırı değerli dolar ve azalan ticaret dengesine karşı Amerika'nın benign neglect tutumu değişmeye başlamıştır (Benign Neglect- Döviz kurlarına müdahale edilmemesi ve kurların tamamen arz ve talebe göre belirlenmesini savunan kambiyo politikası). Yani 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında aşırı genişlemeci Amerikan politikaları birçok ülkenin finans merkezlerine Eurodolar ve eurokur piyasası yayılmasına neden olmuştur. Diğer kurlar 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde bu piyasada dolara katılmışlar. Amerikan bankaları bu piyasaya dâhil olmak için ise yurtdışına yönelmiştir. Dolar bolluğu yaşanması bu piyasanın başlıca nedenlerinden olmuştur. Dolar bolluğu yaşanması uluslararası piyasalarda doların devamlı değer kaybetmesine neden olmuştur. Dolara olan güven sarsılmıştır ve Amerikan hükümetinde artık sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Uluslararası para sisteminde çökme tehlikesi ortaya çıkmıştır ve Amerikan hükümeti bu durumla karşılaştığı için Başkan Richard Nixon 15 Ağustos 1971'de Amerika'nın yeni dış ekonomi politikasını açıklamıştır. Nixon Amerikan ticaret açığını, büyük miktarda altının dışarı çıkmasını ve dolara olan saldırıların hızlanması nedeniyle aynı zamanda hızla gerileyen Amerikan ekonomik geleceğini korumak için birçok etkili hareket tertip etmiştir. Öncelikle dünya para sistemini sadece dolar standardına bağlamıştır. İkinci olarak Amerikan ithalatına yeni vergiler yüklemiştir. Bu Avrupalıları ve Japonları para birimlerinin değerlerini dolar karşısında yükseltmelerini zorlamak için yapmıştır. Üçüncü olarak enflasyonun artışını durdurmak için ücret ve fiyat kontrolünü başlatmıştır. Başkan Nixon diğer ülke paralarını revalüasyon etmeleri için ithalat malların gümrük vergilerini %10 artırmıştır ve ulusal malların satın alımında vergi indirimi sağlamıştır.

Doların önemli ulusal paralara karşı değerinin düşürülmesi için 1971 Aralık ayında Group of Ten ülkeleri olan Fransa, İtalya, İsveç, Belçika, İsviçre, ABD, Kanada ve İngiltere tarafından Smithsonian anlaşması Washington'da kabul edilmiştir. Smithsonian anlaşması ile doların değeri önemli ulusal paralarına karşı %8 oranında düşürülmüştür. Ancak bu devalüasyonun yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Altının fiyatı 35 dolar değil 38 dolar olmuştur. Yani %8,6 oranında doların altın karşılığı

devalüe edilmiştir ve doların altına serbest olarak değiştirilmesi kaldırılmıştır. Diğer ülke paralarının dış değeri yeniden ayarlanmıştır ve sonuç olarak diğer ülke paraları dolara karşı %12 oranında değer kazanmıştır. Diğer ülkelerin ulusal paraları %1 düzeyinden yükselerek %2,25 düzeyinde dolar paritesi etrafında dalgalanma sınırı belirlenmiştir. Ülkelerin para birimleri arasındaki dalgalanma ise %9 olarak kabul edilmiştir. Fakat ABD'nin yine dış ödeme açıklarında artış yaşanmıştır ve Smithsonian düzenlemeleri başarısız olduğu için doların yeniden devalüe edilmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. 12 Şubat 1973 yılında dolar %5 oranında devalüe edilmiştir ve altının fiyatı 42,3 dolara yükselmiştir. Doların ikinci defa devalüe edilmesi yine başarısız olmuştur. Altına ve güçlü paralara yönelik arttığı için altının serbest piyasalardaki fiyatı artmıştır. Nixon' un bu para politikaları ekonomik güçler arasındaki ilişkiler üzerinde yıkıcı olmuştur.

12 Mart 1973 yılında Avrupa ülkeleri ulusal paralarını Brüksel Antlaşması ile dolar karşısında ulusal paralarının gerçek değerini bulması için dalgalanmaya bırakmıştır. Avrupa paralarının dolarla bağlantısı kesilmiştir ve AB ülkeleri sabit kur sisteminden ayrılmışlar. İkinci defa doların değerinin düşmesi, ülkelerin sabit kur sistemine güvenini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Gowa (1983)'ya göre ABD Bretton Woods sistemi anlaşmasını küresel sistemde ulusal siyasi ve ekonomisini dış etkilerden bağımsız etmesi için parçalamıştır. Sonuç olarak 1973 tarihinde Bretton Woods sistemi yıkılmıştır ve değişmez kur sistemi terk edilmiştir.

Williamson (1983)'a göre Amerikan faaliyetlerine Bretton Woods sistemi için yıkıcı olmasına yol açan, 1950'lerden 1970'lerin başına kadar sürekli artan küresel enflasyon, başlı başına yeni bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonlarında dünyada ekonomik bağımlılık artmıştır ve bu nedenle enflasyon uluslararası makroekonomik problem haline gelmiştir. Amerika'nın fazla para arzı nedeniyle enflasyonist güçler diğer ülke ekonomilerine, entegre mal ve ürün piyasası fiyat seviyeleri kanalıyla ve sermaye akışı yoluyla yayılmıştır.

Doların artan miktarda Avrupalılar ve Japonlar tarafından tutulması Amerikan otonomisini sınırlamakla tehdit etmiştir. Yani daha net olarak dolar değerini korusa ve dolar değişim sistemi korunursa Amerikan politikasının Avrupalı ve Japonların isteklerine uyumlu hale geleceği anlamına gelmiştir. Bu nedenle Amerika bu sistemi

yıkmayı seçmiştir. Keohane (1985)'ye göre Avrupa ve Japonya'nın artan ekonomik ve siyasi gücü, Bretton Woods sistemini demode hale getirmiştir.

1973 yılında OPEC devriminde dünya petrol fiyatları artmıştır. Yani 1973 yılında varili 2,7 dolar olan petrol fiyatları, 1974 yılında 11 dolar olmuştur (<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim tarihi 25.04.2016). Fiyat artışları Bretton Woods sistemine keskin bir şok yaşatmıştır. Dünya ekonomik güçleri yeniden para sistemini düzenlemek görevlerini almışlar. Batı Almanya doları desteklemeyi kabul etmemiştir. Önemli müttefik tarafından Amerika'nın kabul edilmemesi Bretton Woods Sisteminin terk edilmesine neden olmuştur.

ABD Bretton Woods sisteminin yıkılışı ile borç veren devletten borçlanan devlete dönüşmüştür. Ons başına 35 Dolar'dan paraya çevrilebilir ABD altınlarına dayanamayan yabancı dolar hisseleri büyümesi sisteme olan inancı yok etmiştir. Buda finansal spekülasyona ve hızla artan ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır. 1960'lar ve 1970'lerdeki hareketleriyle ABD parasal liderlik rolünü kaybetmiştir.

1970'lerde Bretton Woods sistemi parasal ve siyasi düzenin doğasında iki temel nedenle çökmüştür. Bir taraftan, doların; rezerv, işlem ve müdahaleci döviz rolü sayesinde, Birleşik Devletler'in, dış politikasında ya da yurtiçi ekonomi yönetiminde ödemeler dengesini göz ardı etmesini olanaklı hale getiren siyasi ve ekonomik ayrıcalıkları genişlemiştir. Gilpin (2013)'e göre diğer taraftan, Birleşik Devletler'in diğer ekonomilere zıt olarak, ticaret ve ödemeler pozisyonunu geliştirmek açısından diğer para birimlerine bağlantılı olarak doları devalüe etmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık otuz yıl sonra Amerikan ekonomisi güçlü ve yabancı yatırım oranı çok az olduğu için doların kur farkıyla ilgilenmemiştir. ABD, Japonya ve Batı Avrupa ile ilişkilerini sağlamlaştırmak amacıyla yerel ekonomik çıkarlarını arka plana atmıştır. ABD, sistemin istikrarlılığı için diğerlerinin oranlarını değiştirmesine müsaade etmiştir.

1975 yılında bazı bankacılık hizmetlerini sunan ama resmi banka olmayan kuruluşlar yani nonbank özel dolar hesaplarının tutarı 130 milyar dolar, 1984 yılında ise 800 milyar dolar olmuştur. 1990'da 2,1 trilyon dolar miktara ulaşması tehlikesi söz konusu olduğu için Eurodolar piyasasına akacak olan dolarları kullanıma çıkarmışlar. Amerika'nın müttefiklerinin, ihtiyaçları haricinde dolar tutmaları ve başlıca OPEC

uluslarının petrolün fiyatlandırılmasının dolar üzerinden yapılmasına devam edilmesi yönündeki hayati kararı doların petrol tüketicilerinden petrol üreticilerine ve OPEC depozitoları biçiminde yeniden döndüğü piyasada bulunabildiği anlamına gelmiştir (Gilpin, 2013:382).

Yüksek miktardaki OPEC fazlası eurodolar piyasasına yatırılmıştır. Petrol sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkelere uluslararası bankalar tarafından aktarılmıştır ve uluslararası finans sisteminin özelleşmesine yol açmıştır. Ancak Amerikan hegemonyasının kılavuzluğu ile piyasa sistemi bir noktaya kadar çalışmıştır. İlk planda özellikle Suudi Arabistan'da finansal fazlanın önemli bir bölümü ABD'ye ve hazine tahvillerine yatırılmıştır. ABD'nin dostu fazlasının bir kısmını Amerikan ödemeler dengesine yardım için kullanmıştır. İkinci açık ise OPEC fazlasının ve ticari banka kredilerinin küçük bir bölümü en çok ihtiyaç duyan az gelişmiş ülkelere verilmiştir. Bu az gelişmiş ülkelerin çoğu petrol ithalatını azaltmasını meydana getirmiştir. Orta gelirli az gelişmiş ülkelere ticari banka kredileri verilmiştir ve bu ülkelerin bazıları petrol ihraç eden ülkeler olmuştur.

OPEC finansal fazlasından ABD, daha zengin az gelişmiş ülkeler ve uluslararası ticari bankalar yararlanmışlardır. Frieda (1981) bu ekonomik ittifak, YSÜ ve diğer az gelişmiş ülkeler, borçla sanayileşme şeklinde yeni bir strateji olarak tanımlamıştır. Gelişmiş ekonomilerde durgunluk ve aşırı kar vaadi, uluslararası ticari bankalar OPEC fazlasının döndürülmesi ve borçluların arzularının değerlendirilmesi sorumluluğunu üzerlerine almışlar. Tarım, teçhizat ve diğer ihraç malları için ABD ve diğer gelişmiş ülkeler yeni pazar kazanmışlardır. Branson (1980)'a göre Amerikan ticaretinde esaslı bir kayma Pasifik ve az gelişmiş ülkeler yönünde meydana gelmiştir. Petrodoların başarılı bir şekilde döndürülmesinden dolayı piyasalar yükselişe geçmiştir.

Europaraların döngüsü 1970'ler boyunca Amerikan ihracatçılara yarar sağlamıştır. Fakat sonrasında dünyada yeniden durgunluk yaşanmıştır ve uluslararası ekonomi borçla finanse edilen alımlar ile canlanmıştır. Amerikan mallarını borçlu olan ülkeler ala bilmek için Europiyasası'nda petro-kuru kullanmışlar. Diğer gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin ihraç mallarını ABD satın almıştır ve bu ülkeler petrol alarak fonların Europiyasası'na dönmesini sağlamışlar. Ancak 1976-1977'deki Amerikan parasal genişlemesi ile 1977-1978'de doların değeri keskin bir şekilde düşmüştür buda dünyada enflasyonunun artması ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak 1980'lerde europarası edinme konusunda isteksizlik yaşanmıştır ve bu nedenle küresel parasal canlanmayı azaltmıştır hem de dünya ekonomisinde bunalım yaşanmıştır. 1979 yılında ikinci petrol krizinin ortaya çıkması ile Carter yönetiminin sonunda durgunluk yaşanmıştır ve bu durgunluk Reagan yönetiminin ilk yıllarında da derinleşmiştir. Amerika'nın dünyada rolü düşüşe uğramıştır. Keohane (1980) ABD'nin hegemonyasının temelini oluşturan ekonomik kapasitesinin azaldığını belirtmiştir, 1950'ler ile 1970'ler arasında ABD'nin ekonomik kapasitesindeki değişimleri örneklerle ortaya koymuştur (Çomak ve Sancaktar, 2013:399). ABD'nin 1950'deki uluslararası para rezervleri dünya rezervlerinin %49'u iken, 1966'da bu oranın %21'e, 1976'da ise %7'ye düşmüştür. Diğer yandan 1950'de dünyadaki toplam ihracatın %18'i ABD tarafından yapılmıştır. Bu oran 1960'da %16'ya, 1976'da ise %11'e inmiştir. Dünya petrol üretiminde ABD'nin payı 1950'de %53 iken, 1960'da %33'e, 1976'da ise %14'e gerilemiştir

3.7. Amerikan Hegemonyasının Düşüşü ve Reagan Yönetimi

1930 yıllarında ABD'nin uluslararası güç haline gelmesi en üst düzeyde olmuştur fakat "Soğuk Savaş"ın sonuna kadar düşüş döneminde olmuştur. ABD'nin uluslararası gücünün zayıflaması tam olarak 1938 yılından başlamıştır fakat 2. Dünya savaşında rakiplerinin zayıflaması ABD'nin gücünün gerilemesini belli etmemiştir.

ABD liderliği ve hegemonik sorumluluğu üstlenmiştir ancak 1960'ların sonlarından başlayarak liderlik konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır. ABD ulusal ekonomisine 1959'tan itibaren harcamaları tasarruf ettiği miktardan fazla olmuştur. Yani ABD kamu harcamaları ve özel tüketim harcamalarına aşırı derecede para harcadığı için ulusal ekonomisi zayıflamıştır. ABD ihraç ettiği mallardan daha fazla mal ithal ettiği için ödemeler dengesinde büyük açık olmuştur. Bunu kapatmak için ise dolar ihraç etmiştir ve diğer ülkelerden borçlanmıştır. ABD ekonomisinde yaşanan bu olaylar ve ABD'nin ithal sermayeye bağımlı olması ABD'nin 1980'lerde dünyada ekonomik liderliğini zayıflatmıştır. ABD'nin gücünün zayıflaması 1975'lerde belli olmuştur ve dünya ekonomik sistemine giren Çinin yükselişi ABD'nin düşüşünü hızlandırmıştır. Ayrıca Avrupa ve Japonya kendi ekonomilerini toparlamıştır ve bu toparlama ABD ekonomisini etkilemiştir.

Sawhill ve Stone (1984)'ye göre yıllarca dünyanın geri kalanının üretimini geride bırakan Amerikan verimlilik büyümesi, dramatik bir şekilde erken savaş sonrası dönemdeki yıllık %3 büyüme oranından 1970'lerde şaşkıncu bir şekilde %8 küçülmeye yerini bırakmıştır. ABD'de 1977 yılında TÜFE enflasyon oranı %6.50, 1978 yılında 7,62% ve 1979 yılında ise %11,22 oranına yükselmiştir (<http://www.inflation.eu/inflation-rates/united-states/historic-inflation/cpi-inflation-united-states.aspx>. Erişim tarihi 30.03.2016). Sonuç olarak yüksek enflasyonla Bretton Woods sistemi çökmüştür. Enflasyon 1972 yılında 3,41%, 1973'de 8,71%, 1974'de ise 12,74% oranında olmuştur (<http://inflationdata.com/articles/inflation-cpi-consumer-price-index-1970-1979/>. Erişim tarihi 30.03.2016). Bretton Woods sistemi ile Amerika küresel hegemon pozisyonunu engellemiştir. Yani dünya para sistemini kontrol etmeyi ve dünya enerji piyasası üzerinde kontrolü kaybetmiştir.

1979 Ekim ayında Batı Almanya doları desteklememiştir ve Amerika enflasyonunu ithal etmeye yanaşmamıştır. Merkez Bankası Reagan'ın seçilmesine yardım etmek amacı ile para arzını kısmıştır ve krize sebep olmuştur. Amerika'nın uyguladığı sıkı para politikası doların değerinin hızla artmasına neden olmuştur. Küresel pozisyonda Amerikan hegemonyacı liderliği 1980'lere gelindiğinde büyük oranda azalmıştır. Kenen (1984)'e göre OPEC'in Ocak 1978'den Nisan 1980'e kadar ham petrolün varil fiyatı 14 dolardan 39 dolara kadar artırması küresel durgunluğu ve ticari korumacılığın yayılmasını teşvik etmiştir. ABD'nin sıkı para politikası dünya küresel faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu genişleyici maliye politikasından tüketiciler ve ABD'ye ihracat yapanlar faydalanmışlar. Fakat bu durumda diğer ülke ekonomileri ve Amerika zarar görmüştür. Oye ve Gilpin (1986)'e göre 1950'lerin başında ABD toplam dünya nüfusunun %6 ile dünya brüt hasılasının yaklaşık %40'nı elinde tutmuştur; 1980'de Amerikan payı neredeyse yarı yarıya azalmıştır ve %22 olmuştur. ABD yurtiçi politikalarını değiştirerek sıkı para politikasını uygulamıştır.

ABD savaş sonrası dönemde dünya üretim ithalatının %30'unu üretmiştir ancak 1986'da bu %13 oranına gerilemiştir. Ayrıca Amerikan yaşam standartları azalmıştır. Sermaye oluşumu, teknoloji önderlik ve işgücü kalitesi ile endüstriyel rakiplerinden geri kalmıştır. Tarih boyunca rekabet gücünün kaynağı olan hammadde de bile ABD kendi kendine yetmemeye başlamıştır. ABD sadece tarımda ve bazı ileri teknoloji endüstrisinde ABD daha önceki eşsiz ekonomik gücünü korumuştur. Gilpin (1982)'e

göre ABD kendini birçok taahhüt ve azalan gücü arasında sıkışmış bulmuştur: düşen hegemon' un klasik durumu yaşamıştır. Sovyet askeri gücü genişlediği için ABD hegemonyacı siyasi ve askeri konumuna erişmek için maliyeti artmıştır. Ayrıca endüstriyel rakipler ortaya çıkmıştır ki buda ABD'nin enerjide, teknolojiye ve tarımda ekonomik tekellerini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak hegemonyasını finanse etme kapasitesinin azaldığını anlamıştır ve mali krizler tarafından Amerikan hegemonyası tehdit edilmiştir.

Doların değer kazanması Amerikan ihracatına da zarar vermiştir ve yüksek faiz oranları dünyada borç problemini tetiklemiştir. ABD'ye sermaye akışı ve doların güçlenmesi ayrıca ekonomik göstergelerin iyi olmasını Reagan yönetimi ile ilişkilendirmişler. Fakat diğer ülkeler dolar kurunun yüksek olması ve Amerikan bütçe açığının olmasına şikâyet etmişler. Doların değerli olması uluslararası parasal ve mali sistemde sorunlar yaşatmıştır. Şikâyetlere rağmen Hazine Bakanlığı Müsteşarı Beryl Sprinkel şöyle demiştir: “Bizim döviz kurumumuz bizim problemimizdir, bırakalım da herkes kendi problemleriyle ilgilensin”. Makroekonomik politikaları ile ABD diğer bölgeler üzerinde etkisini artırmıştır.

Amerika bütçe açığını finanse edilmesi küresel faiz oranlarının artmasına ve dünya ekonomisinde yatırımları düşürmüştür. 1966 yılında Robert Mendell tarafından mekalede şöyle yazmıştır; “Uluslararası sermaye akışları faiz oranları farklarına duyarlı ve kur oranları değişken olunca, bütçesi açık veren ve bunu para basarak finanse etmeyen bir ülke büyük bir cari açığa maruz kalacak, ama aynı zamanda da güçlü bir para birimine sahip olacaktır. Bütçe açığı, faiz oranlarını arttırırken ülkeye yabancı sermayeyi de çekecektir. Bununla birlikte, kur değişkenlik gösterdiğinde, sermaye girişi olan bir ülke cari açığını karşılamalı ve parasının değerini cari açık şartlarına göre belirlemelidir. Başka bir deyişle, ülke kendi içinde ve dünya pazarında daha az rekabetçi olmak zorundadır”. Diğer ülkeler enflasyonist baskıları önlemek için iç taleplerine daha önem vermişler ve ekonomilerinde ihracat politikaları uygulamışlar.

Başkan Reagan'ın ilk görev döneminin ikinci yarısında enflasyon oranları düşürülmüştür ve ekonomik büyüme yeniden sağlam olmuştur. 1980 yılında enflasyon oranı 12,52%, 1981'de 8,92% ve 1982 yılında ise 3,83% oranında olmuştur (<http://inflationdata.com/articles/inflation-cpi-consumer-price-index-1980-1989/>).

Erişim tarihi 11.04.2016). Fakat dolar kuru ciddi problem olarak kalmıştır ve Amerika'nın dış ticaret açığı ülke ekonomisine zarar vermiştir. Amerika'nın dış ticaret açığı 1976-1984 yıllarında 9,3 milyar dolardan 108,3 milyar dolara yükselmiştir ve ABD'nin güçlü sektörlerde karı azalmıştır. Bütçe dengesinde de sorunlar yaşanmıştır yani ABD'nin bütçe gelirleri bütçe giderlerinden az olduğu için bütçe açığı ortaya çıkmıştır ve bunu finanse etmek için diğer ülkelerden borçlanmıştır. 1980'lerde Amerika düşük vergiler ödemiştir ve dışarıdan borçlanması tüketimin artmasına neden olmuştur. ABD'ye borç veren yabancılar gönüllü borç vermişler ve bir gün bu borcun geri ödeneceğini beklemişler ki bu nedenle ABD'nin birikmiş borçları sorun yaratmamıştır.

ABD devalüasyon, enflasyon ve paranın değerini düşürmekle borçlarını kabul etmeyebilirdi. 1980 ve 1985'lerin sonları arasında toplam ödenmemiş borç (kamu ve özel) yaklaşık iki katına çıkmıştır; 4,3 trilyon dolardan 8,2 trilyon dolara; borçlar 1985 yılında 1984'e göre %15 artmış, halbuki gayrisafi milli hâsıla ancak %2,3 oranında artmıştır (The New York Times, 30 Nisan, 1986, s. D2).

Keohane (1984)'ye göre değişen ekonomik şartları düzenleme görevini erteleyerek hükümet ABD'nin uzun dönem yapısal problemlerini çok daha zor bir duruma sokmuştur ve külfetli bir miras bırakmıştır. ABD ekonomik ve siyasi düşüşü engellemek için üç problemi çözmek zorunda kalmıştır. ABD'nin yıllık yaklaşık 100 milyar dolar ticaret fazlası olduğu için ilk görevi birikmiş dış borcunu ödemek olmuştur.

Branson (1986)'a göre ABD'nin cari hesaplarında fazla vardı, bunun gerçekleşmesi için dolar 1981'deki seviyesine, diğer para birimlerinin değerine düşürülmelidir. Bunun iki nedeni olmuştur; ilk olarak ABD'nin borçlu bir devlet olması ve yabancı yatırımdan net gelirlerini kaybetmesi olmuştur. İkinci olarak dolar uzun vadede değerli olduğu için zararları olmuştur. Doların devalüasyonu ve enflasyonun canlanması ABD'de yaşam standartlarının düşmesini ortaya çıkarmıştır. Endüstrileşme sürecinde gerileme ortaya çıkmıştır ve üretim düşmüştür. Bu nedenle Amerika'nın ikinci görevi ihracat ekonomisini canlandırmak olmuştur.

Drobnick (1985)'e göre Amerika'nın yabancı alacaklarının Amerikan bütçe açığını, aşırı ithalatını ve uluslararası pozisyonunu finanse etmede gönüllüklerini önemli ölçüde azaltmaları durumunda, ABD bu yüzden acımasız birçok seçenek ve

kombinasyonla karşı karşıya kalmak durumunda olacaktır. Gilpin (2013)'e göre Birinci seçenek, ihracat fazlasını eritmek için ve borçların geri ödemesini yapabilmek için doların büyük oranda devalüe edilmesi olacaktır. İkinci seçenek, bütçe açığını finanse edebilmek için yeterli miktarda sermaye çekebilmek amacıyla faiz oranlarını yükseltmek olacaktır, bu yol büyük oranda yurtiçi yatırımı azaltacak, faiz harçlarını artırarak Amerikan ekonomisine yükleyecek ve uzun vadede problemi daha kötü bir hale salacaktır. Üçüncü bir yol, sermaye ithalatını ve mal ihracatını kısıtlayabilmek için döviz kontrolünü uygulamak olacaktır, bu durum Bretton Woods sisteminin arta kalan unsurlarını yok edecektir.

Reagan Yönetimi politikalarının arz yanlı iktisat, tasarruf oranını artırma ve yurtiçi yatırımları artırmak için kabul edilmiştir, fakat GSMH oranla borç yükü Reagan Yönetimi boyunca azalmıştır. ABD 1980 ve 1985 yılları arasında 200 milyar dolar bütçe açığını finanse etmiştir ve yıllık tasarruf oranı %17'den %12 oranına düşmüştür. Ayrıca bireysel tasarruf oranı %4 gibi düşük oranda olmuştur. Bütçe açığı, yıllık tasarruftaki azalmanı ABD yurtiçi yatırımın ve dış borçlanmanın azaltılmasıyla dengelemiştir. Feldstein (1986)'e göre bütçe açığının olması sermaye birikiminde de ciddi düşüşler anlamına gelmektedir. Bu durum faiz oranlarını yükseltmiştir ve yurtiçi yatırımı dışarıda bırakmıştır. 1979 sermaye birikimi oranı GSMH'nin %17,5'inden 1985'te %16,2 oranına düşmüştür. Uzun vadede özel sermaye birikimindeki bu 1,6 trilyon dolarlık düşüş, "bir yılda daimi olarak 160 milyar dolar kayıp" anlamına gelmiştir.

1980'lerin ortasında net dış talepler artı değerlerden eksiye dönmüştür ve uluslararası ekonomik işbirliğinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bütçe açığı ve yüksek enflasyon yurtiçi yatırımları azaltmıştır. Başkan Reagan'ın ilk döneminde dolar %60 oranında değer kazanmıştır ve sonuç olarak üretim sektöründe %13 ya da 2,6 milyon iş kaybı yaşanmıştır. Doların aşırı değer kazanması nedeni ile Amerikan tüketicilerinin ithal mallara talebi artmıştır. İthal mallara olan talep arttığı için yurtiçi ekonomik büyüme zayıflamıştır ve endüstriyel işletmelerinin yatırımları azalmıştır. ABD ticaret fazlası başarısı ve rekabetçi esnasında, Amerika'da işçilerin ve üreticilerin korumacılık yönündeki baskılarına direnmek zorunda kalmıştır. Korumacılığın seçilmesi ise kendi ekonomisinde düşüşü hızlandırmıştır. Amerikan hegemonyasının çöküşü dünyada parasal istikrarsızlık ve ekonomik krizlere neden olmuştur. Bu nedenle Reagan

Yönetimi “Dünya para sisteminin daha istikrarlı hale gelmesi için ortak sorumluluk içinde çalışmayı kabul ediyoruz” diyerek ABD ekonomik ortaklarıyla erken bir dönem olan 1982’de Versailles’de anlaşmasına rağmen, Eylül 1985’e kadar büyük oranda 1981’de ilan ettiği “benign neglect” konumunu korumuştur (Gilpin, 2013:188-189). Yani Amerika ekonomik ortaklarıyla işbirliği yapmanın farkına varmıştır.

Başkan Reagan dünyada ekonomik problemleri çözmek için dünya ülkeleri ile politik birliğin olduğuna inanmıştır ve 1983’te Tokyo’ya gitmiştir. 1984’te Japonya–Birleşik Devletler yen-dolar Komitesi kurulmuştur. Komitenin amacı Japonya mali piyasalarını açmak ve Japon mali sermayesine ABD ile diğer yabancıların bu piyasaya ulaşması olmuştur. ABD’nin Japonya’nın mali sistemini açması ve devlet denetiminin kaldırması konusunda baskı yapmasının bazı gerçekleri var gibi görünmüştür (Gilpin, 2013: 404). McRae (1985)’ya göre Reagan Yönetimi ABD’nin finans sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğuna ve finansal ve ilgili hizmetlerde girilecek bu rekabetin iki ülke arasındaki bozulan ekonomik dengeleri düzeltebileceğine inanmıştır.

ABD ve Japonya ilişkilerinde kilit bir nokta var ki buda ABD’nin Japonya’dan kendi para birimi ile borçlanması olmuştur. 1985 yılında ABD’nin durumu değişmiştir yani 1914 yılından sonra ilk defa olarak ABD net borçlu haline gelmiştir. Amerikan banklarından borç kullananlar 1982 ve 1984 arasında 111 milyar dolardan 10 milyar dolara düşmüştür. ABD 1985’in sonunda dışarıdan bir yılda 100 milyar dolardan fazla borçlanmış ki bu hali ile ABD dünyanın en borçlu ülkesi konumuna gelmiştir. ABD borçlu ülke olarak doları devalüe etmiştir ve hem sermaye hesabından hem de ticaret hesabından yararlanmış. Yani ABD doları devalüe ederek borcunun bir kısmını silmiştir. Amerikan ticaret açığı diğer ülkelere yüklenmiştir.

Reagan Yönetiminin küresel ekonomik problemleri çözmesi aslında yurtiçi politikaları birleştirmek olmuştur. Amerika dış ticaret açığını azaltmak ve ekonomi politikalarının düşük enflasyonla uyumlu hale gelmesi için IMF’ni kullanarak diğer ülkelerin genişlemeci ekonomi politikalarına uyum sağlamasını gerçekleştirmiştir. Amerika enflasyonsuz büyüme politikaları için ekonomini yeniden yapılandırmıştır. Reagan Yönetimine göre diğer ülkeler bu politikaları uygularsa yüksek işsizlik ve yavaş büyüme sorunlarını çöze bilirler. Amerika dünyada doların gücünü ülke ekonomisinin

gücüne ve ülke politikasının doğru olması ile ilişkilendirmiştir. Yani çözüm olarak diğer ülkelerin Amerikan politikaları ile uygun olması anlamına gelmiştir.

Reagan Yönetiminin ilk amacı makroekonomik politika eşgüdümünü gerçekleştirmek ve ekonomik ortaklarıyla parasal işbirliğini sağlamak olmuştur. 1985 Eylül'de Reagan Yönetimi bu amacını gerçekleştirmek için ilk adımını atmıştır. Bu amaçla Batı Almanya, Japonya ve diğer ülkelere dolar değerini düşürmeye ve para piyasalarına müdahale etmeyi zorlamıştır. Bunun nedeni ise Amerika dış ticaret açığı arttığı için bunun önüne geçmek olmuştur. 1980 Haziran ayından 1985 Mart ayına kadar dolar %60 oranında değerlenmiştir. 1980- 1985 yıllarında doların önemli para birimlerine karşı değeri; Alman Markı 1.8177-2.940, Japon Yeni 226.741- 238.536, İngiliz Poundu 0.430294-0.77925, Fransız Frangı 4.2256-8.98, Kanada Doları 1.1692-1.3655, İsviçre Frangı 1.67571- 2.45713, İtalyan Lirası 856.45- 1909.44, Avustralya Doları 0.87824-1.43189 (<http://fx.sauder.ubc.ca>. Erişim Tarihi 25.10.2017).

Politika eşgüdümü projesi ile Amerikan malları dünya piyasalarına çıkacak ve böylece dünya piyasasında rekabete edebilecekti. Ancak faiz oranlarının düşürülmesi, Amerikan bütçe açığının azalacağı yönündeki beklentiler ve petrol fiyatlarındaki dramatik düşüş gibi piyasa araçlarındaki önemli değişmelerle beraber Grup 5'in eşzamanlı müdahalesi, doların yen ve mark karşısında, mart 1986, 1985 yılının başında ulaştığı zirve noktasından yaklaşık olarak üçte bir oranında değer kaybetmesine neden olmuştur (Gilpin, 2013: 195).

Bu dönemde uluslararası para sisteminde istikrarsızlıklar yaşanmıştır ki bununda nedeni düzensiz Amerikan makroekonomik politikaları ve diğer ülkelerin ulusal kendi çıkarlarına önem vermesi olmuştur. Değişken kura geçiş aslında dünyada durgunluk ve enflasyon döngüsünü teşvik etmiştir. Amerika'nın yurtiçi sorunlarına diğer ülkeler karşılık vermişler fakat bu sorunu daha da artırmıştır. Sıkı para politikası uygulanması ile enflasyonla mücadele edilmiştir ama sıkı para politikası dünya likiditesini azaltmıştır. Ayrıca sıkı para politikası doların değerini ve dünya küresel faiz oranlarını yükseltmiştir. Sonuçta dünya borçlanma sorunu artmıştır ve Amerika politikaları dünya ekonomisinde negatif etkileri olmuştur.

Az gelişmiş ülke borçluları üzerinde Amerikan bütçe açığı ve kısıtlayıcı para politikaları etki yaratmıştır. ABD bütçe aşığını kapatmak istemiştir ancak bu durum

faiz oranlarını artırmaya zorlamıştır. Borçlu ülkelerin ticari mal ihracatından elde ettiği gelir düşmüştür ve buda dünyada durgunluğa sebep olmuştur. Bu durumda ülkelerin ihracat gelirleri azaldığı için ülkelerin ekonomik durumu kötüleşmiştir. Bunun nedeni ise Amerikan politikaları olmuştur. Amerikan bütçe açığı faiz ödemelerini artırmıştır ve dünyada yaşanan durgunluk ile mamul ve ihraç mallarının fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Borçlu ülkeler bu durumla karşılaştığı için dünyada borç krizi ortaya çıkmıştır. Küresel durgunluk yaşanmıştır ve gelişmiş ülkeler enerji tasarrufu sonucunda üçüncü petrol krizini doğurmuştur.

Kahler (1985)'e göre Amerikan mali sistemine yönelik dış tehdidin ciddiyetinin birdenbire farkına varılması ve piyasa çözümünün işe yaramayacağını anlaşıyla, Reagan yönetimi Meksika'yı kurtarmada liderliği aldı ve bazı düzeltmelerde daha önce alacaklı ülkelerin sorunu tanımlamada kullandıkları yaklaşımı benimsemiştir ve uygulamıştır. 1985 yılında Latin Amerika ülkelerinden olan üç büyük borçlu ülke Arjantin, Brezilya ve Meksika 260 milyar dolar borçlanmıştır. Bu borç Latin Amerika ülkelerinin Amerikan bankalarına olan borcun %40'ıydı. Birçok ülke faiz ödemelerini karşılamakta ciddi sıkıntılar yaşamışlar. Meksika ekonomisine Amerikan mali yardımları ve diğer yardımlar olmuştur ve bu yardımlar ile Meksika Amerika'nın koruması altına girmiştir. Borç problemini çözmek için çeşitli yollar önerilmiş ki, bunlardan biri ABD mali politikaları ile krizin doğmasında ve derinleşmesinde hayati bir rol oynadığı için Amerika maliyetin büyük bir bölümünü ödemelidir.

Güney Kore Seul'da 1985 yılında IMF ve Dünya Banaksının yıllık toplantısında ABD uyarılama programlarının yavaş işleyişine tepki göstermiştir ve ABD maliye Bakanı James Baker tarafından Baker planı gündeme gelmiştir.

Baker planında üç temel nokta var (http://www.turkcebilgi.com/baker_plan%C4%B1. Erişim tarihi 17.05.2016); 1) borçlu ülkeler tarafından, büyümenin hızlandırılması, enflasyonun frenlenmesi ve cari işlemler açıklarının kapatılmasına yönelik, kapsamlı ve piyasa mekanizmasına ağırlık veren istikrar politikalarının yürürlüğe koyulması. 2) Çok taraflı kalkınma bankalarının, bu uyum politikalarını desteklemek gayesiyle, en borçlu 15 ülkeye açtıkları kredileri 1986-88 yılları arasında %50 artırarak, yılda yaklaşık 9 milyar dolara çıkarmaları. 3) Aynı dönemde, uluslararası ticaret bankalarının da bu ülkelere verdikleri kredileri yılda ortalama 6,5 milyar dolar artırarak, 20 milyar dolara çıkarmaları.

Baker Planı ile devletin ekonomideki rolünü azaltmak için özelleştirmeye önem verilecek ve arz yönlü piyasa odaklı politikaları uygulayacaklardı. Ayrıca borçlu ülkeler ekonomilerini ticarete ve doğrudan yabancı sermayeye açma yönünde politikalar uygulayacaklardı. Borç veren ülkeler ise ulusal ekonomilerini canlandıracaklar ve ihracatlarını borçlu ülkelere açacaklar. Borçlu olan ülkelere ulusal ekonomik büyüme oranlarının yükselmesi ve yeni politikalara geçişlerini kolaylaştırmak için ticari bankalar milyarlarla krediler verebilecekti.

Bogdanowicz-Bindert (1985,1986)'e göre bu hamlesinde ABD ilk defa borç krizinin uzun vadeli bir ekonomik ve siyasal sorun oluşturduğunun hem az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını hem de dünya ekonomik iyileşmesini tehdit ettiğinin farkına varmıştır. Plan aslında Amerikan liderliğine ihtiyaç duyulduğunu kabul etmiştir.

Temel alacaklı stratejinin üç anahtar ögesi olmuştur (Gilpin, 2013: 387);

- 1) Bankalardan, hükümetlerden ve uluslararası organizasyondan oluşan bir kombinasyonun son kredi mercii olarak davranması ve borcun yeniden yapılandırılması görüşülürken borçluya nakit akışı sağlanması.
- 2) Borçlunun ağır bir uyarılama veya kemer sıkma programını kabul etmesi.
- 3) Merkez bankası ve alacaklı ülkelerin Paris Kulübü gibi aktör ve kuruluşların önemli rol oynamasına rağmen, başlıca sorumluluğun IMF'ye uyarılama koşullarını durumsallık temelinde dayatması ve mali yardım için koşulların uygunluğunu onaylaması amacıyla vermesi.

Sonuç olarak alacaklı ülkeler IMF'ye destek olmuştur ve bu ülkeler ile IMF hem borçlular için hem de bankerler için geçerli koşullar belirlemiştir. IMF hem ticari bankalar hem de uluslararası finans sistemini üzerinde denetim hakkı elde etmiştir. IMF'nin kemer sıkma programları ile borçlu ülkeler halklarının refahı ve ulusal ekonomilerine maliyeti bakımından büyük bedel ödemişler. Bogdanowicz-Bindert (1985,1986)'e göre bu programlar etkili değildi zira toplam borç ihracat gelirlerinden daha hızlı artmıştır ve borçlu ülkelerin borcunu ödemeye bile yetmez hale gelmiştir. ABD'nin yatırım gelirleri açık verme durumunda olduğu için Reagan hükümeti 1986 baharında “otomatiklik” (automaticity) kavramını benimsemiştir. Yani önceden kararlaştırılmış kurallar ve kendiliğinden işleyen süreçler içeren uluslararası bir anlaşmanın oluşturulmasıydı. Diğer ülkeler doların değerini düşürecek ve ABD'nin

dış ticaret açığı azalma eğiliminde olacaktır. Daha net olarak diğer ülkeler zorunlu olarak kabul edecekler. Hükümet serbest kur rejimini terk etmek için adımlarını atmıştır. ABD'nin ekonomik politik hedeflerine ulaşmak için para piyasasına müdahale, yurtiçi politikalarında değişiklikler, döviz kurlarının düzenlenmesi, enflasyon oranları, büyüme oranları ve işsizlik oranları gibi ekonomik politikalar ele alınacaktır.

ABD'nin ekonomik ortakları 1970'li yıllarda yaşanmış döviz kurlarında problemleri getireceğinden korkmuşlar ve ulusal ekonomilerinin ABD ekonomisine bağlı olmasına karşı çıkmışlar. "Hepimiz ABD dolarına bağımlı olacağız ve ABD uluslararası para meselelerinde diğer ülkelerin görüşlerini yeterince önemsemeyecek" (The Wall Street Journal, 1986, 14 Mart, s. 30). Küresel ekonomik sistemde ABD'nin yeniden hegemon olma isteği anlaşılmıştır. Bunun nedeni ise Reagan hükümetinin kendiliğinden işleyen ve kısıtlayıcı kurallar koyması olmuştur. ABD'nin bütçe açığı aslında Reagan Hükümeti için problem olmamıştır. Problem diğer ülkelerin ekonomisi ile ABD ekonomisi arasında büyüme farkı olmuştur.

ABD'nin uyguladığı ekonomik politikalar dünya ekonomi alanında Amerikan hegemonyasının sonunu getirmiştir ve ABD Japon yardımına ihtiyaç duymuştur. Japonya 1980'lerin ortalarında Batı Almanya'nın yerini almıştır yani ABD'nin müttefiki olarak hem siyasi hem ekonomik hegemonyasının mali destekçisi olmuştur. Japonya tasarruflarını ABD'de yatırım olarak kullanmıştır ve doları desteklemiştir. Daha net olarak Japonya ABD'ye mali desteği ile Amerika'nın nispi düşüşünü maskelemiştir. New York Merkez Bankası başkanı E. Gerald Corrigan'ın belirttiği gibi doğrudan ya da dolaylı "bütçe açığının yarısını hatta daha fazlasını finanse eden yabancı tasarruf akışı hayati öneme sahip" (The New York Times, 7 Kasım, 1985, s. D1). Bu yabancı ülkeler bazı Arap OPEC (özellikle Suudi Arabistan) ülkeleri, Batı Almanya ve özellikle Japonya olmuştur. Japonya'nın 1976'da satın aldığı toplam hazine tahvili 197 milyar dolarken, sadece 1986 Nisan'ında bu rakam 138 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (The New York Times, 28 Temmuz, 1986, s. D6).

Dünya ticaretinin yavaşlaması ve korumacılığın artmasında Amerika'nın payı olmuştur. Amerikan ekonomisinin rekabet ve hacmindeki azalma bu durumun ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. İthalatın GSMH'deki oranı, 1953-54 ve 1979-80 yılları arasında %4,3'den %10,6'ya ulaşmıştır. 1953 yılında ithalat 16 milyar dolar, 1954'de

15,4, 1979'da 252,7 ve 1980'de 293,8 olmuştur (<http://www.economics-charts.com/gdp/gdp-1929-2004.html>. Erişim tarihi 13.05.2016). 1980 ile 1984 arasında ithalatın yurtiçi ürün üretimindeki payı %11,4'ten %15,3'e çıkmasıyla gerilemiştir. Bu Amerikan rekabeti, aşırı değerli dolar ve 1980'lerde Reagan yönetiminin makroekonomik politikaları sonucunda yaşanmıştır. Bu sebeple çok kısa bir süre içinde rekabeti kızıştırmıştır. Amerika'nın ticaret açığı 1985 yılında 150 milyar dolar olmuştur ve 50 milyar doları ise Japonya ile yapılan ticarete aittir.

3.8. ABD, Petro-Dolar

Bromley (1991)'e göre dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olmasına karşılık ABD, 1980'lerin ortalarından günümüze kadar geçen süreçte petrol çıkarlarını, giderek daha fazla tüketici ve ithalatçı olarak algılamakta ve buna yönelik olarak da ortak hedeflere yönelik stratejiler oluşturmaktadır. ABD dünyada en fazla petrol tüketen ülkedir ve günde 20,5 milyon varil ile dünya rezervlerinin %25'ni tüketmektedir (Alkin ve Atman, 2006:112). Bu nedenle dünya petrol piyasaları üzerinde büyük bir ağırlık taşımaktadır. Ayrıca petrol üreten ülke olarak önemli ülkedir. ABD hükümetinin petrol politikaları içinde temel hedefi petrol fiyatlarının düşürülmesi daha önemli olacaktır.

ABD petrol politikalarında, sadece kendi İthalatçısının çıkarlarını değil, aynı zamanda ABD petrol şirketlerinin yabancı ülkelerde petrol arama ve çıkarma faaliyetlerini sürdüren ABD'li yatırımcılarının çıkarlarına da öncelik verilmektedir (Alkin ve Atman, 2006: 110). ABD'nin petrol tüketimi 1948-1972 yılları arasında günlük olarak 5,8 milyon varilden 16,4 milyon varile çıkmıştır (Parlar, 2003:459). 1970 yılında enerji yoğunluğu %8, 1981'de istikrarlı bir şekilde 13,7%'ye yükselmiştir. Yani ABD petrole dayalı hayat tarzına geçiş yapmıştır. ABD'nin petrol üretimi ise 1960'ların sonundan itibaren yerli petrol sanayisi aşırı petrol kapasitesini yitirmiştir. Bunun nedeni artan talebi karşılamak için üretimi artırmıştır ve sonuç olarak fiyatlar düşmüştür. Çizelge 3.7'de 1945-1960 yıllarında ABD ve dünya petrol üretimi verilmiştir. Petrol alanında yatırım yapılmamıştır ve yeni rezervler bulma oranı azalmıştır. ABD petrol üretimi 1970 yılında 11,3 milyon varile ulaşmıştır ve bu en yüksek varabileceği nokta olmuştur (Parlar, 2003: 462).

Çizelge 3.5: Petrol üretimi (Dünya ve Amerika)

Yıl	Dünya üretimi Milyon ton	Amerikan üretimi Milyon ton	% olarak dünya üretimine oranı
1945	353	245	66
1950	516	282	52
1955	765	336	44
1960	1052	345	33

Kaynak: Suat Parlar. Barbarlığın Kaynağı Petrol. 2003. S. 462.

ABD, petrolü Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren stratejik bir mal olarak tanımlamıştır. Bunun en önemli sebepleri arasında; ülke içindeki petrol kaynak ve rezervlerinin tükenişi öngörülere ile küresel rekabetin en önemli ham maddesi olan petrolden, elde edilebilecek ekonomik kazançların en etkili şekilde kullanılabilmesi gösterilmiştir. Petrol arzını güvence altına almak için İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya'nın yaptığı gibi asla ulusal bir petrol şirketi kurmasına rağmen, ABD hükümeti; yabancı petrol bölgelerinde kontrol sahası ve buna bağlı olarak avantajlar aramaya yönelik özel petrol şirketlerini destekleyecek politikalar izlemiştir.

Bretton Wood's sisteminin çöküşünden sonra ABD dolarının altınla mübadile edilmesini durdurmuştur. Bunun ABD'ye sağladığı yarar doların ödeme aracı işlerini güçlendirmiştir. 1960-1973 yıllarında ABD genişleyici para politikası uygulamıştır ve sürekli ödemeler dengesi açıkları küresel ekonomide enflasyona neden olmuştur. ABD küresel enflasyonu kendi kontrolü altına alması için gelirleri düşürmüştür ve para arzını kontrol altına alarak önlemlerini almıştır. Araç olarak OPEC'e üye olmayan ülkelerin gelirlerini düşürmüştür ve ham petrol fiyatlarının artışını yapmıştır. ABD para arzının kontrolünü dolar ve altın uluslararası rezerv para ödeme aracı olarak kullanmıştır ancak 1971'de bu ödeme aracına son vermiştir. Bu durumda ABD dolar hacmini artırma imkanına sahip olmuştur ve karşılıksız dolar likiditesi yaratma olanağına kavuşmuştur.

1970'ten itibaren dolar bolluğu yaşanmıştır ve ABD para arzını kontrol edebilmek için dolar niteliği dönemine ihtiyaç olmuştur. ABD dolar arzında denetimini kurmak ve doların "kilit rezerv" olarak kalmasını sağlamak için küresel sistemde petrolün ödeme biriminin dolar olması işine yaramıştır. Küresel sistemde petrol fiyatları yükseldiği

için ABD doları silah olarak kullanmıştır. Birinci petrol krizinin iki nedeni olmuştur; ilk nedeni petrol dolar karşılığında satılmıştır. Yani dolar endeksli olmuştur ama Bretton Woods sisteminin dağılmasından sonra petrol ve dolar değeri yitirmiştir. Bu durumdan petrol ihraç eden ülkeler zarar görmüştür, yani petrol gelirleri azalmıştır. Bu nedenle petrol ihraç eden ülkeler, petrolü altına endekslemişler ve petrol üretimini azaltmışlar. Küresel sistemde ithal petrol eden ülkelerde ise petrolün fiyatının artması ile sonuçlanmıştır. Diğer nedeni ise finans piyasasında aşırı talep olmuştur. İkinci Petrol krizi ise 1973 yılında Arap- İsrail savaşında İsrail'i destekleyen ülkeleri OPEC petrol ambargosu uygulaması gerçekleştirmiştir.

ABD doları silah olarak kullanması ise böyle olmuştur; petrol fiyatları yükseldiği için petrole bağımlı ülkeler artan petrol fiyatlarını karşılamak için dolar taleplerini artırmışlar. Küresel sistemde ülkelerin dolara bağımlı hale gelmeleri ABD için siyasi ve ekonomik koz olmuştur. Orta Doğu ülkelerinin petrolüne ABD'den daha fazla Batı Avrupa ve Japonya bağımlı olmuştur bu ABD'nin dolar kozunu güçlendirmiştir. Diğer güçlü kılan nedeni ise küresel sistemde en büyük petrol şirketleri ve bu alanda teknolojik şirketleri ABD kökenli olmuştur. Parlar (2003)'a göre ABD doları ucuzlaştırmış ve küresel para sistemini yeniden hakimiyet altına alması için 1973-1974 petrol krizini "manivela" olarak kullanmıştır. ABD'nin hedefi petrolü "meta para" haline dönüştürmek olmuş ve bunun için petrolün fiyatlarını aşırı derecede yükseltmiştir. ABD petrolü açıklama yapmadan yönlendirmesi ile petrol fiyatları artmaya devam etmiştir. (Çizelge 3.8). Petrol "meta para" haline geldiği için petrolün fiyatları yükselmiştir, doların fiyatı ise nisbi olarak azalmıştır. Bu sayede ABD doları devalüasyonlara uğramıştır. Uluslararası sistemde döviz kurlarının yükselmesini önlemek ve rekabet avantajlarını korumak için dolar karşısında nispeten güçlü para sahibi ülkelerin merkez bankaları ek likidite yaratarak dolar almaya başlamışlar. Uluslararası para sisteminde doların rezerv para olma payı artmıştır ve dolar ABD dışına hızla akmıştır.

Şirketler ve üretici devletler arasında 1971'den sonra pazarlıklar devam etmiştir ve petrol fiyatlarının artması değil, petrol arzının düzenli olmamasında ABD Dışişleri Bakanlığı kaygı duyduğunu açıklamıştır. Arap Petrol Kongresi 28 Mayıs- 3 Haziran 1972 yılında James E. Akins bu kongrede gözlemci olarak belirtmiştir ki: "Arap petrolü karşısında kısa dönemli hiçbir seçenek yoktur ve kısa sürede petrol fiyatlarının

hızla yükselmesinin önüne geçilemeyecek gelişme olacaktır”. Petrol ambargosu karşısında ABD Dışişleri Bakanlığının sözcüsü Mayıs 1973 yılında güç kullanmayacağını açıklamıştır. ABD’nin tanınmış petrol uzmanı ve diplomatı J. Akins, 1976 yılında, 1971-1973 dönemi itibariyle ABD’nin OPEC’i Japonya ve Avrupa’ya karşı “merkantilist bir araç” olarak kullandığını açıklamıştır (Parlar. 2003: 475).

OPEC karşısında ABD hükümeti petrol şirketlerini yalnız bırakmıştır ve International Currency Review (ICR) dergisi bu konu ile alakalı Takı Rifai’nin 1980’de yayınlanan tespitlerini paylaşmıştır. İlk olarak Beyaz Saray’da strateji uzmanları 1971’e kadar erken bir tarihte piyasa ekonomik gerçeklerine ters düşmüştür ve fiyatları düşme eğiliminde olmuştur. Fakat buna rağmen petrol fiyatlarının daha yüksek olacağını mantıklı görmüşler ve petrol ABD stratejik çıkarlarına bağlı kalmıştır. Rifai Tahran olayları ile bağlı açıklaması ise; Her şey petrol fiyat artışlarına ABD’nin izin vermesi ile değişmiştir. 1973-1974 yıllarında büyük petrol krizinin denenmesi Trablus ve Tahran anlaşmaları sonrasında artan fiyatlar olarak ABD’nin hegemonya sorunları; askeri, siyasi, ekonomik çıkarları ve petrol fiyatlarının artışının yararına olması petrolün krize neden olması ve stratejik mal olması ile ilişkilidir.

Çizelge 3.6: OPEC Petrol fiyatları Varil başına ABD doları (1971-1980)

1971	1.7
1972	1.82
1973	2.7
1974	11
1975	10.43
1976	11.6
1977	12.5
1978	12.79
1979	29.19
1980	35.52

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim tarihi 25.06.2016

Dünya ekonomisinin en önemli sorunu 1974'teki petrol fiyat artışlarından önce hızlanan enflasyon olmuştur ve enflasyon ileri kapitalist ülkelerde aniden ortaya çıkmıştır. 1973 sonrası küresel sisteme petrol fiyatlarının yükselmesi dünya ülkelerinin borçlanmasına neden olmuştur. Mamul fiyatları petrole bağlı olan ve olmayan küresel sistemde fiyatlarının artması ile sonuçlanmıştır. Yoksul ülkelerin ödemeler dengesinde sorunlar yaşanmıştır. Küresel sistemde borçlanma süreci başlamıştır. Petrolün fiyatı yükseldiği için ülkeler özellikle dolar aramışlar. Bu nedenle 1975'ten 1982'a kadar dönemde uluslararası banka kredileri ve bono ihracı %23 oranında artmıştır. Ayrıca OPEC ülkeleri diğer ülke para birimlerini kabul etmemişler bu durumda dolar zorunlu olarak ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Aslında bu ABD'nin bir stratejisi olarak dolar'da kıtlık havası yaratmıştır ve ülkelerin rezerv para biriktirme ihtiyaçlarını artırmıştır.

Gelişmekte olan 104 ülkenin 1974-1978 yıllarında uzun vadeli kamu borçlarının %65-70'i dolar ağırlığında olmuştur. 1981 yılında petROLSÜZ az gelişmiş ülkelerin petrol fiyatlarının artışı ile petrol harcamalarının toplam harcamalarına oranı %21 olmuştur. 1973 yılında ise %6 olmuştur ve petrol ithali 1974-1982 yıllarında 345 milyar dolar ile artış göstermiştir (Parlar: 2003:502). Ayrıca bu ülkelerin petrol fiyatları yükseldiği için kredi bulmak zorunda kalmışlar, alınan kredileri faizleri ile geri ödendiğinde borçlar daha da büyümüştür.

Parlar (2003)'a göre Amerika'nın uyguladığı stratejiler küresel sistemde ulusal ülke ekonomilerine zarar vermiştir. Batı Avrupa ve Japonya'nın ithal petrole bağımlı olması ABD petrol stratejisinin uygulanmasının temel nedeni olmuştur. Ödemelerin dolar olarak yapılması, yani petrol-dolar bağlantısını kurmuştur ve stratejiyi uygulanılır hale getirmiştir. İthal petrole bağımlı ülkeler petrol alması için dolara yönelmişler, petrol ihracat eden ülkeler ise elde ettikleri petro-dolar'ları temelinde dolar olan varlıklara yatırım yapmışlar. ABD ise yeni para basarak petrol ödemelerini gerçekleştirmiştir ve OPEC petrolünden ulusal ekonomisine ilave yük getirmeden yararlanmıştır. Petrol dolar ile satıldığı için küresel sistemde dolar hem rezerv para hem de uluslararası ödeme aracı olarak ABD'nin siyasal ve ekonomik hegemonyasını genişletmiştir. ABD petrol fiyatlarının artışını desteklemiştir ve buna neden petrodolarların büyük bir kısmının ABD ekonomisine akacağı beklentisi olmuştur.

Parlar (2003)'a göre 1974 yılından itibaren bezi Avrupa ülkeleri ile Venezüella ve İran'ın petro-dolarlar'ını çıkarması için ABD Hazine Dışışleri Bakanlıları ve FED "gizli ve özel finansal anlaşmalar" yapmışlar. ABD finansal anlaşmalarının büyük bölümünü SAMA ile yani Suudi Arabistan Merkez Bankası ile imzalamıştır. Dünyada petrol rezervlerinin büyük bölümü Suudi Arabistan'ın elinde olduğu için ABD için petrolün arz güvenliği stratejisi önemli olmuştur. Ayrıca Irak ve İran petrol fiyatları artışından gelirleri artmıştır ve hızla silahlanmıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan Kralının ABD askeri güvencesine ihtiyaç olmuştur. Suudi Arabistan ve ABD arasında imzalanmış gizli finans anlaşmaları Suudi Arabistan'ın petrolden elde ettiği gelirinin büyük bölümünü ABD finans sistemine yatırmıştır. ABD "Uluslararası Enerji Ajansı'nın kurulmasını sağlamış ve diğer devletlere bu kurum ile hegemonyasını dayatmıştır. Ayrıca bu kurum ile enerji bunalımını ulusal yararına kullanmıştır. "Uluslararası Enerji Ajansı" nın rolü ile ABD Batı ülkelerinde liderliğini sağlamak istemiştir. ABD petrolün stratejik mal haline gelişini sağlayarak politik, ekonomik alanda dünyanın lider gücüne sahip olmuştur.

ABD Orta Doğu'da ve Orta Doğu petrol ihracatçılarıyla artan bir rekabetle karşılaşmaktadır. Rekabetin petrolden, piyasalardan ve silah satışlarından pay almak amacıyla ekonomik ölçekli olduğu değerlendirilmektedir. ABD petrol stratejisinin önemli faktörü Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile yürütülen ilişkilidir. Alkin-Atman (2006) belirtmiştir ki diğer faktör ise önde gelen kuvvetler arasında, ABD'nin ortaya koyduğu çok büyük petrol piyasası (büyük petrol gelirleriyle gerçekleştirilen yatırımları içine alabilecek bir finans marketi) ile askeri ve güvenlik tesisine yönelik, koruma gibi hizmetler sunan ciddi bir rakibin, bölgede olmayışdır. Üçüncü faktör ise, ticaret ve ödeme dengelerine çok az yük bindiren ABD dolarının, petrol ödemelerinde sürekli kullanılabilir olmasıdır. Bu nedenlerle ABD rakipsiz görünmektedir fakat Almanya, Fransa, Çin ve Rusya ile ciddi rekabet halindedir.

ABD her zaman Orta Doğu petrolü ile ilgilenmiştir ve stratejiler uygulamıştır. Çünkü dünya ülkelerinin petrol tüketimini Orta Doğu karşılamıştır. İthalatı petrole dayalı olan ülkeler Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya bağımlı hale gelmeye başlamışlar. Orta Doğu ABD'nin küresel petrol stratejilerinde en önemli merkez olarak görülmüştür.

Özer (2007)'e göre ABD hem Orta Doğudaki enerji kaynaklarına ulaşılabilirliğini sağlamak hem de burada bulunan, kendince aykırı ilan ettiği ülkeleri yeni uluslararası

düzene uydurmak amacıyla (Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde) buralara saldırı düzenlemektedir.

ABD'nin Orta Doğu petrol stratejilerine Irak karşılık vermiştir. Diğer petrol ihraç eden ülkeler ABD ile ekonomik ve politik ilişkileri olmuştur ancak Irak devletinin ABD ile böyle bağları olmamıştır. Çünkü Irak petrol endüstrisinde İngiliz yatırımları daha fazla olmuştur. Yani İngiliz yatırımı tarafından geliştirilmiştir. Fransa ve Sovyetler Birliği ile Irak devleti sonraki dönemlerde yakın ilişkiler kurmuştur. Para, silahlar ve yetenekler sayesinde Irak, bölgenin önde gelen askeri güçlerinden biri olmuştur ancak egemen ve aktif güç olamamıştır. Irak devleti ile İran devletinin düşman olması ABD ile Irak için ortak düşman yaratmıştır. İran Devrimi ABD için tehlike olmuştur ki Körfez'deki konumuna ve petrol kaynaklarına yönelik politik tehdidi ortaya çıkarmıştır. Pala (2007) belirtmiştir ki ABD'nin 1980 ilkbaharında İran'a düzenlediği başarısız saldırı, Carter yönetiminin gerekirse zor kullanarak İran'ı zorlamaya yönelik her türlü yaptırıma hazırlandığını göstermiştir.

1980 yılında Irak'ın İran'a saldırısı, ABD'nin hem ekonomik hem politik çıkarlarına hizmet etmiştir. Carter Hükümetinin yeniden seçilebilme umudu zayıflamıştır. Bunun nedeni ise yüksek petrol fiyatları ve İran'da yaşanan olaylar olmuştur. Irak'ın saldırısı; İran rejiminin yıkılışına öncülük edeceği, rehinelere serbest kalacağı ve muhtemelen İranlı petrol işçilerinin görevinin sona ereceği yönünde umut olmuştur. Fakat Başkan Carter seçilememiştir ve yerine Ronald Reagan geçmiştir. Ayrıca bu olaylara rağmen petrol fiyatları düşmemiştir ama Amerikan petrol piyasası dünya piyasasına entegre etmiştir.

1986 yılında petrol fiyatları düşmüştür ve varil başına 10 dolar olmuştur. 1985 yılında petrol fiyatı 27,01 dolar, 1986 yılında ise 13,53 dolara inmiştir. (<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim tarihi 28.06.2016). Petrol fiyatlarının düşüşü ABD petrol üreticilerini etkilemiştir. Parlar'a (2003) göre George Bush Suudi Arabistan'a petrolün varil başına 20 dolar olmasını mesaj olarak iletmiştir ve birkaç gün içinde petrol fiyatları varil başına 16 ve 17 dolar seviyesine ulaşmıştır. Ayoub (1996)'a göre bu, ABD için serbest rekabetin petrol piyasasında kendi limitleri olduğunun ve ABD petrol endüstrisi uğruna belirli bir taban fiyata uymanın gerektiğinin bir işareti olarak gösterilmiştir.

Sovyetler Birliği geçmişten itibaren alternatif bir silah tedarikçisi ve bölge rejimlerin destekçisi olmuştur. ABD'nin Orta Doğu'daki konumuna sürekli politik, ekonomik ve askeri bir tehdit olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği bölgede ABD'nin hareketini kısıtlamıştır. nemli bir petrol ve gaz ihracatçısı olarak Sovyetler Birliği'nin petrol fiyatları konusundaki çıkarları, dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olan ABD'nin çıkarlarıyla ters olmasına karşın, 1970'lerdeki petrol krizlerinde olduğu gibi, Orta Doğu'daki politik istikrarsızlıktan ekonomik çıkar sağlayabilmeyi hedeflemiştir. Sovyetler Birliği 1990'larda okmştr ve bu okş ile ABD Irak'tan gelen tehdit ile daha kolay baş etmesine imkn sağlamıştır ayrıca Orta Doğu'daki çıkarları üzerine de tehdidi ortadan kaldırmıştır.

1991 yılında ABD'nin petrol stratejisi Körfez Krizi'nin etkisiyle değişmiştir. Bu strateji petrol tüketicilerinin yararına olmuştur ancak petrol üreten ülkelerin zararına olmuştur. Bu petrol politikası değişikliği, ABD hükümetinin yalnızca ABD'de değil, tüm dünyadaki petrol tüketicilerinin çıkarlarını açıkça savunması anlamına gelmiştir. Schneider'in (1983) belirttiği gibi bu ABD ve dünya ekonomisinin karşılıklı bağımlılığının gerçek niteliğini ortaya koymuştur ABD'nin petrol stratejisinin değişmesine neden uluslararası rekabet alanında küresel glerin yenedünya düzenine göre şekillenmesi olmuştur. Bu nedenle 1991 yılında Bush yönetimi petrol politikalarını değişmiştir. Bush'un uyguladığı politika, petrol keşiflerindeki başarı oranlarının düştüğü, bölge genişliklerinin azaldığı ve maliyetlerin arttığı, gelişmiş Amerikan petrol bölgelerinin vadelerinin dolmakta olduğunu geniş anlamda yansıtmiştır. Uygulanan petrol politikalarında önemli olan petrol piyasasındaki istikrar olmuştur. 1973-1974, 1979-1980 ve 1991 yıllarında petrol fiyatlarında değişiklik olmuştur ve petrol fiyatlarında ani değişiklikten ABD zarar görmüştür ve ani fiyat değişikliklerinden zarar gördüğü noktasına dikkat çekilmiştir. Bush sonrası petrol politikaları tüketiciler açısından başarılı olmuştur.

Clinton yönetimi de Bush'un uyguladığı benzer politikaları uygulamıştır. Uygulanan petrol politikaları ile petrol tüketimi ve ithalatı artmıştır. Clinton yönetimi döneminde makul petrol fiyatları olarak kastedilen değerler aşağıya inmiştir. Petrol tüketimi 1990'dan 1997'ye kadar %9 oranında artmıştır ama ülke içindeki petrol üretimi %7 oranında azalmıştır yani petrol ithalatı %28 oranında yükselmiştir. ABD'nin dünya petrol tüketimindeki payı %25'te kalmıştır, ancak ABD petrol ithalatının dünya

piyasası içindeki payı 1990'da %11 iken 1997'de %13'e yükselmiştir (Alkin ve Atman, 2006: 117). 1998 yılında petrol fiyatları azalmıştır ve ABD'de enflasyon baskısını azaltmıştır.

ABD'nin petrol arzını güvenceye alma stratejisi ile Körfez ülkelerinin petrol piyasalarını güvenceye alma stratejileri eşleşmektedir. İzmir (2003)'e göre Washington, Körfez bölgesinden gelen sürekli petrol teslimatının herhangi bir şekilde tehlikeye girmesini engellemede kararlıdır. Ayrıca Irak'taki petrol rezervlerinden Rus, Çin ve Avrupa tekellerinin yararlanması yerine ABD tekellerinin faydalanabilmelerini güvence altına almak istemektedir.

ABD ve Suudi Arabistan ilişkileri ABD'nin petrol stratejilerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır ki bunun nedeni Suudi Arabistan zengin petrol rezervlerine sahiptir ayrıca OPEC'in önemli ülkesidir. ABD'nin enerji sağlayıcısı olarak bir numaralı ülke Suudi Arabistan'dır. İkili ilişkiler o kadar karmaşıktır ki, Suudi Arabistan ABD'ye yaptığı satışlardan, Avrupa ve Doğu Asya'ya yaptığı satışlara göre varil başına 1 \$ daha az kazanmaktadır (Ateş, 2004: 344-346). ABD ve Suudi Arabistan arasında kurulan ilişki ABD için önem taşımaktadır ki bu ilişkilerde petrol, para ve güvenlik yer almaktadır. ABD ve Suudi Arabistan arasında ikili ilişkiler 1933 yılında Kral Abdül Aziz'in Amerikan petrol iznini imzalamasıyla başlamıştır. 1945 yılında Süveyş Kanalı'nda Kral Abdül Aziz ve Başkan Franklin D. Roosevelt'in buluşmasıyla ABD'ye Suudi Arabistan'da hava kuvvetleri sahası verilmiştir. Petrol piyasasında ABD ve Suudi Arabistan egemen ülke olarak yer almaktadırlar. ABD'nin ihtiyacı istikrarlı fiyatlar ile daha fazla petrol almaktır, Suudi Arabistan'ın ise daha fazla petrol satmaktır. ABD'nin petrol ihracatı ile Suudi Arabistan'ın petrol üretimi arasındaki ilişki günümüzde petrol piyasasının temel unsurudur.

Küresel sistemde petrol ticareti dolar karşılığında yapılmaktadır ve petrol almak isteyen her ülke dolar bulmak zorundadır. Yani petrol ithal eden ülkeler dolar olmadan petrol ihraç edemezler. Petrolün dolar ile satılması dolar standardı haline getirmiştir. ABD için yararı ulusal ithalatını ve artan askeri harcamalarını karşılamak için dolar basarak gerçekleştirmiştir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

3.9. ABD Güç Unsurları

3.9.1. Ulusal Demokrasi Vakfı(NED) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı(USAID)

National Endowment for Democracy (NED) yani Ulusal Demokrasi Vakfı hukuksal bakımdan hükümet dışı statüsüne sahiptir. Ayrıca bağımsız ve özel organizasyondur. Bağımsız ve özel olmasına bakmayarak ABD hükümetinin özel bölümü olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Birleşik Devletler İstihbarat Ajansı (USIA), Uluslararası Kalkınma Ajansı (AIO) tarafından aktarılan fonlarla NED'in bütçesi oluşmaktadır. NED ABD ulusal güvenlik hedeflerine hizmet etmektedir. NED diğer ülkelerdeki seçimleri izlemesi için gözlemci gönderiyor bunu NDI, IRI, CARTER CENTER VE AGIT vasıtasıyla yapmaktadır. Avrupa ve Asya ülkelerindeki farklı vakıf ve kuruluşlarla iş birliği yapmaktadır.

ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ise başkana karşı Dışişleri Bakanlığı yolu ile sorumlu bağımsız kuruluştur. USAID'ın amacı kentsel ve insani yardım ve ABD'nin kalkınma faaliyetlerini yönetmektedir. Ayrıca küresel kalkınma konularında teknik yardımı liderlik sağlamaktadır. USAID'ın programları diğer ülkelerde kurumlar teşkil etmek, çatışma yönetmek, sosyal ve ekonomik koşulların düzeltilmesi ve küresel sorunları çözmek amaçlı planlar uygulamaktadır. USAID diğer ülkelerde olan ABD elçiliğinin otoritesi altında çalışmaktadır.

3.9.2. ABD ve çokuluslu şirketler

Çokuluslu Şirketler özellikle petrol şirketleri uluslararası politikayı ve petrol piyasalarını etkilemektedir. Ayrıca Çokuluslu Şirketler diğer ülkelerin ulusal dış politikaları üzerinde etkisi vardır. Bu şirketler dış görünüşten amacı ekonomik olsa da ancak bu şirketler ekonomik amacın ötesinden güce sahiptirler.

Çokuluslu Şirketler dünya ticaretinin %70'ni, yabancı yatırımların %75'ni 1990'lı yıllarla birlikte kontrol etmeye başlamıştır (Yılmaz, 2008:190). Serbest ticaret anlaşmaları, IMF ve Dünya Bankası politikaları, özelleştirmeler, gümrük duvarlarının indirilmesi, 130'dan fazla ülkede 180 askeri üssün kurulması ABD ekonomisinin ve daha özel olarak dünya çapında faaliyet sürdüren ABD ÇUŞ'larının yapısal dayatmaları olmuştur (Yılmaz, 2014:106).

ABD siyasetinin genel çerçevesini Çokuluslu şirketler çizmektedir. Ayrıca politikacılar kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için farklı politikalar uygularlar fakat bunlar Çokuluslu şirketlere rağmen gerçekleşmezler.

3.9.3. Medya ve vakıflar

Ulusal medyanın temel görevi ABD hükümetinin çıkarlarına uygun faaliyetlerine halkın izin vermesini sağlamaktır. Yani ABD'nin ulusal yasaları ve uluslararası anlaşmalarda ortaya çıkacak olumsuzluklardan rahatsızlık duyulmamalıdır. “Yön değişikliği tekniği” ve tarihsel hafıza kaybı uygulayarak politikalarının etkilerini silmeye çalışmaktadır.

ABD’de Vakıflar yardım yapan ve vergi muafiyeti olan bir kuruluşlar değiller. Amerikan şirketleri ve mali kuruluşları için CIA vakıf faaliyetleri aracılığıyla casusluk yapmaktadır. CIA görevlileri olan bazen iş adamı, turist, emekli görüntüsü ile Kamu Güvenlik hizmetlerinde çalışmaktadırlar.

3.9.4. ABD Think-Thank Merkezleri ve üniversiteler

Think-Thank yani Stratejik Araştırma Merkezi dahili ve harici kararlarda önemli yere sahiptir. Ayrıca ABD’de “resmi” üniversitesi niteliğinde olan kurumlardır. Think-Tank (Stratejik Araştırma Merkez)’lerinin başında; American Enterprise Enstitute (AEE) ve buna bağlı olarak çalışan Proje For New American Century (PNAC), Council of Foreign Relations (CFR), Washington Institute for Near East Policy (WINEP), Rand Corporation ve meşhur “The American Israel Politic Affairs Comitte (AIPAC) gelmektedir (Yılmaz, 2008:195). Think-Thank'lere örnek olarak Ortadoğu ve Washington enstitüleri verilebilir.

Amerikan üniversitelerine CIA kendi görevlilerini yerleştirmektedir. CIA'nın üniversitelerle işbirliği eleman kazandırmak, yönetici ve çok sayıda profesör ile rapor hazırlamaktır. CIA için en önemli yabancı öğrencilerin eleman olarak yetiştirilmesidir. 1950'lerin başlarında oraya getirilen yabancı öğrenciler üniversiteleri bitirip kendi ülkelerine gittiklerinde yerinde ajan yani “agent in place” olmuşlardır.

Geri kalmış ülkelere (çoğunlukla) üniversite bursları ile bir araya getirilerek Profesörler tarafından eğitim alıp CIA'ya yönlendirilir. Yabancı öğrenci ve akademisyenlerin CIA'nın ağına alınmasında şu üç temel amaç güdülmektedir

(Yıldırım. 2004, s.371); (1) ABD'nin çıkarlarına uygun yürütülen projeler için ilgili ülke ya da bölgelerden getirilmiş iyi eğitilmiş ve yetenekli kişiler aracılığıyla, akademik çalışma adı altında birinci elden bilgi devşirmek ve operasyonlara beyin gücü sağlamak. (2) Örgütün bazı sinsi operasyonlarına maliyeti düşük, akademik görünümlü bir örtü yaratmak. (3) Üçüncü dünya ülkelerinden devşirilmiş yetenekli öğrencilerden bazılarının “yarının liderleri” olacağı varsayılarak, CIA adına, yarının bu liderlerini peşinen devşirmiş olmak (etki ajanları).

3.9.5. Etki ajanları, sivil toplum kuruluşları ve lobiler

Etki ajanı örtülü faaliyet türlerinden biridir. Etki ajanları tarafından görevlendirilen kişiler gizli inceleme ve çok dikkatli olarak seçilir. Devlet, medya, ordu veya iş içinde önemli kişilerden etki ajanı olması sağlanır. Etki ajanına işletmeci, bankacı, devlet memuru, paralı asker veya bağlantıları iyi olan kişiler aranmaktadır. Diğer ülkelerden gelen yabancı kişiler ABD'de üniversite ve okullarda okuyarak dünyayı Amerikan tarzında görmektedirler. Bu nedenle yabancıların Amerikan etki ajanı olmaya heveslidirler. Dış kaynaklı burslar etki ajanlarının yetiştirilmesinde önemli role sahiptir. ABD etki ajanı olan yabancı bir kişi kendi ülkesine döndüğünde karşısında hiçbir engel olmadan ekonomi, politika ve medya gücünü ellerinde tutan kuruluşlarda yer almaktadırlar.

4. ABD VE 2008 KRİZİ, KÜRESEL GÜÇ DENGESİ, KÜRESEL EKONOMİ

Bu bölümde ABD ekonomisinde ortaya çıkan 2008 krizinin nedenleri ve küresel sistemde ortaya çıkan sorunlar incelenecektir. 2014-2016 yıllarında Amerikan ekonomisi ve küresel ekonomi ele alınacaktır. Doların dünyada değerlenmesinin nedenleri incelenecektir.

4.1. ABD ve 2008 Krizi

ABD’de Başkan Reagan döneminde OPEC krizinden sonra pek çok ülkede deragülasyon uygulamaları yapılmıştır. Finans piyasasına devlet tarafından uygulanan kurallar yani finans piyasasını sınırlayan yasalar kaldırılmıştır. Ticari Bankalar, Hedge Fonları, İpotek Bankaları ve Yatırım Bankaları krizden önce piyasada özel kurum olarak kağıt alım satımını gerçekleştiren kurumlar mevcut olmuştur ve FDIC (Federal Mevduat Sigorta Kurumu) sektörde denetimi yapmıştır. FDIC bankalar zor durumda olduğu halde onları kurtarmak için bu bankalardan sigorta fonları almıştır ancak kriz öncesi hiçbir banka FDIC’ten fon talep etmemiştir. Ay ve Uçar (2015)’a göre ikinci sorun ise menkulleştirme olmuştur ve menkul kıymetleştirme bankaların, ipotek kredilerin değerine bağlı olarak yeni finansal araçlar meydana getirmesi ve iç-dış piyasalara sunmasına dayalı bir finansman modelidir. Bunun asıl amacı ipotekli kredilerin riskini dağıtarak azaltmak olmuştur ancak sonra kontrolden çıkması ile sonuçlanmıştır. Finans piyasasında ağırlık subprime ipotekli konut kredilerde olmuştur.

İpotek krediler süratle menkul değerlendirilmiştir ve Mortgage kredi tutarı 2005- 2006 yıllarında 1,25 trilyona kadar ulaşmıştır (Ay ve Uçar, 2015:20). Yüksek faizli ve yüksek riskli krediler olan subprime kredileri %20’ye ulaşmıştır ve %80’i menkul değer haline getirilmiştir ABD’de de fon akışı konut piyasasında artmıştır ve bu

nedenle fon arzı artmıştır. Konut kredileri maliyetleri azalmıştır. Konut fiyatlarının artmasına neden subprime kredilerin hızla yaygınlaşması olmuştur.

Dünyada ve Amerika'da 2000 yılının sonlarından itibaren yaşanan ekonomik yaşamı düşürmek için FED 12 defa faizi indirmiştir ve faiz %1 oranına kadar gelmiştir (Duman, 2011:84). FED'in faizleri %1'e indirmesi tüketicilerin düşük faizli ve uzun vadeli kredi ile ev sahibi olma arzusu artmıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği OPEC krizinden sonra gelişmiş ülkelerde tür bir borçlanma isteğini tetiklemiştir. Ayrıca kredi kuruluşlarının, bankaların kredi verme isteği artmıştır ve bu kuruluşlar kredi geçmişine uygun olmayan bireylere bile kredi vermişler. Sıfır faizli tahvil ipotekler düşük gelirli ailelerin ipotek edinebilmeleri için kullanılmıştır. Aldıkları evlerin fiyatları artmıştır ve bu nedenle bireyler ipotekli kredileri daha fazla kullanmışlar. Bireylerin daha fazla kredi isteğini bankalar daha fazla kar elde edeceklerini düşünmüşler ve bireylerin taleplerini karşılamışlar. Derecelendirme kuruluşlarını konut fiyatlarının sürekli artışı etkilemiş ve geçmişteki fiyat artışlarına göre konut fiyatları beklentileri ayarlanmış, piyasayı da bu görüşe göre yönlendirmişler.

Yüksek riskli guruplara bankalar daha fazla kredi satabilmek için kredi vermiştir ve devlet tarafından desteklenmiştir. Hedge fonları 2000 yılında 500 milyar dolar, türev ürünleri 20 trilyon dolar olmuş ama 2007 yılsonunda hedge fonları 2 trilyon dolar, türev ürünleri ise 120 trilyon dolara ulaşmıştır (Duman, 2011: 84).

ABD Merkez Bankası FED ekonomide enflasyonu önlemek için faiz oranlarını artırmıştır ve düşük faiz finans piyasalarında sorunlar yaşanmıştır. Mortgage kullanıcıları eskiden aldığı borçları değişken faizle borçlanmışlar. Ancak faizler artmıştır ve bu durumda borçlarını ödeyememişler. Borçlarını ödemeleri için evleri satmaya başlamışlar fakat ev fiyatları düşmeye başlamıştır. Krizin patlak noktası 2006'da yavaş yavaş düşen ev fiyatları, 2007 yılında hızla düşen fiyatları ve fiyatların yükselmesi ile ilgili beklentilerin gerçek olmayacağı olmuştur.

İflas eden ilk şirket New Century Financial olmuştur ve 2007 yılın baharından iflaslar başlamıştır. Dünya borsalarında dalgalanmalara neden olan 2,6 milyar dolarlık iki fonu kapatan Bear Stearns bu durumu ile piyasalarda endişeleri artırmıştır. ABD bankaları kurtarmak için 2008 yılının son çeyreğinde operasyonlarını başlatmış ama bu mali

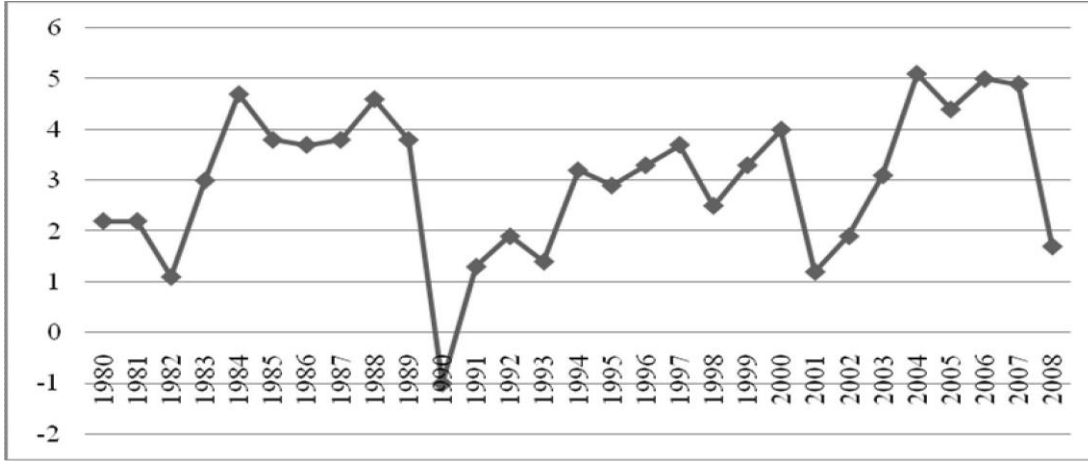
krizin derinleşmesi ile menkul kıymetler borsasında düşmeye, ayrıca gelir ve servette, tüketim harcamalarında azalmaya ve resesyonun başlaması ile sonuçlanmıştır.

Dünya piyasaları, başta Avrupa olmak üzere 2008 Ekim ayından itibaren ekonomik kriz baş göstermiştir ve Absolute Capital'in 177 milyon dolar, Basis Capital'in 275 milyon dolarlık fonu çökmüştür. Dünyada krizin yaygınlaştığının göstergesi 11 milyar dolarlık Almanya'da olan IKB Deutsche Industriebank'ın, 3 milyar dolarlık fon ABD'de Sowood Capital'in, 850 milyar dolarlık Bear Stearns'in fonlarının çökmesi, bu fonların çökmesinin ardından 1,6 milyar dolarlık 3 fonunu Fransa'nın en büyük BNP Paribas bankasının dondurması ile olmuştur (Ay ve Uçar, 2015: 22). Şekil 4.1'de 1980-2008 yıllarında dünya ekonomik büyüme hızı verilmiştir.

Avrupa, ABD ve Asya borsalarında bankaların iflasları ile sert düşüşler olmuştur ve dünyada krizin etkisini azaltmak için Avrupa, ABD ve Japonya merkez bankaları piyasaya 350 milyar dolar sürmüşler ve faiz oranlarını düşürmüşler. Banka iflaslarını engellemek amaçlı kurulmuş 700 milyar dolarlık fona sahip olmuş TARP (Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı) toksin varlıkları satın almış Mart 2009 yılına kadar fonun yarısı kullanılmış fakat bankalar bu kuruma başvurmaktan çekinmişler (Ay ve Uçar, 2015: 22).

FED'in 200 milyar dolarlık fonu olan küçük işletmelere ve tüketici kredilerini desteklemek amaçlı fonu bir trilyon dolara çıkarmıştır. FED faizleri %5 oranına düşürmüştür. FED 1,4 trilyon değerinde garanti fonunu kurmuştur. Bankalar arasında likidite eksikliği olduğu için bu fonla kredileri canlandırmak istemiş fakat istediği sonuç sağlanmamış, ancak daha fazla bankanın iflasını önlemiştir.

Coşkun (2010)'a göre krizin diğer bir nedeni ise mevcut yatırımcıların anapara ve faiz ödemelerini yeni yatırımcıların fonlarıyla temin eden ve gerekli ödemelerin yeni nakit akışlarını aşması durumunda "çökmesi beklenen" yanlış bir yatırım fırsatı olarak tanımlan Ponzi Finansmanı olmuştur. Bankalar bu tezgah tahvillerine yatırım yapmışlar ancak kağıtların üstünde yazılı değeri olmadığı için kredi vermek için bu tahvilleri kullanmamış ve bu kredi kısılmasına, çöküşüne neden olmuştur. Toplam türev değeri finans piyasasında 600 trilyon dolara ulaşmış ama ABD'de bu rakam GSYH'sinin 44 katına, dünya toplam GSYH'sinin %30'una eşit olmuştur.

Şekil 4.1: Dünya Ekonomik Büyüme Hızı (%) (1980-2008)

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, 2006 and 2008

ABD’de işsizlik 2007 yılında %4,6 olmuştur, 2008 yılında bu oran %5,8’e, 2009 yılında %9,3 oranına, 2010 yılında %9,6 oranına çıkmıştır, 2011 yılında %9,0 ve 2012’de %8,1 oranında gerçekleşmiştir. Avrupa’da 2007’de %7,2 olan işsizlik oranı 2008’de %7,1 2009’da %9,0 2011’de 9,7 ve 2012’de 10,5 olarak gerçekleşmiştir (Ay ve Uçar, 2015: 26). ABD’de enflasyon 2007 yılında 2,8%, 2008’de 3,8% ve 2009’da -0,4% oranında olmuştur (<https://www.statista.com/statistics/191077/inflation-rate-in-the-usa-since-1990/>. Erişim tarihi 14.10.2016). TÜFE enflasyonu 2007 yılında 6,70%, 2008’de 9,02% ve 2009’da ise 13,29% oranına yükselmiştir (<http://www.inflation.eu/inflation-rates/united-states/historic-inflation/cpi-inflation-united-states.aspx>. Erişim tarihi 15.10.2016). 2007 yılında GSYH büyüme hızı 1,8%, 2008’de -0,3 ve 2009’da -2,8% olmuştur (<https://www.thebalance.com/us-gdp-by-year-3305543>. Erişim tarihi 15. 10.2016). Ayrıca çizelge 4.1’de (2004-2011) dış ticaret değerleri (milyar dolar) verilmiştir.

AB krizden kurtulmak için kendi iç mekanizmalarını devreye sokmak için Roma Antlaşmasınının 119(1) ve 119(2) maddelerine istinaden çıkarılan 332/2002 sayı ve 18.02.2002 tarihli Konsey tüzüğü aracılığıyla ödemeler dengesi fonu oluşturulmuştur (DEÜ SBE dergisi, cilt: 17, sayı 1). Romanya’ya 5 milyar Euro, Macaristan ülkesine 6,5 milyar, Letonya ülkesine 3, 1 milyar kaynak sağlanmıştır. Avrupa Finansal istikrar Fonu 2010 Haziran ayının 7’si krize karşı kurulmuş ve piyasaya 440 milyar değerinde tahviller sürülmüş, AB’de mali güçlük çeken ülkelere kredi sağlanmıştır. Krizin

etkisi ile Avrupa Ülkeleri faiz düşürme ve devleştirme uygulamalarına gitmiştir. Bankaları zor durumdan kurtarmak amaçlı 670 milyar dolar değerinde fon oluşturan Almanya hem de 133 milyar dolar değerinde yeniden borç verileceğini garanti etmiştir. ABD finans sektörünü kurtarmak için yaptığı harcama 2009 Şubat itibariyle 1,7 trilyon dolar olmuştur ve 2 trilyon dolar Avrupa ülkeleri harcama yapmıştır. Dış ticaret kanalı ile ABD’de başlayan kriz dünya ülkelere yayılmıştır ve İran, Rusya, Venezuela petrol fiyatlarının düşüşü ile Tayvan, Güney Kore, Singapur’un ekonomileri resesyona girmiştir. 1990’larda ekonomik durgunluk olmuştur ve Japonya ekonomisi ilk defa olarak küçülme yaşamıştır. Ayrıca İspanya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan’ın kredi notları düşürülmüştür. Birleşik Arap Emirlikleri’nde 2009 yılında devlete ait şirket olan Dubai World’in 80 milyara yakın borcu olmuştur ve bu borcunu ödeyemeyeceğini belirtmiş, yapılanma için erteleme talebinde bulunmuştur.

4.2. Küresel Güç Dengesi

Soğuk Savaş sonrası oluşan global güç dengesini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Yılmaz, 2008:62):

- 1) ABD, uluslararası sistemin merkezi, ekonomik, politik ve stratejik süper gücüdür
- 2) Almanya, Avrupa Birliği’nin merkezi ekonomik gücüdür. Ancak nüfusu gerilemeye devam etmektedir.
- 3) İngiltere, Atlantik-Avrupa ekseninin denge ve köprü gücüdür.
- 4) Fransa, Avrupa’nın BM’deki daimi temsilcisi ve nükleer gücüdür. Etkinliği giderek azalmaktadır.
- 5) Rusya, Avrasya Ana Kıtası’nın jeopolitik ve merkez askeri gücüdür.
- 6) Çin, Asya-Pasifik ekseninin demografik ve ekonomik, denge gücüdür.
- 7) Japonya, uluslararası ekonomi-politiğinin denge gücüdür.

Buzan güç kategorisini süper güç- büyük güç- bölgesel güç olarak belirlemiştir. Süper güç sahip olduğu birinci sınıf askeri- politik kabiliyetler ve bunları destekleyen ekonomisi ile uluslararası güvenliğin aktif oyuncusu, her istediği bölgede tehdit, garantör, müttefik veya müdahaleci konumundadır. Büyük güç bütün sektörlerde süper güç ile yarışacak kabiliyetlere sahip değildir ve küresel ile karşı karşıya gelme riski olduğunda güç kullanımı ve isteklerinde orantılı olmak zorundadır. Bölgesel güç ise

kabiliyetleri ancak belirli bir bölge için etkili olan, küresel gelişmelerin pek çoğuna katılmayan güçlerdir. Süper güç- Global Hegemonya ABD, Büyük güç- Bölge Hakimiyeti- Seçilmiş güç Çin -RF-AB- Japonya, Bölgesel güç- Bölge Hakimiyeti Hindistan- Brezilya- İran, Alt Bölgesel güç- Sınırlı Etki kabiliyeti Türkiye (Yılmaz, 2008:63).

ABD küresel bölgelere müdahalede bulunabilen tek devlettir (Yılmaz, 2008:68). Küresel süper güç olmasının iki temel sonucu var. İlk sonuç ABD'nin hegemon güç olarak gücünün kontrol edilmesi ve sınırlandırılmaz hale gelmesi olmuştur. İkinci sonuç Ulusal ülkelerin kendi çıkarlarına yönelik dış politika uygulamalarına kavuşmuştur. Ulusal ülkeler dış politikalarına yönelmelerine rağmen ABD gücünün kontrolü dışında olmayacağı anlaşılmıştır.

Ferguson (2012)'a göre Britanya, bir yüzyıl önce dünya yüzölçümünün ve nüfusunun dörtte birine hakimken, ABD'nin resmi etki alanı çok daha azdır. Britanya, dünyanın bankeri olarak adlandırılacak biçimde sermaye ihracatçısı iken, ABD aynı ölçüde sermaye ithalatçısıdır (Çomak ve Sancaktar, 2013:406).

Wallerstein (1992)'a göre, dünya sisteminin 1945'ten beri egemen olan ABD'dir ama bu özelliğini kaybetmektedir (Çomak ve Sancaktar, 2013:372).

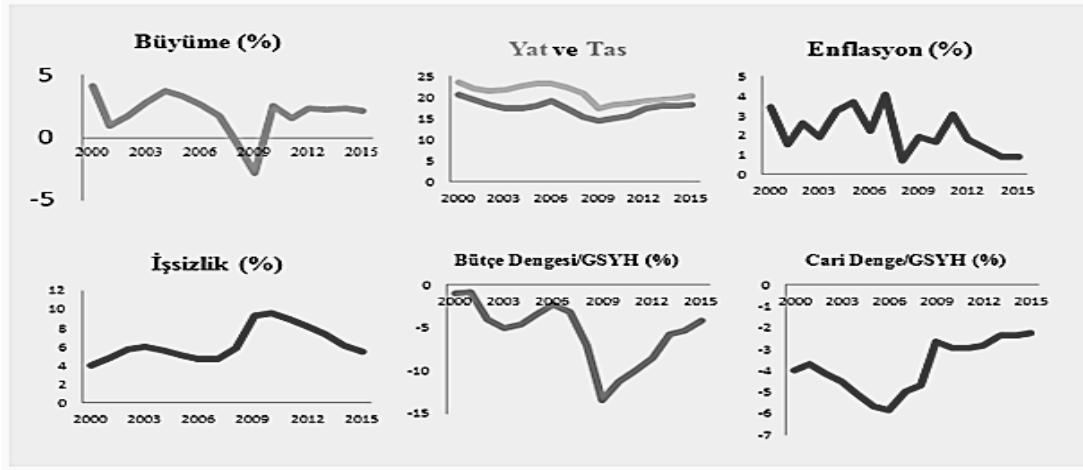
Strange (1985) ise devletlerarası oyunun siyasetten ziyade artık ekonomi üzerinden oynandığını ve uluslararası ilişkilerde ilişkisel güçten ziyade yapısal gücün daha fazla belirleyici olduğunu belirterek, ABD'nin bu alanlarda bir gerileme içerisinde bulunmadığını ele almıştır (Çomak ve Sancaktar, 2013:410).

ABD tarihi fırsatı yakaladığı için küresel dünyayı kendi çıkarlarına uygun düzenlemek için yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Sert, yumuşak ve askeri güç açısından en üst seviyededir. Uluslararası ilişkilerde hegemon gücünün etkisi ve uluslararası sistemde politikalarını uygulamasını maliyetinin az olması ve sert gücü ile beraber yumuşak gücünün etkili kullanmasına bağlıdır. Günümüzde egemen olan görüş, bir Doğu Asya hegemonyasının yükselişidir. İtalyan Okulu ise Britanya'nın liderliğindeki (1789-1873) uluslararası liberal ekonomiden, rakip emperyalizmler dönemine (1873-1945) ve ardından da ABD'nin liderliğinde 2. Dünya Savaşı sonrası pax Americana'ya uzanan ardışık hegemonik projeler üzerine odaklanır.

ABD dünyadaki bütün önemli gelişmeleri etkileyebilme güç, irade ve yeteneğine sahip olarak bir hegemondur. Diğer güçlerin ABD'nin rakibi olması kesin değildir. ABD, AB ve Çin uluslararası sistemin temelini oluşturmaktadır. AB ABD'nin en yakın rakibidir. Fakat AB'nin askeri ve siyasi eksikliklerini bu yüzyılın ilk çeyreğinde gidermesi süper güç olması mümkün değildir. AB gerileme içinde olmasının temel nedeni bankacılık ve üye ülkelerin borç krizi içinde olmasıdır. Diğer güç konumunda olan Çin'in ekonomisi ihracat dayalıdır ve küresel pazarlarda rekabet edecek ürün bulmakta zorlanmaktadır. Ayrıca Çin ekonomik anlamda hegemon güce kafa tutacak düzeye gelse de askeri ve siyasi olarak henüz yeterli kapasiteye ulaşmamıştır. ABD'nin finansal sorunlarına rağmen uluslararası siyasi alanda ciddi sorunları yoktur. Yani dünyadaki rezerv para biriminin dolar olması ve uluslararası ticarete hala lider olması onun kısa vadede liderlik vasfını kaybetmeyeceğini göstermektedir. Atila Erarp (2005)'a göre ABD hegemonyasını dünyanın daha karmaşık hale gelmesinden dolayı çok daha gelişmiş mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştirmiş ve daha önceki güçlerinden farklı olarak uluslararası işbirliği ve örgütlenmeye ağırlık vermiştir.

4.2.1. ABD ekonomisi

Grafiklerde (Şekil 4.2) 2000-2015 yıllarında ABD ekonomisinde büyüme yükselmiştir, yatırım ve tasarruflar yüksek düzeylere ulaşmıştır. Enflasyon ve işsizlik uygun düzeylerde olmuştur, bütçe açığı azalmıştır ve ekonomide cari açığın yüksek olması sorunu yaşanmıştır.

Şekil 4.2: ABD Ekonomisi

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/06/kuresel-ekonominin-degerlendirilmesi.html>. Erişim tarihi 19.12.2016

2006 yılında düşük kaliteli mortgage kredileri ile ABD ekonomisi kriz dönemine girmiştir fakat ABD şirketlere yardım ederek yani onları batmaktan kurtarmıştır. Yani ulusal ekonomisini toparlaya bilmiştir. ABD 2006 yılında yaşanan krizle ekonomisini toparlaya bilmesine rağmen 2008 yılında yaşanan krizde ulusal ekonomisini toparlaya bilmemiştir ve krize girmiştir. Grafiklerde ekonomide yaşanan düşüş 2006 yılında başlamış ama 2008 yılında hızlanmıştır ve 2009 yılında ekonomi resesyona girmiştir. Ayrıca işsizlik oranı artmıştır, yatırımlar ve tasarruflarda düşüş yaşanmıştır ve bütçe açığı oranı büyümüştür. ABD ekonomisinde düşüş yaşandığı için üretim azalmıştır, yatırımlarda düşüş yaşanmıştır ve bu nedenlerle ithalatta azalma olduğu için cari açığa gerileme olmuştur.

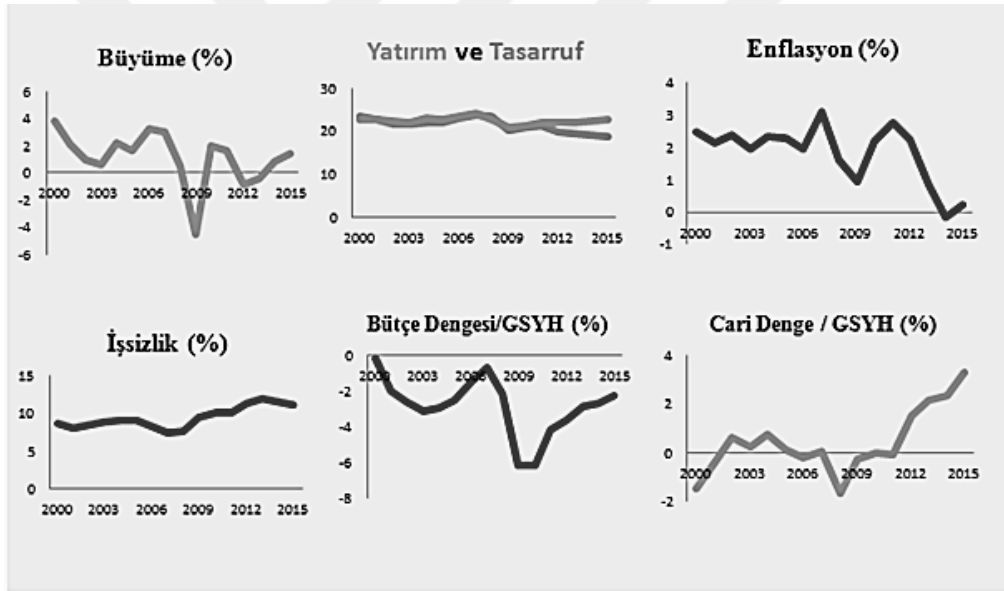
Grafikte ABD ekonomisi 2015 yılında toparlanma dönemine girmiştir ki bu FED'in uyguladığı parasal genişleme sonucunda gerçekleşmiştir. FED'in parasal genişlemeyi uygulaması sonucunda 2007-2015 yılına kadar olan dönemde aktif büyüklüğü 869 milyar dolar olan bilançosu 4,5 trilyon dolara yükselmiştir.

Dünyanın en büyük ekonomisi Amerikan ekonomisidir ve uluslararası finans pazarlarına hakimdir. Freeman (2000)'a göre diğer ülkeleri etkilemede ABD'nin göreceli avantajları bulunmaktadır; karşı konulamaz askeri kabiliyetleri, ekonomisi, bilim ve teknolojik yenilikler konusunda lider rolü bunların başında sayılabilir. BM

örgütü ve G-8'ler vasıtasıyla uluslararası siyasi düzende, finans kuruluşları IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü vasıtasıyla uluslararası ekonomik politik düzende hegemonyasını sürdürmektedir. Bir Amerikalı yazara göre; Bu gün uluslararası sistemi güç dengesine göre değil, Amerikan hegemonyasına göre oluşturulmuştur (Yılmaz, 2008:73).

4.2.2. Euro bölgesi ekonomisi

Grafikte (Şekil 4.3) Euro Bölgesinde işsizlik uygun bir oranla yani %2-3 aralığında olmasına rağmen yüksek sayıla bilir ama stabil bir aralıktadır. Enflasyon ise Maastricht kriterine uygun yani %2-3 aralığında ideal bir enflasyon oranıdır ve bütçe açığı uygun bir düzeyde olmuştur. Ancak Euro Bölgesinde yatırım ve tasarruf oranları birbirine yakın miktarda olması sonucunda cari denge fazla vermiştir.

Şekil 4.3: Euro Bölgesi Ekonomisi

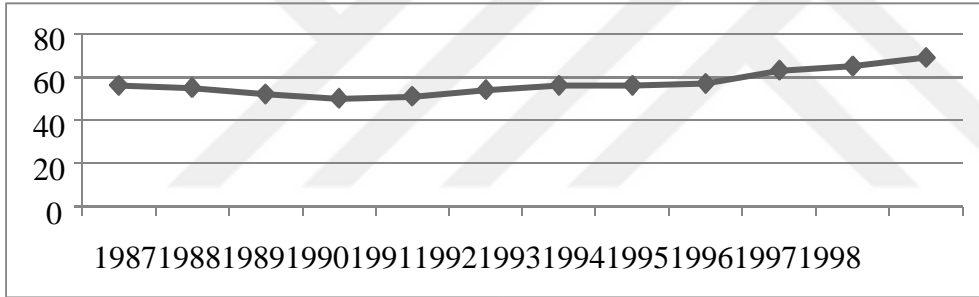
Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/06/kuresel-ekonominin-degerlendirilmesi.html>. Erişim tarihi 19.12.2016

Euro Bölgesinin ekonomik durumu ABD'de ortaya çıkan krizle birlikte değişmiştir. İşsizlik oranları artmış ve bütçe dengesi ise bozulmuştur. 2015 durumu ise ekonomisi toparlanma sinyalleri vermiş ama ABD ekonomisi kadar güçlü olmamıştır.

4.2.3. Dolar ve euro karşılaştırılması

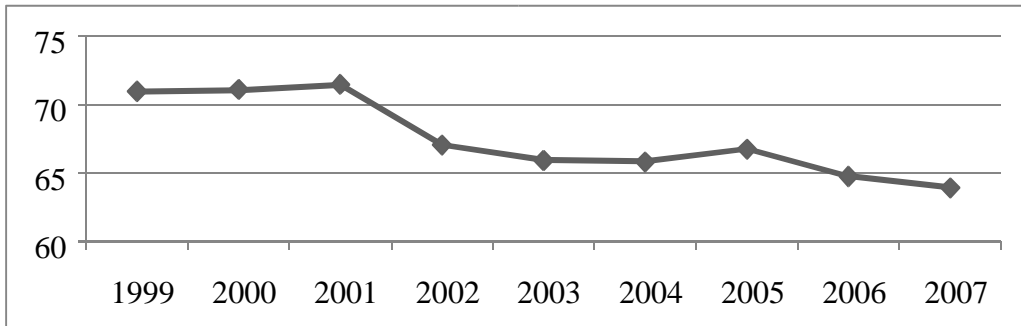
ABD hegemonyası küresel ekonomide ve hegemonyasına bağlı olarak doların ulusal ülkelerde rezerv para olarak kullanılması hale devam etmektedir. Fakat küresel piyasada dolara rakip olan Avrupa Birliği'nin parası olan Euro ilk zamanlarda değer kaybetmesine rağmen güçlenmektedir. Euro'nun değer kazanması onun ülkeler tarafından rezerv para olma niteliğine getirmiştir.

Dolar'ın dünyada rezerv para olma özelliği Bretton Woods sisteminin uygulanması ile olmuştur ve dünya rezervlerinde doların payı 1973 yılında %84,5 oranında olmuştur (Şekil 4.4). Euro Avrupa Birliği tarafından kabul edilmiş parası olduğu zaman yani 1999 yılında dünya rezervlerindeki oranı %18 ve aynı yılda doların payı %70,98 oranla dünya rezervlerinde en yüksek orana sahip olmuştur (Özdemir, 2009:80). Fakat Euro'nun dünya rezervlerindeki payı artmış %26,5 orana yükselmiş, dolar ise %63,9 oranla payı azalmıştır. (Şekil 4.5)

Şekil 4.4: Euro Öncesi Doların Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%)

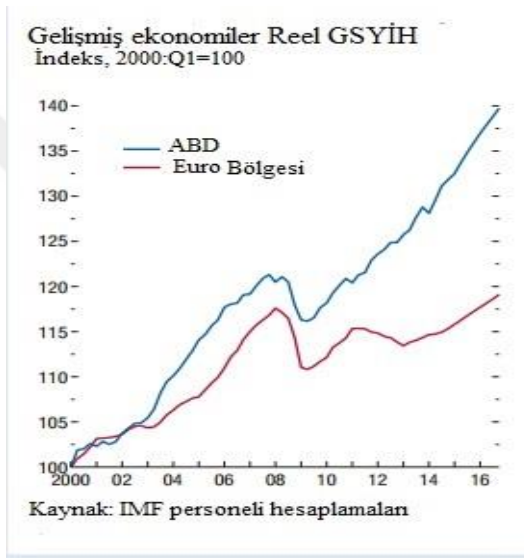
Kaynak: Bilal Özdemir, Dolar ve Euro'nun Rezerv Para Mücadelesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, 2009. S.84

Şekil 4.5: Euro Sonrası Dolar'ın Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%)

Kaynak: Bilal Özdemir, Dolar ve Euro'nun Rezerv Para Mücadelesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, 2009. S.85

Dünyada Euro'nun miktarı dolaşımda olan para miktarı açısından doların miktarından daha fazladır. Buna rağmen Euro'nun büyük bölümü Euro Bölgesinde tedavüldedir ve bu bölgenin dışında olan oranı %10- %20 düzeylerindedir. Doların ABD'de dışında olan oranı ise %50- %70 düzeylerindedir. ABD dolarının dünyada bu kadar fazla olmasına bağlı olarak dünya ticaretinde dolar ağırlıklı olarak yani %50 oranında işlem görmektedir. Dolara bağlı olan ulusal ülke sayısı 60 olduğu halde euroya bağlı olan ülke sayısı ise 40'dır. Şekil 4.6'da ABD ve Euro Bölgesi (2000-2016) GSYH'leri verilmiştir.

Şekil 4.6: ABD ve Euro Bölgesi GSYH'leri (2000 yılının ilk çeyreği 100 kabul edilmiştir).

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/10/dunyann-ekonomik-gorunumu-2015-2016.html>. Erişim tarihi 25.12.2016

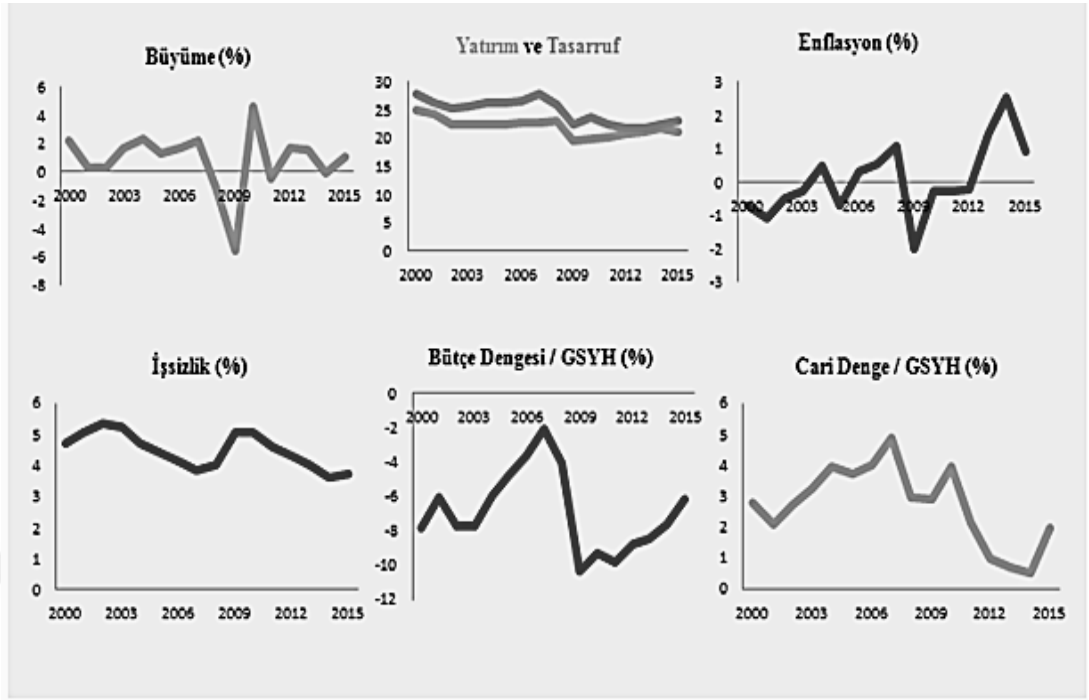
ABD ekonomisi ve Euro Bölgesi ekonomisi 2008 yılında krize girmiştir ve ekonomilerinde düşüş başlamıştır. 2010 yılından itibaren ABD ekonomisi çıkış dönemine geçmiş ama Euro ABD ekonomisi 2010'dan başlayarak çıkışa geçmiştir ama Euro Bölgesi inişli çıkışlı bir sürece girmiştir.

Dolar karşısında Euro'nun değer kazanmasının birçok nedeni var (Özdemir, 2009: 87). Bu nedenler; 2008 yılında Büyük Bunalım krizi nedeni ile ABD'nin cari açığı 673 milyar dolar ve bütçe açığı ise 455 milyar dolar olmuş, bireylerin işsizlik sayısı artmış, tüketim harcamaları ise azalmıştır.

- ABD’de faiz oranları düşmüş ve bu nedenle Avrupa bölgelerine döviz ve sermaye akını artmıştır.
- 2000 yılında Irak ithal ettiği petrolü Euro karşılığı ile gerçekleştirmiştir.
- ABD’ye 2001 yılı 11 Eylül Saldırısı ve Afganistan’ın İşgali ile dünyada güven azalmıştır.
- Suriye ve İran ithal ettikleri petrolü dolar ile gerçekleştireceklerine dair açıklama yapmış ve İran petrol ithalatından ele ettiği paranın %70’ni dolar dışı kura çevirmiştir. İran hükümeti yeni bir petrol borsası aşmak istediğini ve petrol borsasında işlemleri dolar ile değil Euro ile yapacağını açıklamıştır.
- Birleşik Arap Emirlikleri dolarla olan rezervlerinin %10’nunu Euro’ya değişmesi hakta açıklama yapmıştır.
- 2006 yılı Haziran ayında Suriye döviz rezervlerini Euro’ya çevirmiştir. Katar ve Kuveyt ülkeleri bu gibi çeşitlendirme yapacağı hakta açıklama yapmışlar.
- OPEC’e üye olan ülkeler Euro ile satışları artırmışlar.
- Rezervlerini Euro- Dolar ile değişen Venezüella Euro ile petrolünün bir bölümünü satmaya başlamıştır.
- Kuzey Kore para işlemlerini Euro ile gerçekleştirmiştir.
- Rusya ulusal para birimi olan Ruble’yi 2005 yılında Dolar’a bağlamaktan vazgeçmiştir. Ülke parası sadece dolara bağlı olan Çin aynı kararı almış ve yedi dövizden oluşan sepette Euro’ya ağırlık vermiştir. Rusya Merkez Bankası başkanı döviz rezervlerinde Euro’nun payının artacağını söylemiştir.

4.2.4. Japonya ekonomisi

Küresel sistemde yaşanan krizden önce Japonya ekonomisi krize girmiştir. Krizin küresel sistemde oluşması ise Japonya ekonomisini daha da etkilemiştir. (Şekil 4.7) Japonya ekonomisi düşük büyüme gerçekleştirmesine rağmen işsizlik sorunu olmamıştır ve deflasyonist ekonomi durumundan enflasyonist ekonomi durumuna geçmiştir. Ayrıca ekonomi cari fazlada düşüş yaşamıştır. Japonya ulusal parasını yani yenin değerini düşürmüştür ve bu politika ile ihracatını artırmaya yönelmiştir.

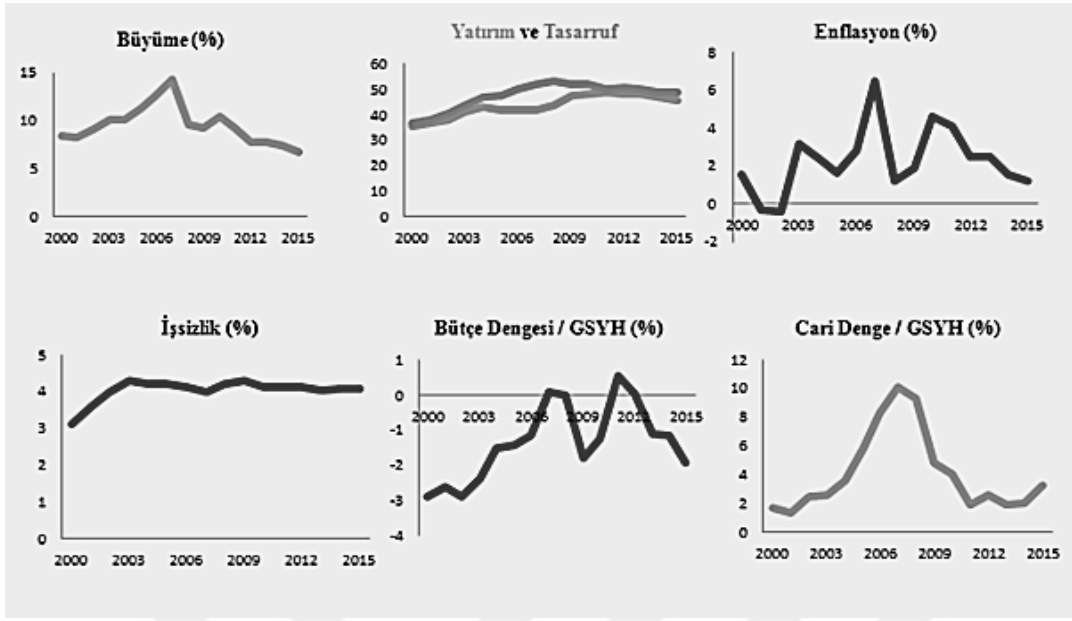

Şekil 4.7: Japonya Ekonomisi

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/06/kuresel-ekonominin-degerlendirilmesi.html>. Erişim tarihi 27.12.2016

4.2.5. Çin ekonomisi

Gelişmiş ekonomilerde likidite bolluğu ortaya çıkmıştır ve bu likidite gelişme yolundaki ülkelere akması sonucunda Çin bu durumdan en fazla yarar sağlayan ülke olmuştur. Yani gelişmiş ülkelerden sermaye çekerek küresel sistemde ikinci en büyük ekonomi durumuna gelmiştir. Grafiklerde (Şekil 4.8) küresel sistemde yaşanan krize kadar dönemde Çin ekonomisinde büyüme hızla artmıştır, işsizlik sorunu yaşamamıştır, bütçe açığı uygun düzeylerde olmuştur ve cari fazlasında artış yaşanmıştır.

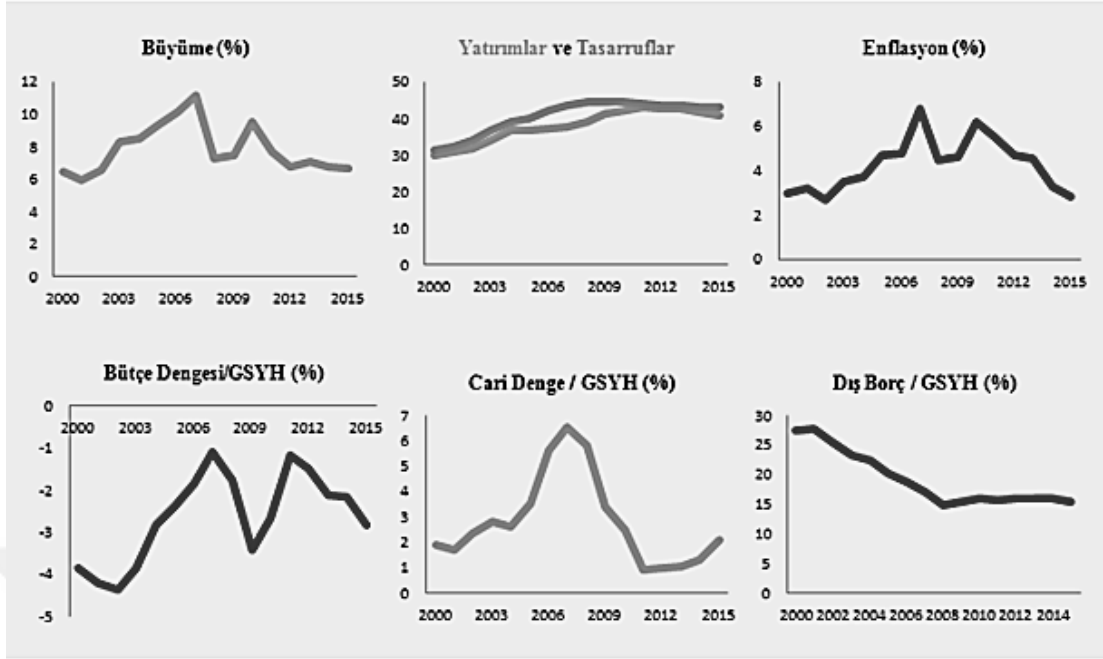
Şekil 4.8: Çin Ekonomisi

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/06/kuresel-ekonominin-degerlendirilmesi.html>. Erişim tarihi 28.12.2016

Küresel sistem kriz dönemine girmesi ile Çin ekonomisinin büyüme hızı düşüş dönemine geçmiştir. Ayrıca krizden önce yatırım ve tasarruflarda artış yaşanmasına rağmen kriz ile düşüş yaşamıştır ve cari fazla azalma eğiliminde olmuştur.

4.2.6. Gelişmekte olan ülkeler ekonomisi

2000'lerin başlarında grafikte gelişmekte olan 150 ülke ekonomilerinde büyüme, yatırımlar, tasarruflar ve cari fazla hızla artmış fakat krizin etkisi ile bu ekonomilerde büyüme hızı düşmüştür. (Şekil 4.9). Yatırım ve tasarruflar krizden önce artmasına rağmen krizle durgunluk dönemine geçmiştir. Ayrıca cari fazla azalmıştır ve ulusal ekonomilerde bütçede değişiklikler yaşanmıştır. FED'in küresel sistemde parasal genişlemeye son vermesi ve faizleri artırması ile bu ekonomilerde zor dönemler başlamıştır.

Şekil 4.9: Gelişmekte Olan Ülkeler Ekonomisi

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/06/kuresel-ekonominin-degerlendirilmesi.html>. Erişim tarihi 28.12.2016

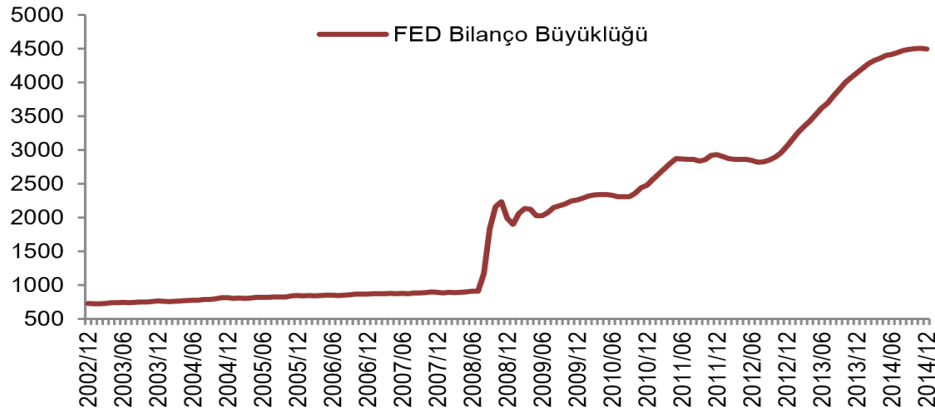
4.3. Küresel Ekonomi, ABD, FED ve Dolar

ABD parasal genişleme politikası uygulamasında tüketim harcamalarını artırmak için tahvil alıp karşılığında para vermiştir ve yatırım harcamalarını artırmak için ise faizi düşük düzeylerde tutmuştur. FED'in bilanço büyüklüğü 2008 yılında parasal genişlemeye başladığı zaman 925 milyar dolayında olmuştur. 2015 yılında ise bu rakam 4,5 trilyon düzeyine yükselmiştir. FED'in bilanço büyüklüğü grafik 4.10'da verilmiştir. ABD piyasalara dolar dağıtmıştır ve bu uygulaması sonucunda dolar dünyada güven kazanmıştır. Küresel ekonomide dolar rezerv para olma itibarı artmıştır. Aslında bu eskiden ABD'nin uyguladığı karşılıksız para basma yönteminin yeni bir başlangıcı olmuştur.

İlk olarak Parasal Genişleme ile ABD dünyada merkez bankı görevine üstlenmiştir. İkinci olarak ABD ekonomisinde ekonomik faaliyetler gelişme sürecinde olmuştur. Üçüncü olarak ülkede bireylere yeni iş imkanları yaratıldığı için işsizlik oranında düşüş yaşanmıştır ve bunun sonucunda ABD ekonomisi toparlanma sürecine dahil olmuştur. Dördüncü olarak FOMC'nin (FED'in Para Politikası Kurulu) uzun dönemli

tahminlerinin altında kalan enflasyon yine tahminlerin altında kalmıştır. Bu uygulamalar sonucunda ABD ekonomisinde talep canlanmıştır ve ekonomisi büyümüştür. Fakat ekonomide yeterince talep canlanmadığı için bütçe açığı ve cari açık oranlarında küçülme yaşanmıştır. Ayrıca ulusal ekonomik büyüme %2-3 düzeyine ve işsizlik %5 düzeyine gerilemesi durumunda. Sonuç olarak FED Parasal Gevşeme QE (Quantitative Easing) programı çerçevesinde yapılan ve bunun karşılığında tahvil alımını yani tahvil alıp karşılığında para vermeyi piyasada ek likidite uygulamasını sonlandırmıştır. Yıldırım (2014)'a göre ABD'nin parasal genişlemeyi sonlandırması borsalara satış getirmiş, faizleri artırmış, doları değerlendirmiştir.

FED'in Parasal Genişleme programını sonlandırması; Gelişmekte olan ülke piyasalarına bol para girişi artık bitmiştir. Eskiden gelişmekte olan ülkelere fazla likiditeyi kullanan Batılı fonlar piyasalarda olan yüksek faizlerden artık o kadar faydalana bilmemişler. İkinci ise ABD ekonomisi artık toparlanma sürecine dahil olmuştur ve FED hedef aldığı istihdam ve enflasyona düzeylerine geçte olsa ulaşılacağı sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 4.10: FED Bilanço Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB Ekonomi Notları, ABD Merkez Bankası (Fed) Politikaları ve Bankacılık Sektörü Dış Borçlanması. Koray Alper, Fatih Altunok, Tanju Çapacıoğlu. 2015 24 Ağustos. S. 4

2000'lerden itibaren petrol fiyatlarının sürekli artış göstermesi durumunda dünyada farklı enerji kaynakları aranmaya başlanılmıştır ve bu enerji kaynaklarından biride kaya petrolü olmuştur. Çizelge 4.1'de 2011-2016 OPEC ortalama petrol fiyatları verilmiştir. ABD'nin kaya petrolünün arzını artırması ayrıca Japonya, Avrupa ve Çin'in büyüme oranları düşüşü yaranması sonucunda dünyada petrol fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Dünyada kaya petrol rezervlerinin 3,3 trilyon varil olduğu ve bunun ABD'de 2,6 trilyonu olduğu tahmin edilmektedir. ABD ise bu petrol kaynaklarını daha fazla kullanmaya başlaması sonucunda dünyada petrol dengesi değişmiştir.

Doların değerinin yükselmesi altın ve petrol fiyatlarını düşüren temel neden olmuştur, çünkü dünyada emtiaların fiyatlanması dolarla yapılmaktadır. Petrol fiyatları ve diğer emtialar küresel ekonomiye bağlı olduğu için bunların fiyatlarında düşüş dünya ekonomisinde enflasyonu baskılayıcı etki yapmıştır. Enflasyonun baskılanması durumu dünyada altın fiyatlarına baskı yapmıştır. Ayrıca doların değerinin artması yani güçlenmesi uluslararası sermayeyi dolar cinsinden değerli kağıtlara yöneltmiştir. Bu da altına ve emtialara spekülasyon yatırımları azaltıcı etki yapmıştır.

Amerika faizlerinin arttığı ve doların değerlendirildiği dönemlerde emtia fiyatları genelde gerilemiştir. Petrol ve emtia fiyatlarında yaşanan düşüş gelişmekte olan ülke ekonomileri dünyada sorunlu duruma gelmişler. Bu ülkelerin yeterince sanayi ve ihracatı olmadığı için petrol ve emtia fiyatlarının düşüşü ekonomilerini zor hale getire bilmektedir.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin ulusal ekonomileri zayıflamıştır, paraları değer kaybetmiştir ve faiz oranları yükselmiştir. Petrol fiyatlarındaki gerileme ve petrol gelirlerindeki kayıplar karşısında petrol üreticisi devletler, sahibi olduğu ulusal varlık fonlarını bozdurmuşlar. Yani içindeki finansal varlıkları satmışlar ve nakde çevirmişler. Düşen petrol gelirlerinin bir kısmı bu satışlar yoluyla finanse edilmiştir. Petrol fiyatlarının düşüşü ile oluşan beklentilere göre buna bağlı olan doğalgaz, benzin ve mazotun fiyatlarında düşüş olması sonucunda üretim sektörü ve taşımacılık sektöründe maliyetlerin eskisinden daha az olması beklenmiştir. Ayrıca üretim maliyetleri düştüğü ve doğalgaz ve benzine daha az para harcanacağı için tüketicilerde buna bağlı olarak gelir artışı yaşanması ve enflasyonun gerilemesi söz konusu olmuştur. Fakat petrolün fiyatının düşmesi durumunda olumlu sonuçlar olmasına

rağmen petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin rezerv para olarak kullandıkları dolar ve Euro değer kazanmıştır. Bunun ülkelere olumsuz tarafı ise petrolün fiyatının düşmesi ile sağlanan kazanç doların değer kazanması nedeni ile silinmiştir.

Çizelge 4.1: OPEC Ortalama Petrol Fiyatları Varil Başına ABD Doları (2011-2016)

2011	107.46
2012	109.45
2013	105.87
2014	96.29
2015	49.49
2016	39.33

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim tarihi 8.01.2017

FED'in 29 Ekim 2014 tarihinde toplantısı olmuştur. Yıldırım (2014)'a göre Fed'in 29 Ekim 2014 tarihinde yaptığı açıklamadan sonra şunlar ortaya çıkmıştır;

4 Eylül 2014 tarihinden 15 Ekim tarihine kadar olan zamanda S&P 500 Endeksi %9,5 oranında değer yitirmiştir. 4 Eylül 2014 tarihinde 10 yıllık hazine tahvili küresel piyasalarda %2.4480 oranında olmuştur ancak 14 Kasım tarihi itibarıyla %2.3200 oranına gerileme göstermiştir. Amerikan hisse senedi de aynı durumla karşılaşmıştır. FED'in açıklamalarından sonra dünyada borsa indeksleri gerilemiştir ve dolar değer kazanmıştır.

-Mesela piyasalar 4 Eylül'de gerilemeye başlamıştır ve ekim ortasında kısa vadeli bir dip yapmıştır. S&P 500 Endeksi 4 Eylül'den 15 Ekim'e kadar yüzde 9.5 değer yitirmiştir.

-4 Eylül-14 Kasım döneminde S&P-500'ün içinde olduğu gelişmiş piyasaların dâhil olduğu MSCI Dünya Endeksi ise %2,3 aşağıda bulunmuştur. Fark 4 puan kadar. MSCI Gelişen Piyasalar Endeksi ise 4 Eylül'e göre %10,3 aşağıda ve fark 11.8 gibi yüksek bir oranda olmuştur. Yani ABD hisse senedi piyasaları tüm dünyaya fark atmıştır.

Paranın ABD'ye gitmesi sonucunda dolar değeri göstermiştir. 4 Eylül 2014 tarihinde dolar 6 büyük para birimine (Euro, Japon Yeni, İngiliz Poundu, Kanada Doları, İsveç Koronası ve İsviçre Frangı) karşı değeri 83.820 olmuştur ve 14 Kasım tarihinde ise değeri 88.267 oranına yükselmiştir.

Bloomberg Global Anketinde (2014) yatırım yapılacak yer ABD ekonomisi ve varlıkları çıkmıştır.

Bu ankette;

- Euro Bölgesi ekonomisi kötüleşmeye doğru gitmiştir.
- BRICS ülkeleri yani Brezilya, Rusya, Hindistan Çin ve Güney Afrika ekonomileri aynı durumda olmuş yani kötüleşme durumuna doğru gitmiştir. Fakat Ankette yatırımcılar için en uygun olan ülke Hindistan, ilk olan ülke ise ABD olmuştur.
- Ankete göre Rusya gelecek bir yılda en kötü yatırım olan ülke olmuştur, diğer ülkeler ise AB, Brezilya, Çin ve Japonya olmuştur.

Eğilmez (2014) küresel sistemin 17 Ekim 2014 görünümü ele almıştır:

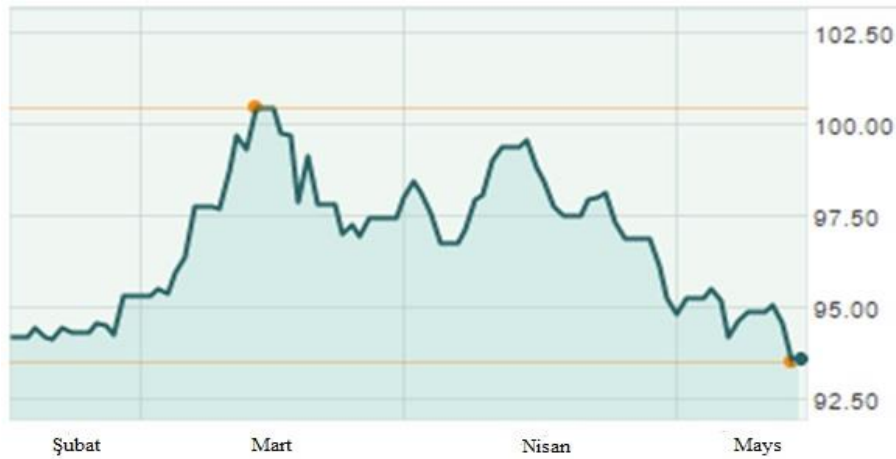
- Küresel sistem, krizin uzayan etkisiyle, geçmişe göre oldukça düşük bir hızla büyümüştür. Düşük büyüme gelişme yolundaki ülkeleri hem ihracat hem de dış finansman bulma yönünden sıkıntı yaşatmıştır.
- Jeopolitik risklerdeki artış yatırımcıyı tedirgin etmiştir ve yatırımların artmasına engel oluşturmuştur. Yatırımların yeterince artmaması büyümeyi daha da frenlemiştir.
- Çin'de olumsuz gelişmeler su yüzüne çıkmaya başladıkça finansal piyasaları daha fazla tedirginleştirmiştir.
- Avrupa ülkeleri, içinde buldukları ağır borç yükü nedeniyle gevşek maliye politikası uygulamasına geçememişler. Maliye politikasının gevşetilememesine ek olarak Avrupa Merkez Bankası'nın, bir türlü güçlü bir parasal program uygulamaya koyup Euro bölgesindeki gerilemeyi durdurmayı başaramaması Avrupa'nın toparlanamayacağı havasının yaygınlaşmasına neden olmuştur.
- Toparlanmaya ilk başlayan ekonomi olan ABD'den gelen karışık sinyaller piyasalardaki yatırımcıların kafasını karıştırmıştır.

Ekonomide enflasyonun sifira yakın bir düzeyde olduğu için FED faizi %0-0.25 düzeyinde tutmaya devam etmiştir. FED, enflasyonun orta – uzun vadede üst limit olarak kabul ettiği yüzde 2'ye yaklaşacağını tahmin etmeye başlamıştır. Eğilmez (2016)'e göre FED'in faizleri artırması beklentileri gelişmekte olan ülkelere döviz dışı akıma başlamıştır ve 2015 Aralık ayında olan toplantısında faizi %0,25 – 0,50 aralığına yükseltmiştir. Bu faiz mevduat bankalarına gecelik olarak birbirlerinden borç alış-verişlerine uygulanan faizdir. FED'in faiz artırması ile 2015 Ekim ayından başlayarak dolar dolar almaya başlamıştır. Dolara yüksek talep sonucunda doların değeri dünya para birimlerine karşı artmıştır. Şekil 4.11'de Dolar endeksinin değişimi (Şubat 2015-Mayıs 2015) verilmiştir. Fakat piyasa doların değerinin arttığını görünce dolar satmaya başlamıştır ve bu nedenle para piyasasında doların değeri düşmüştür.

Tytell ve Wei (2004) tarafından 62 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yürütülen bir araştırmada, finansal küreselleşmenin ülkelerin yurtiçi para politikalarını disipline edici bir etkisi olduğu bulunmuştur. Araştırmanın bulgularına göre finansal küreselleşme (gayri safi yabancı varlık ve yükümlülüklerinin GSYH'ye oranı) ile para politikasının yürütülme biçimi arasında yüksek bir korelasyon söz konusudur. Finansal küreselleşme arttıkça para politikaları daha sık hale gelmektedir. Aynı şekilde Rogoff (2003) da finansal küreselleşmedeki artış ile daha sıkı para politikalarının ilişkili olduğunu bulmuştur. Küresel finansal akımların faiz oranı farklılıklarına eskisine göre daha duyarlı olduğu görülmektedir. Yurtiçi faiz oranlarındaki bir yükselme o ülke parasına olan talebi eskisine göre daha fazla arttırmakta ve döviz kurunu eskisine göre daha fazla yükseltmektedir. Eğer bir ülkede faiz oranları diğer ülkelere göre daha fazla artarsa, daha fazla finans kapital girişi dış döviz piyasalarında ülkenin parasına daha fazla talep artışı ve döviz kurunda artış olabilmektedir. Finansal küreselleşmenin etkisi nedeniyle faiz oranlarındaki değişimlerin döviz kurları üzerindeki etkisi artık daha fazladır.

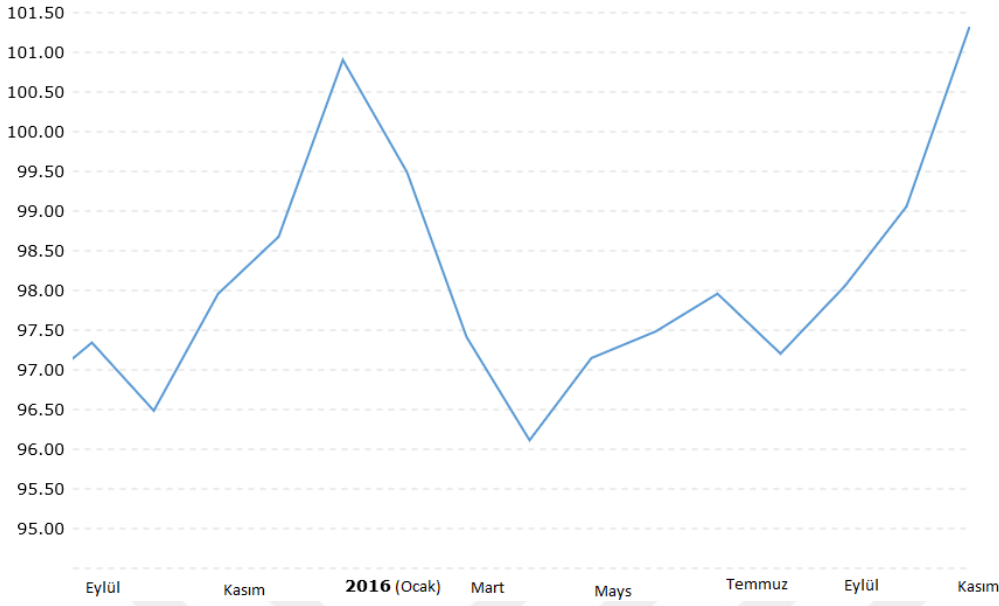
Küresel piyasalar FED üyelerinin toplantı sonrasında faiz tahminleri açıklaması ile 2016 yılında FED 4 defa faizi artıracığı tahminleri olduğu için doların değeri artmıştır. Söz konusu toplantı sonrasında Fed üyelerinin 2016 sonu faiz tahminlerinin açıklanmasıyla birlikte küresel piyasalara Fed'in 2016'da 4 kez daha faiz artıracığı havası egemen olmuştur. Bu beklentilerle Dolar değer kazanmaya devam etmiştir. Şekil 4.12'de dolar endeksinin değişimi (Eylül 2015-Kasım 2016) verilmiştir. Ancak

3 Mayıs 2016 tarihinde dolar en düşük düzeye inerek dolar endeksi 91.919 oranına inmiştir. Bunun ardından bölgesel FED başkanları faizin artırılması ile ilgili açıklama vermişler ve bu açıklama ile dolar indeksinin oranı artmıştır. Doların değerinin yükselmesi ile beraber dünyada altın yani alternatif para biriminin değeri iniş göstermiştir. Mayıs 2016 yılında altın %7,1 oranında değer yitirmiştir ancak dolar ise %3,9 oranında değer kazanmıştır. Dolar ne kadar değer kazanmışsa altında o kadar değer kaybetmiştir. Yani küresel sistemde likidite bollaşması ve faizlerin düşmesi sonucunda altın fiyatlarında artış yaşanmıştır. Dolar ve altın birbirlerinin alternatifi oldukları için küresel sistemde doların değeri arttığında altının fiyatı düşme eğiliminde olur, altının fiyatı artış gösterdiğinde ise doların değeri kaybediyor. Fakat 2015 Ekim ayında FED'in faiz artırmaması sonucunda altın fiyatlarında artış yaşanmıştır.

Şekil 4.11: Dolar Endeksinin Değişimi (Şubat 2015-Mays 2015)

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/05/dolar-nicin-dusuyor.html> . Erişim tarihi 11.01.2017

Şekil 4.12: Dolar Endeksinin Değişimi (Eylül 2015-Kasım 2016)

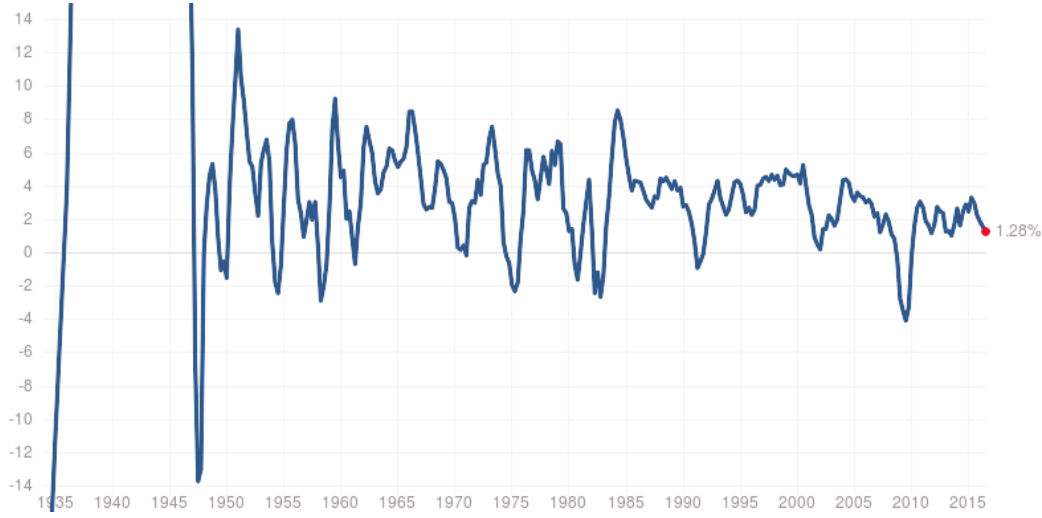
Kaynak: <http://www.macrotrends.net/1329/us-dollar-index-historical-chart> . Erişim tarihi 11.01.2017

FED'in küresel sistemde doları güçlü bir para birimine getirmek istemiştir. FED'in bu isteği üzerine doların güçlenmesi dünyada gelişen ülke ekonomilerini durgunluk haline getirmiştir. Ayrıca ABD'ni küresel piyasalarda piyasa eğilimleri üzerindeki belirleyiciliğini artırmıştır ve piyasalarda birçok hareketler kendi ulusal yararına olmasına katkı sağlamıştır. Doların değerinin artması yani güçlenmesi durumunda küresel ekonomide emtia fiyatları artmıştır ve sonuçta ise ABD'de ekonomisinde enflasyonun artmasını önlemiştir. Küresel sistemde bu nedenle ABD'den başka diğer ulusal ülke ekonomileri zarar görmüştür. Ayrıca dış finansmana ihtiyacı olan ülke ekonomilerine dolar değer kazanmakla zarar vermiştir. Ülke ekonomisinin canlanması ABD için yararlı olmasına rağmen küresel sistemde doların değerli olması durumunda ABD ekonomisinin cari açığı yükselmektedir. Yani ülke ithalatının artmasına ve ihracatının ise düşmesine neden olmaktadır. Çin ve Japonya ABD'ye ihracat eden en önemli ülke konumundadır ama bu iki ülke ihracatlarını artırmak için ulusal paralarının değerini düşürmüşler. Doların değerli olması sonucunda bu ülkelerden ülkeye gelen ihracat malları ile ABD'nin ithalatı artmıştır. Ancak küresel sistemde Amerika'nın ekonomik durumu pozitif ve bu durumda devam etmektedir.

Japonya ve Avrupa parasal genişleme uygulamasını hangi yollarla yapacağını aramışlar fakat dünyada üçüncü büyük ekonomiye sahip olan Japonya ekonomisi ise resesyona girmiştir. Avrupa parasal genişlemede amacı Avrupa ülkelerinde ileride yaşana bilecek resesyona ve durgunluk risklerini önlemektir. Fakat parasal genişlemeden tek faydalanan ülke ABD olmuştur çünkü piyasada para artan biçimde Amerikan varlıklarına yatırılmaktadır. Bunun nedeni ABD tarafından parasal genişleme durdurulmuştur ve faiz artışı olmasına rağmen yoğun talep sonucunda ABD hazine faizinde artış yaşanmamıştır.

Amerikan doları 1980 ve 1985 yılları arasında olan dönemde dünyada tüm ulusal paralara karşı değerlenmiştir. Buna rağmen o zamanlarda ekonomik değişimleri etkileyecek portföy yatırımları o kadar büyüklükte olmamıştır. Doların değer kazanması “Doğu Bloku” ülke ekonomilerinde daralmaya neden olmuştur ve Latin Amerika ülke ekonomilerinde ise üç haneli enflasyonun yaşanması ile sonuçlanmıştır. Asya ülke ekonomilerinde durgunluk yaşanmıştır. Doların değer kazanması tekçe dünya ülkelerine değil Amerikan ekonomisine de zara vermiştir. Yani bütçe açıkları ve cari açıklarla ABD’de ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Şekil 4.13’de ABD Reel GSYİH büyüme hızı (1935- Haziran 2016) verilmiştir. Bu nedenle sorunları çözmek için ABD’de doların değerini azaltmıştır.

Doların değer kazanması 1995 ve 200 yılları arasında yine tekrar yaşanmıştır. ABD para politikası uygulamıştır fakat bunda başarılı olmadığı için dolar ile enflasyonu önlemek istemiştir ve buna uygun politikalar uygulamıştır. Uygulanan politikalar sonucunda önce Asya ülkeleri daha sonra Rusya krizlerini tetiklemiştir ve ekonomilerde deflasyonist karakterli durgunluk yaşanmıştır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde rezervler önemli şekilde azalmıştır ve çoğu ülkeler ise dalgalı kur sistemini uygulamışlar. Ayrıca faizler ve enflasyon yükselmiştir fakat ABD bunlara rağmen çok yararlanmış. ABD’de varlık fiyatları artmıştır ve ABD bu fiyatların ekonomisine zarar vermesine engel olamamıştır ve sonuçta kriz dönemine girmiştir. Ayrıca ABD’de başlayan 2008 krizi dönemlerinde dolar değerlenmiştir ve yine dünya ekonomisine zarar vermiştir. ABD ekonomisinin zarar görmesi ile sonuçlanmıştır.

Şekil 4.13: ABD Reel GSYİH Büyüme Hızı (1935- Haziran 2016)

Kaynak: <http://www.multpl.com/us-real-gdp-growth-rate>. Erişim tarihi 13.01.2017

Sonuç olarak;

- Dolar, küresel sistemin ikinci büyük rezerv parası olan Euro karşısında önemli ölçüde değer kazanmıştır. Şekil 4.14’de 2014-2016 Euro/USD paritesi verilmiştir.
- Günümüzde ulusal merkez bankaları siyasetten bağımsız olmalarına rağmen FED ’den bağımsız değiller.
- FED’in faizleri artırması sonucunda küresel piyasalar ve yerel piyasalar karışmıştır;
- FED’in faizleri artırması beklentileri gelişmekte olan ülkelerden döviz dışı akmaya başlamıştır ve fonlar FED’in uyguladığı faizlerden fayda elde etmek için gelişmiş ülkelere gitmiştir. Sonuçta ise diğer ülke paraları değer kaybetmiştir ancak dolar ve Euro değer kazanmıştır.
- Gelişmiş borsalarda kayıp oranı 3.36, gelişenlerin kaybı ise 4.67 oranında olmuştur.
- Gelişmekte olan ülkelerin para birimleri ortalama yüzde 2.71 düşmüştür. JP Morgan Gelişmekte Olan Ülkeler Kur Endeksi 65.661 en düşük düzeyine gerilemiştir.
- Petrol fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Petrolün fiyatı 2013 yılında 105,87 dolar, 2014’de 96,29 dolar, 2015’de 49,49 dolar ve 2016’da 39,33 dolar olmuştur

(<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim Tarihi 18.01.2017).

- Gelişen ekonomilerle gelişmiş ekonomiler bu nedenle ayrışıyor. Çünkü küresel krizde faizler düşürülür ve likidite artırılırken, para en çok gelişenlere gitmiştir. Yani gelişen ülke ekonomilerini finanse etmiştir

Şekil 4.14: 2014-2016 Euro/USD paritesi

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2016/02/abd-de-kur-savaslarna-girdi.html>.

Erişim tarihi 14.01.2017

5. SONUÇ

Tez çalışmasında Amerikan'ın daha çok ekonomik hegemonyası ele alınmıştır. Amerikan ekonomik hegemonyasının yükseliş dönemleri ve düşüş dönemleri incelenmiş ve sunulmuştur. Küresel ekonomik sistemde dolar ve Amerika'nın ekonomik durumu değerlendirilmiştir. Araştırmada Amerikan hegemonyası, dolar ve petrol ilişkisi incelenmiştir. Amerika'nın ekonomik hegemonyası ile beraber araştırmada diğer ülke ekonomileri de yer almıştır. ABD'nin ekonomik hegemonyası farklı görüşlerle ele alınmıştır. Ayrıca 2014 ve 2016 yıllarında doların küresel sistemde değerlendirilmesi detaylı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmasında Amerika'nın ekonomik tarihi, Amerikan Merkez Bankası'nın ve doların tarihi incelenmiştir. FED'in kararları küresel piyasaları ve ekonomini etkilediği için FED'in para politikaları, sermaye yapısı ve görevleri ele alınmıştır. Yani FED'in para politikaları kanuni karşılık oranı, selektif kredi kontrolü, iskonto oranı, açık piyasa işlemleri ve ikna yolu politikaları ile Amerikan ekonomisinde para ve kredi akışını etkilemektedir. FED'in para politikaları küresel sistemde ülke ekonomilerini ve küresel piyasaları etkileyebilmektedir. Ayrıca diğer ülkelerin merkez bankaları FED'den bağımsız değildir.

Çalışmada ABD'de ortaya çıkan Büyük Krizin nedenleri incelenmiştir. Amerika'da ortaya çıkan kriz küresel sistemde kriz ile sonuçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre aslında bu dönemde hegemonik gücün eksikliği Büyük Krizin yaşanmasına neden olmuştur. ABD'nin liderlik sorumluluğunu üstlenmeye başlaması 1930'ların ortasında gerçekleşmiştir. Bretton Woods sistemi ile Amerika hegemonya zirvesine ulaşmıştır. Yani hegemonya zirvesine ulaşması 1945 yılında olmuştur. 1945-1960 aralığında ABD hegemonyası en güçlü dönemini yaşamıştır. Soğuk Savaş sonrası ABD, uluslararası sistemin merkezi, ekonomik, politik ve stratejik süper gücüdür. ABD küresel bölgelere müdahalede bulunabilen tek devlettir.

Elde edilen başka bir bulgu ise ABD’de "Mortgage Krizi” sonunda çöken piyasaları canlandırmak için FED Parasal genişleme politikaları uygulamıştır. Parasal Genişleme FED’in piyasaya para akıtması demektir. Ancak FED’in Parasal Genişlemeyi durdurması sonucunda dolar değer kazanmıştır. FED’in faizleri artırması beklentileri ile gelişmekte olan ülkelerden döviz dışı akmaya başlamıştır ve fonlar FED’in uyguladığı faizlerden fayda elde etmek için gelişmiş ülkelere gitmiştir. Sonuçta ise diğer ülke paraları değer kaybetmiştir ancak doların değeri artmıştır. Ayrıca gelişen ülke ekonomilerinde durgunluk yaşanmıştır ve küresel sistemde bu nedenle ABD’den başka diğer ulusal ülke ekonomileri zarar görmüştür. Ülke ekonomisinin canlanması ABD için yararlı olmasına rağmen küresel sistemde doların değerli olması durumunda ABD ekonomisinin cari açığı yükselmektedir. Yani ülke ithalatının artmasına ve ihracatının ise düşmesine neden olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyazı, H.** (2001). “T.C. Merkez Bankası ile Federal Rezerv Sisteminin (FED) Karşılaştırması”. Bankacılar Dergisi. Sayı 36
- Alkin, K ve Hv. Plt. Yzb. Atman, S.** (2006). Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri. Mega Ajans. İstanbul.
- Alper K. Altunok, F. Çapacıoğlu, T.** (2015). “ABD Merkez Bankası (Fed) Politikaları ve Bankacılık Sektörü Dış Borçlanması”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ekonomi Notları.
- Aren, S.** (2003). 100 Soruda Para ve Para Politikası. İmge Kitabevi. Ankara.
- Arı, T.** (2003). Irak, İran, ABD ve Petrol. Alfa Yayınları. İstanbul
- Ataöv, T.** “Marshall Planından NATO’nun Kuruluşuna Kadar “soğuk harp”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/418/4635.pdf> .
- Ateş, T.** (2004). ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya. Ümit Yayıncılık. Ankara
- Ay, H. Uçar, Ö.** (2015). “Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi”. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Cilt: 17, Sayı: 1, Sayfa: 11-32
- Aydın, M. Özcan N, A. Kaptanoğlu, N.** (2007). Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye. Tepav Ortadoğu Çalışmaları II. Matsa Basımevi. Ankara.
- Bauch, J, H.** (2011). “The Impact of Oil Prices on the U.S. Economy”. For Senior Thesis. Claremont Mckenna College. http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1158&context=cmc_the_ses.
- Conte, C ve Karr, A. R.** (2001). Amerikan Ekonomisinin Ana hatları. ABD Dışişler Bakanlığı, Enfarmasyon Programları Dairesi <http://usinfo.state.gov>
- Çelik, A.** (2015). “FOMC ve FED Kararları”. Konya Ticaret Odası. <http://www.kto.org.tr/fomc-ve-fed-kararlari-1218h.htm>.

- Çomak, H. Sancaktar, C** (2013). Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar. Beta Basın Yayın. İstanbul
- Doğan, N.** “21. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nin Uluslararası Politikadaki Rolü ve Küresel Güvenlik”. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-341-2014091511guvenlik-18.pdf>.
- Duman, E.** (2011). Krizlerin anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman. <http://sbe.kmu.edu.tr/userfiles/file/tezler/iktisat/erhanduman.pdf>.
- Eğilmez, M.** (2014). Makro Ekonomi. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Eğilmez, M ve Kumcu, E.** (2013). Ekonomi Politikası. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Erhan, Ç.** (1996). “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5519.pdf>.
- Federal Reserve Bulletin,** December 1929. https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/FRB/1920s/frb_121929.pdf.
- Galbraith J. K.** (2013). Büyük Kriz 1929. Pegasus Yayınları. İstanbul.
- Gilpin, R.** (2013). Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası. Kripto Basın Yayın. Ankara
- Gül, H.** (2007). “ABD Örneğinde Üçüncü Yol: Yoksulluğa ve eşitsizliğe Yaklaşımı ve YeniSağ ile Bir Karşılaştırma”. ODTÜ Gelişme Dergisi, 195-215
- Gülsoy E, Koca E** (2012). “ABD Ülke Raporu”. T.C. Ekonomi Bakanlığı, İhracat Genel Müdürlüğü Ülke Masaları 1 Dairesi Amerika Şubesi. https://igeme.com.tr/ftp/Abd_ulke_raporu.pdf.
- Gürbüz. V.** (2003). “Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”. Avrasya Dosyası. <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/133-168%20vedat.pdf>.
- Ison, S ve Wall, S.** (2007). İktisata Giriş. Bilim Teknik Yayınevi. İstanbul.
- İbrahim Al.** (2011). “Uluslararası Parasal Sistemde Alternatif Arayışlar: Dünya Parasının Uygulanabilirliği”. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 29.
- İskenderoğlu, L** (1988). “Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları”. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü.

- Kantarıcı, Ş.** “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”http://www.harpak.edu.tr/saren/gsd/oncekisayilar/dokuman/GSD_16/GSD_16_Art_3_122012.pdf.
- Kargül, D. İ.** (2011). “Günümüzde Rezerv Para”.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023011356/1023010616>.
- Korkmaz E.** (1986). “Dış Borç Krizine Yol Açan Gelişmeler”. Cilt 44, Sayı 1-4.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/view/1023007648/1023007150>.
- Kurtbağ, Ö.** (2007). “Amerikan Dış Politikasının Analizi, Hegemonya Söylemi ve Amerika Muhafazakâr Sağı”. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Olçay, C. A.** (2006). “Euro’nun Uluslararası Rolü: Amerikan Doları ile Bir Karşılaştırma”. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. Cilt 5. No: 2
- Özdemir B.** (2009). “Dolar ve Euro’nun Rezerv Para Mücadelesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi”. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi. Kars
- Özgöker, U.** (2011). 1929 “Dünya Büyük İktisadi Buhranı- II”.
<http://www.subconturkey.com/2011/Nisan/koseyazisi-1929-Dunya-Buyuk-Iktisadi-Buhrani---II.html>.
- Öztürk, N.** “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”. Cumhuriyet Üniversitesi. CMYO Dış Ticaret Programı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 57-4. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/469/5372.pdf>.
- Pala C;** (2007). “20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar”. Yakamoz Yayıncılık. İstanbul.
- Parlar S;** (2003). Barbarlığın Kaynağı Petrol. Anka Yayınları. İstanbul.
- Robinson W. I.** “Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller”. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-05.pdf>. Çeviren: Erdem Türközü
- Saraç F. (2012).** “Dolar ve Euro’nun Petrol Piyasasındaki Rolünün Analizi”. Akdeniz Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Sarıtaş, H ve Gökçe, A.** (2012). Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Temel Analizi: Nedenler ve Etkiler. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 11. Sayfa 39-52.
- Seyidoğlu, H.** (1982). Uluslararası İktisat. Turhan Kitabevi. Ankara. Baskı Dört.

Şephanelioğlu E. (2010). “Merkez Bankası Kur Müdahalelerinin Döviz Piyasası Oynaklığına Etkisi: Euro ve Dolar Örneği”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul

Toman, M ve Akman, H. (20014). “Tarih Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu”. Tarih Okulu Dergisi. Yıl 7, Sayı XX, ss. 285-331

Yıldızoğlu, E. (2003). Hegemonyadan İmparatorluğa. Everest Yayınları. İstanbul

Yılmaz, S. (2008). Güç ve Politika. Alfa Basın Yayın. İstanbul.

Yılmaz, S. (2014). ABD İstihbaratı 1947-2013. Kripto Basın Yayın. Ankara.

INTERNET KAYNAKLARI

03 Kasım 2015, <http://www.davemanuel.com/>.

13 Eylül 2016, <http://dx.doi.org/>.

19 Şubat 2016, <http://www.economics-charts.com/>.

14 Ekim 2016, <http://www.eia.doe.gov/>.

04 Ocak 2017, <http://www.fatihsozer.com/>.

20 Ocak 2017, <https://fraser.stlouisfed.org/>.

20 Ekim 2015, <http://fx.sauder.ubc.ca>

30 Mart 2016, <http://www.inflation.eu/>.

19 Aralık 2016, <http://www.mahfiegilmez.com/>.

24 Kasım 2015, <http://hayyamaslan.blogspot.com.tr/>.

9 Kasım 2016, <http://paratic.com/>.

3 Şubat 2017, <http://projects.exeter.ac.uk/>.

20 Ekim 2015, <https://www.statista.com/>.

17 Ekim 2015, <https://www.thebalance.com/>.

17 Mayıs 2016 <http://www.turkcebilgi.com/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı: Ayyubov Eljan

Uyruğu: Azerbaycan

Doğum: 09.09.1992. Azerbaycan

Medeni Hali: Bekar

E-mail: elcanayyub@gmail.com

Eğitim

Lisans Azerbaycan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Akademisi (Beden Eğitimi ve Spor)
Mezuniyet Tarihi 2014

Yüksek Lisans Marmara Üniversitesi (Global Pazarlama) 2017 (Devam)

Yabancı Dil

İngilizce (orta)

İş Deneyimi GreenLass Yurtdışı Eğitim Danışmanlık (CEO)

